

УНИВЕРЗИТЕТ "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"–БИТОЛА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И УГОСТИТЕЛСТВО–ОХРИД

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

ЕКОНОМСКИТЕ ЕФЕКТИ ОД РАЗВОЈОТ НА ТУРИЗМОТ ВО НП МАВРОВО

Кандидат:

М-р Хасан Рустеми

Дичевска

Ментор:

Проф Др. Снежана

Охрид, 2023

Резиме

НП Маврово од Мај 2010 година има информативен туристички центар, а негова основна задача е да прибира и ажурира податоци за туристичките капацитети во регионот, и истите точно и навремено да ги доставува до сите оние на кои истите им се потребни, а тоа најчесто се туристи кои го посетуваат регионот, агенции, хотели, и други. Покрај ова во центарот се издаваат и разни видови на дозволи потребни за одредени активности на територијата, се одржуваат состаноци и презентации, гостите може да се набават мапи за движење и уште многу други работи кои во огромна мерка го олеснуваат престојот на туристите. Местоположбата на територијата во формирањето на македонскиот национален туристички производ е од големо значење, веднаш по Охрид и главниот град Скопје, може да се смета за трет туристички регион во земјата. Структурата на понудата денес се заснова на две главни матрици, присуството на скијачкиот центар во Маврово најголем во земјата кој е силен елемент на туристичка атракција за регионалните балкански земји во зимскиот период и има најголема концентрација на угостителските објекти-хотели на територијата во НП Маврово. Распространетоста на викендички, најмногу околу Мавровското Езеро, но исто така и во другите урбанизирани делови на целата територија. Во однос на хотелската понуда во Маврово, иако не постојат прецизни статистички податоци во овој сектор, сепак од студиските елаборати може да се скенира следната состојба: 18 хотели, 7 одморалишта, 5 мотели, 400 соби и околу 2,000 легла. Тоа значи дека постои активен и оперативен туристички сектор и не треба да се почне од почеток, иако е неопходно интензивно реквалификување и преориентирање на понудата. Во однос на распространетоста и присутноста на туристите на територијата (а тоа значи понудата), се забележува поголема концентрацијата на туристи околу Маврово.

Во горниот дел, каде што се наоѓаат селата најмногу погодени од феноменот на изолација и иселување, и во долниот дел, каде што се селата со најголем број на жители, туристичката посетеност е многу оскудна и придвиженост има само во летниот период, кога иселениците се враќаат за да го поминат годишниот одмор во родниот крај. Исклучок претставува големата атракција, дури и на меѓународно ниво, Манастирот Свети Јован Бигорски, светилиште кое е многу посетено

религиозни и културни причини од цитираните студии, а особено од анкетата на хотелските оператори, произлегува мошне интересен податок, односно дека домашниот туризам учествува со околу 87%, и 10% е учеството на туристи од балканските земји: Косово, Албанија, Србија, Грција, Бугарија, Црна Гора и само околу 3% од туристите се од други земји. Бројот на ноќевања во сите туристички капацитети на ден е 82.7, што значи дека многу од туристичките капацитети не се користат во текот на целата година. Со оглед на ова, има голем туристички потенцијал изразен во бројот на хотели и другите сместувачки капацитети, кои преку подобра туристичка пропаганда можат да бидат подобро искористени и да обезабедат поголеми приходи во однос на тие кои ги остваруваат сега. Освен тоа, 600 скијачи дневно ги користат скијачките терени на Бистра во текот на зимската сезона. Дел од нив времено престојуваат во викендичките, другите престојуваат во хотелите, или доаѓаат главно од македонските градови, и од другите балкански земји.

Во областите кои се посетувани од туристи, се поставува сигнализација односно инфо табли, патоказни табли, патокази, инфо столбови и друг информативен материјал што се инсталира долж патеките. Во рамките на активностите, согласно со утврдените договори, планирано е поставување на инфо табли и патокази кои ќе даваат информации за безбедно движење, технички податоци за патеките и информации за режимот на користење на патеките кои и даваат карактер на туристичките објекти во целата територија на НП Маврово.

Содржина

Апстракт	8
Вовед	11

I – ДЕЛ

ТЕОРЕТСКО–МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО	13
1.1 Предмет, цели и задачи на истражувањето	13
1.2 Истражувачки хипотези на истражувањето	17
1.3 Методи и техники на истражување	19
1.4 Очекувани резултати	21
1.5 Основни теоретски и оперативни претпоставки на трудот	24

II – ДЕЛ

ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ	25
2.1 Туристички фактори на побарувачка	25
2.2 Фактори на туристичката понуда	27
2.3 Атрактивни фактори за развој на туризмот	28
2.4 Комуникативни фактори за развој на туризмот	29
2.5 Рецептивни фактори за развој на туризмот	30

2.6	Угостителството како фактор за развој на туризмот во НП Маврово	34
2.7	Природните ресурси како фактор за развој на туризмот	33
2.8	.....	34
2.9	Антропогени вредности како фактор за развој на туризмот	36
	.....	
	Влијание на животна средина како фактор на туризмот	

III – ДЕЛ

ЕКОНОМСКИТЕ	ЕФЕКТИ	ЗА	РАЗВОЈ	НА	41
ТУРИЗМОТ					
3.1	Економските ефекти врз развој на туристичките				41
3.2	фактори				43
3.3	Позитивни и негативни ефекти за развој на				45
3.4	туризмот				47
3.5	Економските ефекти на туристичките				48
3.6	атраaktivности				49
3.7	Економските ефекти во населени места и туристичките				51
	локации				
	Анализа на остварените приходи во НП				
	Маврово				
	Анализата на економскиот импакт на туризмот во НП				
	Маврово				
	Анализа на ефектот од туристичките				
	движења				
3.8	Финанциското подобрување за развој на НП Маврово				53
	.....				

IV – ДЕЛ

ГЕОГРАФСКА	ПОЛОЖБА	НА	НП	54
МАВРОВО				
4.1	Туристичко-географска положба и		собраќајна	54

поврзаност					
4.2	Геоморфолошки	туристички	ресурси	во	НП 56
	Маврово				
4.3	Основни	геолошки	и	педолошки	61
	карактеристики				
4.4	Климатски туристички ресурси				63
4.5	Хидрографски			туристички	66
	ресурси				
4.6	Биогеографски	и	пејсажни	туристички	69
	ресурси				

V – ДЕЛ

V	ПРИРОДНОТО И КУЛТУРНО-ИСТОРИСКИ РЕСУРСИ ЗА РАЗВОЈ	71
5.1	НА ТУРИЗМОТ	71
5.2	Природни вредности како туристички потенцијал за развој на туризмот	85
5.3	.....	95
5.4	Туристички карактеристики во туристичките локации на	100
	паркот	
	Алтернативните форми на туризам во туристичките локалитети	
	.....	
	Културно-историските вредности и нивната	
	промоција	

VI – ДЕЛ

	ТУРИСТИЧКИОТ ПОТЕНЦИЈАЛ И МОМЕНТАЛНАТА СОСТОЈБА	
	НА ТУРИЗМОТ ВО НП	113
	МАВРОВО	
6.1	Туристички потенцијал и нивното значење за паркот	113
	.....	
6.2	Анализа на туристичките карактеристики во туристичките	124
	локации	

6.3	Карактеристики на туристичката понуда на НП Маврово	125
6.4	Промоција на туристичките активности во регионот	131
6.5	Придонес на туризмот во економскиот развој на регионот	132
6.6	Согледување на досегашните проблеми на туризмот	137
6.7	Моменталната состојбата со кои се соочува туризмот во Маврово	141
6.8	Негативни дејствија врз животна средина и природата	145
6.9	Влијание на туристичките објекти врз животната средина	148

VII – ДЕЛ

МЕРКИ И ПРЕПОРАКИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ	НА	150
7.1	Стратегија за развој на туризмот во НП Маврово	150
7.2	Учество на централната и локалната власт во развој на туризмот	152
7.3	Унапредување на природни и културните вредности на паркот	154
7.4	Заштитата на животна средина и културното-наследство	156
7.5	Промовирање на традиционалните туристички активности	158
7.6	Визија и проекции за развој на туризмот во НП Маврово	159

SWOT–анализа на туристичките карактеристики во НП	165
Маврово.....	
Теренско истражување и презентација на	171
резултати	190
Заклучни согледувања и	198
препораки	202
Користена литература	204
Список на табели	207
Список на графикони	
Список на	на
слики	

Апстракт

Националниот парк Маврово има богати и разновидни природни ресурси кои се важен и вреден дел од областа на туризам. Покрај територијата има бројни атрактивни туристички пејзажи и амбиентални вредности кои заедно со културното и историското наследство ја збогатуваат туристичката понуда на паркот Маврово. Материјалната база како важен елемент за развој на туризмот треба да се подобри преку подобрување на квалитетот на туристичките и угостителските објекти преку планираниот концепт за реновирање и модернизација на сместувачките капацитети и изградба на нови што можат да ги задоволат потребите и побарувачката на туризмот. Општина Маврово и Ростуше и

НП Маврово немаат список и категоризација на приватни сместувачки капацитети, каде може да се даде квалитетна понуда за сместување, засновано врз збирни податоци. Развојот на туризмот подразбира усогласување на одржлив модел на економски развој, усогласен развој со другите корисници на просторот заснован на планираната просторна организација и почитување на еколошките стандарди. Туристичката пропаганда и другите форми на медиумско претставување се важен сегмент од целокупниот развој на туризмот и комуникацијата со населението и потенцијалните туристи. Изработката на единствена туристичка мапа за регионот во Маврово и други пропагандни материјали ќе се должат на презентацијата на оваа област. Значајна е и улогата на медиумите во однос на развојот на еколошката култура и односот на населението кон културното наследство. Почитувајќи ги современите еколошки стандарди, создадени се услови кои, во согласност со локалните еколошки планови, може да се сметаат за важни перспективи за развој на еко-туризмот, што ја добива својата афирмација како комплементарен сегмент со другите гранки, особено со етно-туризмот. Туризмот како активност во НП Маврово треба да се гледа како значајна економска гранка која, заснована врз природни и антропогени вредности, го разликува овој гео-простор надвор од локалната и регионалната рамка со тенденција за постепено прифаќање на карактеристиките на туристичкиот регион. Стратегијата за развој на туризмот дава насоки за развој на регионалниот туризам каде што регионалниот развој треба да се заснова на принципите на интегриран развој на туризмот и комплементарни активности, како фактори на целокупниот економски и социјален развој, одржлив развој на туризмот, имплементација на униформни стандарди за обезбедување услуги во туризам, со ефикасно користење на туристичките области и туристичките вредности. Улогата на државните институции треба да се подготвува на општа планска документација од национално и регионално значење и на финансирање детални планови на локално ниво и проекти од интерес на меѓународните инвеститори. На тој начин би се создале услови за економска и социјална трансформација на регионот. Во зависност од потребите на туристичкиот простор, се добива специјализиран туристички персонал, кој треба да го третира просторот на реален начин и соодветно да го претстави на туристичко барање. Развојот на туризмот треба да се заснова на видовите туризам што се вклучени во целокупните развојни основи на регионот и го прават препознатлив туристички регион и треба да се заснова на принципите на усогласеност со побарувачката на пазарот и

принципите на одржлив туризам во просториите на целата територија на паркот во Маврово.

Клучни зборови: НП Маврово, туристички регион, природни и антропогени вредности, валоризација на туристичките локалитети, одржлив развој, еколошки стандарди, локални еколошки планови, еко-туризмот.

Abstract

Mavrovo National Park has rich and diverse natural resources that are an important and valuable part of the field of tourism. Besides the territory, there are numerous attractive tourist landscapes and ambient values that together with the cultural and historical heritage enrich the tourist offer of Mavrovo National Park. The material base as an important element for tourism development should be improved through the quality of tourist and catering facilities by planning the concept for renovation and modernization of the system application and construction of new ones, which can meet the needs and activate tourism. The municipalities of Mavrovo and Rostuse and NP Mavrovo do not have a list and categorization of private accounting assets, where a quality bid can be given, based on aggregate data. The development of tourism means harmonization of a sustainable model of economic development, harmonized development with other users of the space for preservation of free organization planning and respect for environmental standards. Tourism propaganda and other forms of media presentation is an important segment of the overall development of tourism and communication with the population and potential tourists. The preparation of a unique tourist map is needed in Mavrovo and other propaganda materials will be due to the presentation of this area. The role of the media in relation to the need for ecological culture and the attitude of the population towards the cultural heritage is also important. Respecting the modern environmental standards, conditions have been created when you will be able to control the environmental plans, if you want to have affirmation as another aggregate, if you have another aggregate, if you want to use it. Tourism as

an activity in NP Mavrovo should be seen as an important economic branch based on natural and anthropogenic values, if you list this geo-space, except from the local and regional level, with a tendency to gradually accept the maps of the tourist region. The Tourism Development Strategy provides direction for the development of regional tourism where regional development should be based on the principle of integral tourism development and complementary activities, as a factor of overall economic and social development, maintenance of tourism development, implementation of universal standard for providing services in tourism, with efficient use of tourist areas and tourist values. The role of state institutions should be prepared for general planning documentation of national and regional importance and for financing detailed plans at the local level and projects of investment interest. This creates conditions for economic and social transformation of health. If you want to use the tourist space, if you have specialized tourist staff, who should treat the space in a realistic way and place it appropriately at the tourist request. The development of tourism should be based on your tourism which should be included in the overall development of the basic diseases and to discover a register tourist region and should be based on the principle of compliance with the supporting oil situation and the principle of maintaining tourism in conditions on the territory of the park in Mavrovo.

Key words: Mavrovo National Park, tourist region, natural and anthropogenic values, valorization of tourist localization, sustainable development, ecological standards, local ecological plans, eco-tourism.

Вовед

Во докторската дисертација под наслов “Економските ефекти од развојот на туризмот во НП Маврово” ќе се презентираат економските ефекти и факторите кои влијаат врз развојот на туризмот и улогата на природните и општествени вредности што се во Мавровскиот регион. Туризмот се покажа како значаен извор за генерирање на приходи и создавање на работни места во туристичкиот сектор и претставување на регионот во туристичкиот пазар. Развојот на туризмот во наредниот период треба да придонесе подобрување на содржината на престој на посетители, постојно да го унапредува квалитетот на услугите во насока на овозможување на потполно задоволство

на туристите. Со главните столбови на туристичкиот производ ние ги покажуваме сите економските ефекти и природно-културните можности и сместувачките капацитети што ги нуди регионот за да биде една од најуспешните туристички дестинации во земјата и истовремено и можностите за нова инфраструктура и развој на регионот. Кога веќе ги имаме природните и културно-историските туристички потенцијали и подобрувањето на инфраструктурата тогаш ни е потребно креирање на развојна политика според која се комплетира една туристичка понуда на една туристичка дестинација. Цели на политиката во областа на туризмот се: зголемување на придонесот на туризмот кон вкупните приходи на земјата, усогласен развој на туристичка понуда и услугите, растот на вработеноста во туристичкиот сектор, подобрување на животниот стандард и ублажување на сиромаштијата во населените места на регионот Маврово. За да се разјасни тоа потребно ни беше користење на различна литература за ова проблематика и истражувања на терен. За реализација на овој труд треба да се спроведат истражувања во целиот Мавровски регион што опфаќат границите на НП Маврово за да се види влијанието на економските ефекти на туризмот и промоција на природните убавини во националниот парк. Развој на туризмот е заедничка одговорност на сите институции на државата, туристичките претприемачи, граѓански организации, образовни институции, медиумите, и др. Туризмот исто така придонесува и заштита и зачувување на природното и културно-наследство бидејќи приходите кои се генерираат како резултат на туризмот можат да се искористат за заштита на природата или пак за реставрирање на културно-историските објекти. Туристите и истражувачите се доста заинтересирани за природните места и средини, за планините, езерата и реките, природните пејсажи и мотиви, но од друга страна и за објектите и монументите на културното наследство не само во туристичкиот регион Маврово, туки и во целата земја, како резултат на тоа туризмот станува значаен економски извор за населението на целиот регионот во Маврово. За да се разјасни сето тоа, потребно ни беше користење на различна литература за оваа проблематика и истражување на терен. За реализација на овој труд ни требаше да се спроведат истражувања за целиот Мавровски регион за да се утврди економските ефекти врз туризмот, како и валоризација на природни и културно-историски вредности на просторот во НП Маврово. Развој на туризмот е заедничка одговорност за населените места, вклучувајќи локални и централните институции, туристичките субјекти, меѓународните институции кои играат важна улога за

идните инвестиции и др. НП Маврово има туристички потенцијал за повеќе видови туристички атракции и токму затоа во оваа докторска дисертација ќе бидат истражувани сите економски ефекти што влијаат на развојот на туризмот во НП Маврово и неговото влијаније врз економијата на нашата земја за создавање на нови работни места, за раст на инвестициите и за промовирање на локалниот, регионалниот и националниот развој. Така туризмот ќе биде во функција на интензивно вклучување на овие недоволно развиени средини во развојните процеси и реализација на стратешките определби ќе биде фактор на поттикнување на економските процеси, и разбирање на самиот регион кој ќе се афирмира на домашен и на меѓународен туристички пазар. Туризмoт ќе може да ги валоризира и користи своите ресурси на одржлив начин со оглед на своето богатството што го поседува Мавровскиот регион со природни и културно-историските вредности за иден развој на туризмот во целиот регион на НП Маврово. Развојот на туризмот во една земја или локалитет е тесно поврзан со нивото на потрошувачка што ја прават домашните и странските туристи. Економските ефекти од потрошувачката на туризам зависат од големината, обемот и формите на потрошувачката.

ДЕЛ ПРВИ

ТЕОРЕТСКО–МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО

Предмет, цели и задачи на истражувањето

Предмет на трудот е да се утврди местото и улогата на туризмот како и најзначајните проблеми и главните перспективи за развој на регионот како значајна туристичка дестинација во земјата. Предмет на истражувањето на овој труд е да се идентификуваат сите економските ефекти врз развој на туризмот и туристичките места кои имаат потенцијал за развој, а врз основа на тоа да се утврди и определи натамошниот курс на дејствување за да се искористат сите природни и антропогени вредности и да се подобри состојбата со туризмот во територијата на НП Маврово. Поради туристичките вредности со кои располага регионот во Маврово во последните години привлекува

посебно внимание и интерес за истражување, како и за зачувување и унапредување на овие туристички вредности. Развојот на туризмот во НП Маврово е процес кој е во тек, особено кај планинските места кои започнале со инвестирање во угостителски објекти, но во исто време се бара од општинските власти поголемо внимание и инвестирање според можностите и во областа на заштитата и унапредувањето на животната средина. Природните и културното наследство кои ги нуди регионот во Маврово мораме да потенцираме дека имаат потреба за зачувување, одржување и истовремено промовирање како туристички вредности. Предмет на истражување во оваа предлог дисертација е моменталната состојба на туризмот и можностите за понатамошен развој на туризмот. Туризмот е клучен елемент кој последно време има големо влијаније во развојот на економијата во државата, што значи дека туризмот може да помага во подобрувањето на економското ниво во една страна и на друга страна самата држава станува попозната како туристичка дестинација во туристичкиот пазар. Природните и културното наследство кои ги нуди регионот во Маврово мораме да потенцираме дека имаат потреба за зачувување, одржување и истовремено промовирање како туристички потенцијали. Во посебно поглавје ги анализираме сите природно туристичките ресурси кои покажуваат дека ова подрачје има прекрасни природни туристички потенцијали и со мала инвестиција може да стане една од најпосетените туристички дестинации, не само во рамките на државата туку и пошироко. Знаеме дека секое истражување има своја цел, и во ова истражување ги имаме потенцирано нашите цели и задачи на истражувањето, со кои се исполнува докторската дисертација. Генералната цел на истражувањата во рамките на овој труд е врз научна основа да се добијат ставови за рационално вклучување на сите економските фактори и нивните ефекти за развој на туризмот на целиот Мавровски регион. Основна цел на овој труд е да се анализираат сите фактори што влијаат врз развојот на туризам, економските ефекти и идентификувањето на туристичките потенцијали на туристичките локалитети низ целиот простор на паркот. Од разработката на предметот на трудот произлегуваат и целите кои се очекуваат да се постигнат. Целите на истражувањето се категоризирани според сферата на која се однесуваат, се делат на теоретски и апликативни. Во теоретска смисла основна цел на трудот претставува збогатување на научната мисла со емпириски концепти и пристапи во доменот на туристизмот како стопанска дејност.

Поконкретно, трудот треба да ги оствари следните поединечни теоретски цели:

- Јасност на поимите поврзани со економски ефекти на туризмот;
- Квантитативните и квалитативните аспекти на туристичката дестинација;
- Афирмативните и карактеристиките на туристичките економски ефекети;
- Пристапите на различните туристички ресурси во НП Маврово;
- Утврдување на местото и улогата на туристичките објекти во процесите на управување со туристичките простори низ територија на паркот;
- Дефинирање на современи методи и елементите на туристичките простори;
- Основи за сегментирање на туристичката побарувачка;
- Туристичка валоризацијата на идните локалитети за одржлив туризам;
- Дефинирање на туристичките атракции и нивната улога во туристичкиот развој;
- Значењето на интерпретацијата на вредноста на туристичките природни атракции.

Од практична гледна точка, од овој докторски труд треба да овозможат интензивирање на туристичкиот развој на целата територија на НП Маврово преку соодветна примена на валоризација на другите туристички локалитети на паркот Маврово. Како апликативни цели на трудот се:

- Избор на најдобрите решенија на различни видови туристички вредности и локалитети во НП Маврово;
- Приоритет на соодветни стратегии на просторот во туристички локации на другите туристички зони;
- Определување и оценување на селективниот туристички развој на определени видови туризам и туристичките политики;
- Дефинирање и подредување на туристичките ресурси и атракции со кои конкретен туристички простор на НП Маврово располага;
- Маркетинг активности во функција на зголемување на посетеноста на паркот;
- Утврдување на пазарните трендови кои влијаат врз определен туристички простор;
- Предности на туристичкиот простор на паркот со зголемување на конкурентноста;
- Подобрување на управувањето со заштитените зони низ паркот;
- Преземање на активности од управа на паркот за отстранување на негативните фактори кои влијаат врз природата;

- Оценување на човечките ресурси и преземање конкретни акции.

Исполнувањето на целите се овозможува преку утврдување на конкретни активности кои треба да се преземат. Тоа се всушност задачите на овој докторски труд. Тие ги објаснуваат основните тези од кои е обликуван научно–истражувачкиот труд. Истите се дадени во продолжение:

- Поимно – содржинско дефинирање на туристичките простори;
- Утврдување на дестинацискиот менаџмент како современ концепт на управување со туристичките простори;
- Определување и применување на концептот на животен циклус на туристичките дестинации;
- Дефинирање на одржливиот туризам како потреба за соодветен развој на туристичките простори;
- Примена на концептот на валоризација во заштитените простори во функција на одржливиот развој;
- Користење на менаџмент стратегии за постигнување на одржлив развој во туристичките простори;
- Определувањето на значењето и функцијата што туристичките атракции ги имаат во оперирањето на туристичките простори;
- Дефинирање на значењето што интерпретацијата на туристичките атракции го има во функција на зголемување на нивната вредност;
- Определување и објаснување на основните пристапи и методи за валоризирање на туристичките ресурси;
- Поим и утврдување (валоризирање) на квалитетот на туристичките атракции;
- Определување на пристапи и активности за менаџирање во функција на зголемување на вредноста на туристичките атракции;
- Дефинирање на пазарната валоризација и перформансите на туристичките простори;
- Валоризација на Охридскиот туристички простор во просторно - развојна смисла;
- Валоризација на менаџмент системите кои управуваат со Охридскиот туристички простор на различни нивоа;
- Валоризација на одржливиот туризам во разгледаниот простор;

- Детерминирање и валоризирање на туристичко – ресурсната база на разгледаниот туристички простор;
- Валоризација на туристичкиот пазар на Охридскиот туристички простор;
- Валоризација на конкуренцијата на Охридскиот туристички простор;
- Социо-културна и економска валоризација на разгледаниот простор;
- Валоризација на туристичко-развојните можности на Охридскиот туристички простор.

Горенаведените задачи поединечно се состојат од поконкретни подактивности. Тоа е во функција на добивање на истражувачки резултати преку користење на соодветни методолошки методи и алатки.

Истражувачки хипотези на истражувањето

Секое научно истражување мора да има одредена методолошка структура, односно методолошка рамка која го определува текот на одвивањето на поединечните истражувачки фази, како и начините на нивното изведување. Според тоа, во методолошката рамка спаѓа дефинирањето на истражувачките хипотези, како и утврдување на главните методи, методски принципи и пристапи. Основната хипотеза во

рамките на докторскиот труд го определува користењето на современи развојните стратегии, планови, програми и преземања за унапредување на туризмот во целиот регион на Маврово. Треба да се нагласи дека како студија на случај за проверка на хипотезата претставува конкретната територија на географскиот простор во НП Маврово. Претпоставката по која овој труд се раководи поаѓа од ставот дека разгледаниот туристички простор располага со туристички можности од различен вид кои не се соодветно валоризирани и недоволно искористени во смисла на развивање на алтернативни и современи селективни форми на туризам. Користењето на најдобрите глобални практики и искуства ќе овозможат интензивирање на туристичкиот развој во целиот Мавровски регион.

Основната хипотеза на докторскиот труд е: економските ефекти на систематското валоризирање на туристички ресурси со кои туристичкиот простор на НП Маврово располагаа, од сите нивни аспекти ќе овозможи поефикасно управување со тие просторни целини. Во докторскиот труд како основна работна хипотеза ги определува економските ефекти од развојот на туризмот во НП Маврово како што се постоечките природни и културно-историски потенцијали кои ги има овој регион. Овие потенцијали треба да се искористат и да се создадат услови за развој и на други видови туризам. НП Маврово е многу значаен туристичка дестинација во земјата, кои треба да се искористи да се создадат услови за развој на видови туризам кои ги нуди овој регион каде што знаеме дека неколку од нив многу малку се познати или посетени од домашните и странските туристи. Врз основа на моменталната состојба на туризмот може да се создаваат хипотези кои ќе помагаат за развојот на туризмот. За да се овозможи проверка на основната хипотеза на овој труд потребно е да се дефинираат, проверат, прифатат или отфрлат помошните хипотези:

- Организациите за дестинациски менаџмент можат да придонесат за поефикасно управување со туристичките простори;
- Животен циклус на даден туристички простор претставува основна детерминанта за определување на стратешките развојни насоки;
- Користењето на современи методи за валоризација може да придонесе за развој и унапредување на одржливиот туризам;

- Промовирање на туристичките атракции може значително да влијае врз зголемување на нивната вредност;
- Туристички простор располага со многу повољна туристичко–географска положба;
- Туристички простор располага со висок степен на одржливо туристичко работење;
- Територијата на НП Маврово располага со голем атрактивен потенцијал кој овозможува развој на селективни туристички видови;
- Економската функционалност покажува дека располага со значајни вредности;

Главна хипотеза—Економските ефекти на развој на туризмот и влијанието на природни и културно-историските вредности ќе ги проценат промените кои резултираат во приходи и вработеноста на локалното население во целиот регион како главен клуч за идеен развој на НП Маврово.

Помошни хипотези:

- За развој на туризмот треба да се инвестира од државните институции,
- Создавање на повољни услови за привлекување на странските инвестиции,
- Туристичката понуда да биде со највисок квалитет во туристичкиот пазар,
- Зачувување и промовирање на природно и културно-историско богатство,
- Повољни услови за сместување и подобрување на туристичките услуги,
- Регионот ги исполнува сите услови на една туристичка дестинација,
- Потребен е професионален персонал, од нив зависи пречекувањето,
- Да се овозможи туристите лесно и брзо да стигнат до туристичките локации,
- Туристичките понуди да бидат силен конкурент на туристичкиот пазар,
- Туристички простор располага со најголема конкурентност во споредба со другите зимски локалитети во земјата,

Методи и техники на истражувањето

Основните методи за прибирање на податоците, нивната обработка и доаѓањето до резултати и заклучоци опфатија кабинетски и теренски пристапи. Со оглед на тоа што

главната проблематика со која трудот се занимава е економските ефекти за развој на туризмот. Аналитичко–синтетичките истражувачки активности се базираа на употребата на теоретска и емпириска методологија. Треба да се нагласи дека на истражувањето се употребува домашната литература во однос на оваа проблематика и најдобрите светски искуства од областа на развој на туризмот во заштитени подрачја кои можат да послужат во конкретни туристички простори и на другите подрачја во нашата земја. Се очекува резултатите и препораките од истражувачките фази и активности на овој труд да добијат практична димензија напоредно со унапредувањето на научната мисла. Со тоа се потврдува научната верификација на самиот труд. При изработка како најсоодветни методи за прибирање и обработка на податоците се користени следните методи:

Метод на анализа и синтеза - анализа е почетна фаза во едно истражување која ќе ни овозможи разделување на основните поими, да ги спознаеме деловите и основните карактеристики на нивните составни елементи, од друга страна, синтезата е завршната фаза на истражувањето преку која се спознава целината и се доаѓа до соодветен заклучок.

Дескриптивна метода - заради собирање, обработка, презентирање и опишување на самите појави и спознавање на нивните карактеристики,

Компаративна метода - ќе се примени во делот на обработка на податоците со цел конкретните туристички места и сите појави и односи да се стават во компаративен и споредбен однос со другите туристички региони во земјата.

Квантитативна метода - преку бројки ќе се прикажат ноќевањата, бројот на туристи како домашни така и странски, бројот на објекти за сместување, бројот на легла, и др..

Статистичкиот метод - е употребен не само за прибирање и обработка на квантитативните податоци, туку и за обработка на одредени квалитативни сознанија на целата територија на НП Маврово. Овој метод овозможува точност и конкретност на прибраните податоци, но и носење на научно базирани заклучоци, поконкретно, употребата на статистичкиот метод е најдоминантна во рамките на туристички пазар.

Просторниот метод - наоѓа своја широка примена во рамките на овој труд. Употребата на овој метод при детерминирањето на функционалните особини на туристичко-географската положба на туристички простор во НП Маврово. Тоа има своја апликативна вредност

бидејќи системите за управување со разгледаниот простор мора точно да знаат кои ресурси можат да ги алоцираат, и да го дефинираат просторниот опфат.

Картографскиот метод—се користи со цел поедноставување на прегледот на територијалниот опфат на паркот. Тој е употребен паралелно со просторниот метод за претставување на границите на заштитените просторни целини во рамките на разгледаниот простор кои пројавуваат потреба за посебен режим на заштита на зоните во паркот.

Економетриски метод—преку овој метод се претставени трендовите на зголемување и намалување на макроекономските индикатори и индикаторите за туризам. За собирање на податоците, покрај употребата на литература од страна на локални и странски автори и од централна и локалната власт во истражувањето беше искористено и анкетирање како метод за собирање на податоци што помогна да се утврдат конечните резултати. Динамиката на туристичкиот развој се следи преку историскиот метод за регистрирање на промените на појавите и односите во одреден временски интервал. Емпирискиот дел на трудот ја опфати работата на терен, за прибирање на примарни податоци во рамките на емпириските анализи беше употребен методот на систематско набљудување, а поконкретни техники претставуваа анкетата и интервјуто на туристите во терен. Овие истражувачки активности беа користени за да се дојде до најрелевантните сознанија, кои овозможија да се проектира развојот на разгледаното подрачје во НП Маврово, односно да се детерминираат развојните перспективи и можности. Истражувачките активности беа извршени во период од две години (започнувајќи од Март 2019 година до Декември 2021 година), и резултатите беа презентирани на овој докторски труд. Прибраните податоци беа анализирани, обработени и приспособени во функција на развој на туризмот и можностите за развој на другите туристички локалитети низ територијата на паркот. Кабинетските и теренските истражувања беа извршени во месеците Јануар—Декември 2021 година. Важно е да се напомене дека беа посетени сите туристички локалитети во регионот кои во рамките на трудот се презентирани и валоризирани од аспект на идеен развој и загрозувањата на истите од неконтролираниот туристички развој. Во докторскиот труд добиените резултати се интерпретирани од аспект на туристичкиот развој на целиот простор. Тоа значи дека се сублимирани оние резултати кои соодветствуваат со темата на овој труд. За содржината, начинот на изведување на активностите и остварените резултати

за секој од горенаведените методолошки пристапи подетално е објаснато во рамките на трудот. Наведените методи и пристапи го прават трудот една заокружена логична целина и добива научна верификација.

Очекувани резултати

Генерално како што повеќепати споменато погоре се очекуваме подетална и реална слика на моменталната состојба на туризмот во географскиот простор на НП Маврово. Целокупниот развој на туризмот мора да се заснова и да биде во согласност со принципите на одржливиот развој. Токму природните и културно-историското богатство на паркот Маврово претставуваат добра основа за креирање на подобра туристичка понуда.

Резултатите кои се очекуваат да се постигнат преку овој труд се во директна врска со дефинираните хипотези. Тие треба да имаат не само теоретско, туку и практично значење. Преку трудот се очекува да се дојде до заклучоци кои ја потврдуваат ефикасноста и ефективноста на функционирањето на ваквите организации. Туристичките ресурси се основа на креирањето на туристичките атракции. Во некои туристички простори можат најголемиот дел од туристите/посетителите да дојдат поради постоењето на еден или неколку основни атракции како што е зимскиот туристички центар Ресорт Маврово. На ваквите атракции можат да се надоврзат поголем број на комплементарни активности и содржини. Меѓутоа, не е доволно даден туристички простор да располага со туристички атракции и туристите едноставно да ги набљудуваат. Потребно е тие атракции да бидат презентирани и интерпретирани на интересен начин. Во трудот се очекува да се докаже суштинската поврзаност на интерпретацијата и квалитетот на туристичките атракции. Мавровскиот регион претставува најразвиеното туристичко подрачје на територијата на

Република Северна Македонија и пошироко, не само во смисла на туристичката изграденост и расположливост со капацитети за сместување и давање на услуги за исхрана на зимскиот туризам, туку и од аспект на присуството на бројни и уникатни туристички ресурси. Општиот е во согласност со реализација на обезбедување на еколошката одржливост и културната заштита и нивно користење. Резултат треба да биде одржливиот развој на туризмот како приоритет затоа што Националниот парк Маврово е под целосна заштита на животната средина и природата. Подобрување на инфраструктурната и комуналната опременост и уреденост во функција на овозможување подобрена атрактивност и конкурентност на услугите се очекува да го подобри квалитетот на живеење на населението, и на посетителите, ќе има подобрена комуникативност што е основа за интегрално функционирање. Се очекува да се реализира одржливо управување со туристичката дестинација, што подразбира дека ќе дојде до комунално уредување и опремување, максимално водење сметка за хигиената и партерното и хортикултурното обликување. Преку туристичка валоризација се очекува да дојде до проширување на просторот и активирање на нови локалитети и објекти кои ќе најдат место во туристичките производи и нивниот пласман туристичкиот пазар. Се очекува успешност во настап на туристичкиот пазар, да поттикне инвестициската активност, преку концесионирање и јавно-приватно партнерство. Во поглед на квалитетот на услугите се очекува забележително подобрување како во секторот на туризмот, така во давањето на угостителски услуги. Исто така треба да дојде до зајакнување на човечките ресурси и организациската структура и ќе се зголеми вработеноста на населението во општината не само во областа на туризмот, туку и во други стопански дејности. Преку економските ефекти и валоризацијата на туристичките ресурси се очекува да се прикаже НП Маврово во национални и глобални рамки како туристичка дестинацијас во земјата. Различните аспекти и содржини на туризмот ќе бидат индивидуално и детално прикажани во смисла на анализа на економските ефекти и развојните туристички можности со кои НП Маврово како туристички простор располага.

Основни теоретски и оперативни претпоставки на трудот

Методолошкиот пристап во изработката на оваа докторска дисертација ги содржи сите анализи кои се направени во територијата на паркот Маврово, почнувајќи од природните и културните мотиви, туристичките потенцијали, условите за развој на туризам, инфраструктурата според кои се формулирани и политики и стратегии за понатамошен развој на туризмот. Во текот на изработката на докторската дисертација покрај научна литература користени се и теренски истражувања. Во теоријата припаѓа литература од областа на туризмот која е користена за понатамошно истражување на терен. Теренската работа се соочува со реалните можности и реалните услови кои ги поседува овој регион. Користена е литература од областа на туризам, економија, географија, екологија, научни трудови и извори од институциите на централната и локалната власт. Што се однесува на теренските истражувања, користени се различни прашалници и анкети кои ни помагаат да извлечеме заклучоци кои ќе бидат многу корисни за оваа дисертација и од кои ќе добиеме информации на моменталната туристичка понуда. Во рамките на теренските истражувања ќе се извршат сондажи и мерења за да може правилно да се оцени туристичкиот потенцијал на регионот во Маврово. Поголемо внимание им е посветено на тековната ситуација и на идните можности за развој на туризмот. За тоа да биде успешно потребно е користење на различна литература за овој регион, и теренски истражување. Знаеме дека регионот е слабо развиен и со стара туристичка инфраструктура, но ние во оваа докторска дисертација ќе направиме стратешки план за подобрување на туристичкиот капацитет за целиот регион. Трудот ќе ги опфати следниве компоненти: фокусирање на истражувања во разгледаниот територијален простор, не само од теоретски аспект, туку ќе содржи и апликативна примена на резултатите. Посебно ќе бидат опфатени основните вредности како и нивното значење во туристичката понуда, и анализа на економските фактори кои влијаат на развој на туризмот и природните-антропогени вредности, во смисла на понудата и промотивните туристички активности. Очекуваме да добиеме подетална и реална слика на моменталната состојба на туристичкиот простор во целиот географски простор на Националниот Парк Маврово. По завршувањето на докторската дисертација

точно ќе се знае што треба да се направи за подобрување во туризмот и нивното подобрување и реализација од страна на локалната и централната власт. Всушност, туристичкиот потенцијал што нуди овој регион како туристичка дестинација можат да го стимулираат и развојот на другите економски дејности во другите одредени туристички дестинации низ границите на паркот, и на тој начин да овозможат побрз економски развој на населените места во Општина Маврово и Ростуша и туристичкиот развој како главен извор за приходи на населените места во регионот. Целокупниот развој на туризмот мора да се заснова и да биде во согласност со принципите на одржливиот развој. Токму природните но и културно-историското наследство со кое располагаа НП Маврово претставуваат добра основа за креирање на подобра туристичка понуда на целиот простор на НП Маврово. Исто така и другиот дел на истражувањето ги опфаќа сите информации кои се земени од страна на НП Маврово и од Општина Маврово и Ростуша и искористени за формулирањето на стратешките цели, приоритети и мерки за иден развој на туризмот. Ваквите туристички атракции мора да се заштитат преку прогласување на заштитени зони со посебен режим на заштита од страна на управа на НП Маврово. Во оваа смисла сите претходни претпоставки се конкретизираат на дефинираната територија на туристичкиот простор во регионот. Меѓутоа, преку соодветни консултации и објаснувања се надминаа ваквите проблеми. Системските и структурните истражувања на различните економските ефекти и туристичката валоризација на другите туристички локалитети во паркот треба подобро да се менаџираат од страна на локалната власт со поддршка и од централните институции за разрешување на најголемиот дел на проблемите и предизвиците со кои просторот се соочува. Се очекува резултатите и препораките што ќе се произлегуваат од истражувачката работа на овој докторски труд да се имплементираат од страна на НП Маврово.

ДЕЛ ВТОРИ

ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ

ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ

Туристички фактори на побарувачка

Појава и развој на туризмот е последица на низа фактори што го поттикнуваат и овозможуваат тој развој¹. Сите заедно се поделени во три главни групи: иницијативни фактори, рецептивни фактори и туристичка политика како фактор². Фактори на туристичкиот развој се различни, природните заземат најзначајно место³.

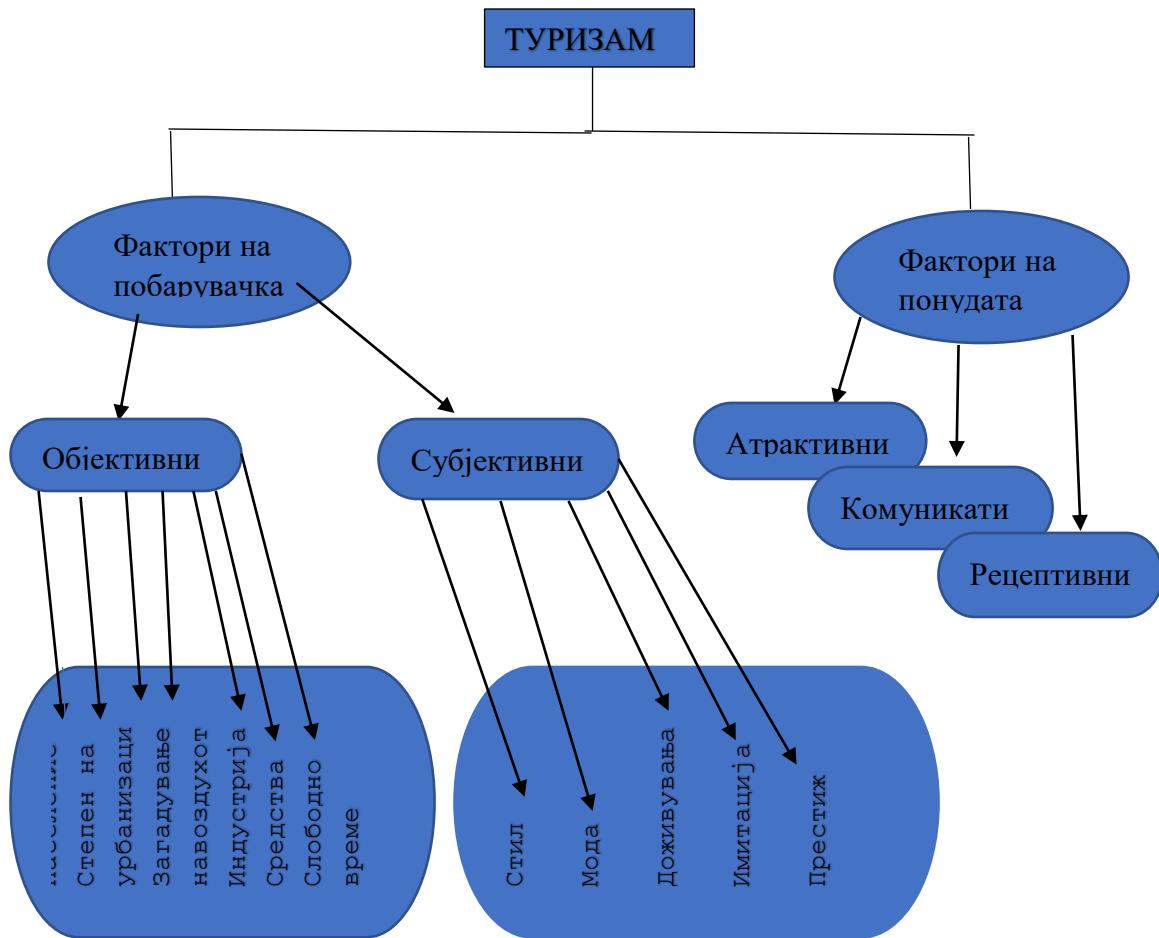
Грфикон бр.1. Примарни и секундарни фактори на Туризам

---

¹ Стојмилов, А., (1992), Основи на туризмот, Скопје, Стр.25

² Стојмилов, А. & Каранфиловски, Д., Основи на туризам, (Средни училишта четврта година), Скопје, Стр.13

³ Будиноски, М. (1995). Географски разгледи, Критериуми за валоризација на факторите на туристичкиот развој, книга 30, Скопје, стр.91

*Гаши,М., (1986), *Основи на Туризам, Приштина, стр.75*

Туризмот ја зголемува стабилноста на националната економија, истовремено забрзување на локалниот и регионалниот развој и раст на вработување. Меѓутоа природните фактори сами не можат да бидат користени за туристички развој, бидејќи туризмот покрај природните услови бара и одредени материални услови, односно вградување на човековиот труд во туристичките простори на НП Маврово. Со соодветна туристичка валоризација им се обезбедува перспективи во економскиот развој на населените места низ паркот, и активирање на други економски дејности кои ќе најдат пласман на туристичкиот пазар. Факторите на побарувачка ги поттикнуваат луѓето на патување и престој во други места, региони и земји⁴. Туристичкиот развој и изградбата на соодветна материална база се значајни и од аспект на спречувањето на миграциите и

⁴ Ацковски,Н. & Ацковска,М., (2005), *Политика за развој на туризмот, ФТУ Охрид, стр.105*

инфраструктурното опремување (*Будиноски,М 1995). Степенот за развој на туризмот на една земја се поврзани со голем број фактори кои имаат различно потекло. Основните туристички фактори се поделени во две главни групи: фактори поврзани со создавање на нивото на туристички побарувања и просторни фактори поврзани со создавање на туристичка понуда која се состои од природни и културно-историски одлики, туристичкиот капацитет, инфраструктурата, туристичка организација и комуникација кои влијаат на потрошувачката на туристите и дејствуваат на процесот на создавање туристичка циркулација⁵. Пазарот се разгледува и како сложен економски организам, кој овозможува обрт на стоки и услуги, средства за производство, пари, капитали, градежништво, технологии и др. Туристичка побарувачка претставува побарувачка на определени природни и антропогени вредности⁶, услуги и стоки кои служат за задоволување на туристичките потреби за време на туристичкото патување. Туристичката побарувачка има забележителна хетерогеност, висок степен на еластичност и подложност на бројни некономски фактори. Специфичноста на туристичката побарувачка се огледа и нејзината еластичност во однос на приходите на населението, цените на туристичките услуги, сезонскиот карактер на туризмот и туристичката пропаганда (*Мариноски,М 2015). Други фактори што ја условуваат побарувачката за одредено добро се: висина на доходот на потрошувачите, ширината на пазарот, очекувањата на потрошувачите за движењето на цената на доброто во иднина и други релевантни фактори.

Фактори на туристичката понуда

Во факторите на туристичката понуда се вбројуваат сите појави и односи кои учествуваат во задолувањето на туристичките потреби⁷. Меѓу најважните фактори на туристичката понуда треба да се истакнат туристичките вредности кои се дел од животната средина во која туристите доаѓаат, а кои овозможуваат да се задоволат туристичките потреби. Факторите на туристичка понуда исто така имаат релативно значителна улога⁸, и претежна улога за појавата и развојот на туризмот во туристичките места.

---

⁵ Гаши,М.(1986): Основи на туризам. Приштина, стр.52.

⁶ Мариноски,Н., (2015), Основи на туристичката теорија и практика, ФТУ Охрид, стр.123

⁷ Мариновски,Н., (2015), Основи на туристичката теорија и практика, ФТУ Охрид, стр.127

⁸ Ацковски,Н. & Ацковска,М., (2005), Политика за развој на туризмот, ФТУ Охрид, стр.109

Основните карактеристики на туристичката понуда се: содржонска и просторна обвоеност на дејностите кои учествуваат во формирањето на туристичката понуда и елементите кои ја сочинуваат понудата, сезоналноста како одлика на туристичката понуда, услугите на туристичката понуда, непреносливост на содржините кои учествуваат во задоволувањето на туристичките потреби и, забележителна кругост на туристичката понуда⁹. Во територијата на НП Маврово посоти временска и просторна десинхронизација на делување на факторите на туристичката понуда.

Слика бр.1 Сезонален карактер на туристичката понуда во НП Маврово

*(Ресорт Маврово), Туристичка понуда во зимскиот и летниот период на годината

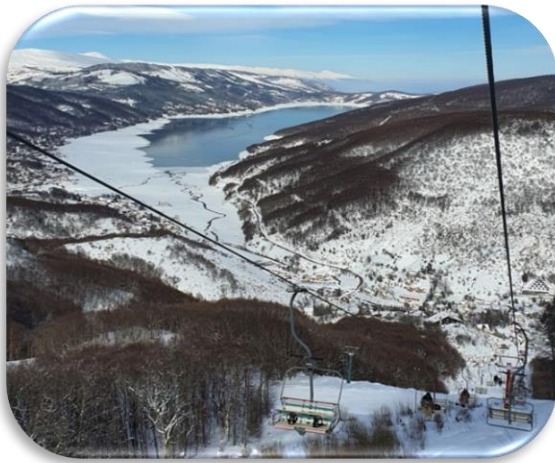
Во Мавровскиот регион туристичката понуда се карактеризира со сезонални карактеристики, различна е туристичката понуда во зимскиот и летниот период, сезоналноста е една од причините да се зголемат цените на услугите во туристичка понуда затоа што е скратен периодот на успешна деловност во текот на годината, така што цените на услугите драстично се покачуваат во текот на сезоната во однос на вонсезоната.

Атрактивни фактори за развој на туризмот

⁹ Мариновски, Н., (2015), Основи на туристичката теорија и практика, ФТУ Охрид, стр.129

Атрактивните фактори спаѓаат во групата фактори на туристичката понуда, делуваат врз привлекувањето на туристите во дестинацискиот простор и врз задоволувањето на нивните туристички потреби. Улогата на атрактивните фактори врз развојот на туризмот е есенцијална¹⁰ е основна причина за доаѓање на туристите. Покрај привлечените туристички ресурси во рамките на секоја дестинација мора да постои и по барање на туристите перманентно да се развива и соодветна инфраструктура на целата територија во НП Маврово. Односите меѓу атрактивната ресурсна основа, сместувачките капацитети и целокупната туристичка инфраструктура треба секогаш да се базираат врз нивната силна заемна поврзаност и меѓузависност.

Слика бр.2 Мавровското Езеро и Манастир Св.Јован Бигорски

*Атрактивните места што привлекуваат голем број на посетители на годинава

Комуникативни фактори за развој на туризмот

Комуникативните фактори се основа на туристичкиот развој, без постоење на собраќајни услови не е можно постоењето на туризмот, собраќајот овозможува да се пренесат посетителите и информации за понатамошен развој на туризмот. Денешниот економски развој на населените места како и секојдневните активности на граѓаните се во корелација со собраќајната инфраструктура. Собраќајот е една од основните стопански гранки и претставува доминантен фактор за сите активности на населението.¹¹

Слика бр.3 Патна инфраструктура на територијата на НП Маврово

¹⁰ Аслимоски,Б., (2005), Комуникации во туризмот, ФТУ Охрид, стр.66

¹¹ Панов,Н.,&Темјановски,Р.,(2006), Собраќајна Географија за прва година, Скопје, стр 122

Собраќајот овозможува туристите да го задржат вниманието на содржини во жпросторот во кој се патува и да користат услуги кои ќе им ја одвратат помислата на должината на патувањето. Улогата на собраќајот во туризмот е содржана во тоа што тој овозможува достапност на туристичките простори омасовување на туристичка активност и релативно брза комуникативност¹².

Во туристичкиот простор на НП Маврово како комуникативни фактори има патен собраќај, поштенски собраќај и ретко на летниот период како туристички активности се организираа и собраќај по водите на Мавровското Езеро и на реката Радика, и од страна на поединечни организатори и воздушен собраќај (организиран параглајдинг) низ планината Бистра.

Рецептивни фактори за развој на туризмот

Во рецептивната сфера на туристичката активност делуваат соодетни фактори¹³, кои означуваат прием на гости, сместување, обезбедување на услови за задоволување на туристичките потреби и испраќање. Рецептивните фактори овозможуваат туристите да ги користат вредностите од атрактивно-мотивациска природа кои во најголема мерка делуваат на задоволување на примарните потреби но учествуваат и во задоволување на специфичните потреби на туристите. Во групата на рецептивни фактори се: инфраструктурна опременост и комунална уреденост, угостителски капацитети, мрговска

¹² Мариновски,Н.,(2015), ФТУ-Охрид, стр.155

¹³ Мариновски,Н., (2015), ФТУ Охрид, стр.195

мрежа, занаетчиска дејност, здравствена организираност, банкарска служба, туристичка владина и невладина организираност, политички состојби и културно ниво.

Табела бр.1 Капацитети за сместување според пописот на угостителството

	Вкупно во Р.С.М.	Полошки регион	Општина Маврово - Ростуше		
			Учество во РСМ	Учество во Полошки регион	
Бр. на угостителски објекти	574	52			26
Бр.на угостителски објекти (%)	100%	9.06%	4.53%	50%	
Број на соби	17.235	1092			580
Број на соби (%)	100%	6.34%	3.37%	53,1%	
Број на легла	46.289	3170			2012
Број на легла (%)	100%	6.85%	4.35%	63,4%	
Површина на објектите (м2)	908.345 м ²	47394 м ²			23339 м ²
Површина на објектите (%)	100%	5.22%	2.57%	49,2%	

*Извор: Попис на капацитети во угостителството во Република Македонија, 2016, ДЗС на РСМ

Во територијата на НП Маврово бројот на објектите за сместување и обемот на објектите, соби, легла и површина на објектите се дадени во табелата. Бројот на угостителски објекти за сместување изнесува 26, тоа е само 4,53% во вкупниот број на објектите во земјата кој изнесува 574. Но, учеството во Полошкиот плански регион е 50%, што значи дека се работи за доминантно на овој поглед. Бројот на соби кои се регистрирани во општината Маврово и Ростуше изнесува 264. Во поглед на учеството на овие капацитети во вкупниот број на Р.С.М. изнесува 3,37% , но учество во Полошкиот регион е 53,1 % што исто така претставува доминантно учество. Врз основа на овие показатели може да се види дека постои изразен простор за подобрување на состојбите. Релативно високото учество на општината по сите основи во Полошкиот регион е добра ресурсна основа за подобрување на состојбите во поглед на отворање на нови капацитети

и подигнување на квалитетот на услугите на повисоко ниво. Затоа, неопходно е да се преземат активности со кои ќе се прошират капацитетите и ќе дојде до ставање во функција на нови туристички објекти, како кај оние од областа на хотелиерството, така и во домашното сместување¹⁴.

Графикон бр.2 Рецептните фактори за развој на туризам

Еден од најзначајните елементи во туристичката рецептива и основен фактор во туристичката понуда во одредено туристичко подрачје е угостителството¹⁵, посветувањето се поголемо внимание врз развојот на туризмот од страна на поголем број чинители, овозможи туристичкото стопанство во Мавровскиот регион да се здобие со солидна материјална база. Анализата на вработеноста ја отсликува состојбата во секторот угостителство во општината Маврово и Ростуше и споредливите состојби во

¹⁴ Ѓоргиевски, М., Наковски, Д., (2014), Туристичка географија на Р. Македонија, Универзитет за туризам и менаџмент, Скопје

¹⁵ Стојмилов, А., (2005), Социоекономска Географија на Република Македонија, Скопје, стр. 361

Р.С.Македонија и Полошкиот плански регион на кој таа му припаѓа. Тоа овозможува да се дојде до можните предвидувања за подобрување на состојбите како во поглед на вработеноста во објектите во кои се даваат услуги на храна и пијалаци, така и во сместувачките капацитети. Вкупниот број на вработени во капацитетите за сместување изнесува 102, што е 1,46%, во вкупната вработеност во овој сектор во Р.С.Македонија. Уште поскупо е учество и во поглед на вработеноста во угостителските објекти за храна и пијалаци кој изнесува 62 вработени или 0,31%. Учесството на вработеноста во општината Маврово и Ростуше во секторот на сместувачки капацитети изнесува 34% односно од 293 вработени 102 се во општината.¹⁶ Овие показатели покажуваат дека вработеноста во периодот до 2028 година треба забележително да се подобри во контекст на зголемување на вкупните туристички капацитети во територијата на НП Маврово. Тоа произлегува од состојбата со ниската вработеност и од претпоставките дека ќе дојде до проширување на постојните објекти и дека ќе се создадат услови за нови просторни и кадровски подобрувања. Првите затечоци на туризмот во НП Маврово се јавуваат во двете светски војни, во почетокот најбројни посетители биле скијачите. Во 1935 и 1936 година голем број учесници и студенти од Скопје за време на зимскиот попуст доаѓале во Маврово на скијање, и наредната година 1937 бил изграден и туристички дом.¹⁷ Според кажувања на месното население првите посети биле забележани во 1927 година во с.Галичник од французите.

Природните вредности како фактор за развој на туризмот

Со своите природни карактеристики (геоморфолошкиот, геолошкиот состав, климата, хидрографијата, почвата, растителниот и животинскиот свет), НП Маврово е еден од најразновидните туристички делови на земјата. Природните вредности претставуваат појави и предмети во природата, кои имаат својство да ги привлекуваат туристите. Од квалитетот на просторот (богатство на туристичките вредности), зависи дали одредено подрачје ќе го посетуваат туристите, во која мера ќе го посетуваат, во кој

¹⁶ Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегијата за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше (2019- 2028)

¹⁷ Стојмилов, А., (1983), Бистра-Природни и социогеографски карактеристики на планината Бистра

временски период од годината и какви економски ефекти ќе се постигнат. Природните вредности се одраз на геопросторот и според потеклото се делат на: геоморфолошки (релјефни), климатски, хидрографски, биогеографски и пејсажни¹⁸. Вкупниот број на досега познати видови од васкуларната флора за територијата на НП Маврово е заокружен на 1,435 видови, од кои дури 404 видови и подвидови се вклучени во категоријата на лековити растенија. Територијата на Националниот Парк Маврово, во рамките на Р.С. Македонија, претставува матично подрачје на кое се развиваат бројни орео-тундрални (аркто-планински) и северни (бореални) флористички елементи¹⁹. Како природните вредности во Мавровскиот регион се: Мавровско езеро, Реката Радика, Водопадот Дуф, Пештера Шаркова Дупка, Езерото мал кораб, Бачилски камен, Локув, водопад Длапока река, и голем број на извори со подземни води, глациални езера и др.²⁰ Сепак доминантна вредност во општината Маврово и Ростуше претставува Националниот парк Маврово, дури 93% од територијата на паркот е во рамките на оваа општина. Тој е прогласен на шумските предели околу Мавровското Поле за Национален Парк од 05.05.1949 год). Со новото прогласување границите на Заштитеното Подрачје биле значително проширени. Ова е направено со донесувањето на Законот за изменување на законот за прогласување на шумските предели околу Мавровското Поле за Национален Парк од 23.04.1952 год. Со овие измени, површината на Националниот Парк била зголемена дури за шестпати, односно од 11,750 ha на 73,088 ha. Според новиот начин на пресметување површината која ја зафаќа ова заштитено подрачје изнесува 72,204.1 ha.

Антропогени вредности како фактор за развој на туризмот

Површината на НП Маврово изнесува 73,088 ha, спаѓа меѓу трите најголеми национални паркови во земјата. Ваквиот територијален опфат овозможува релативно голема контактност и поливалентност во односите со нејзиното окружување, што пак условува можност за комплексна туристичка понуда. Бројот на жители според последниот

---

¹⁸ Мариноски, Н., (1992), Туристичка Географија, Скопје

¹⁹ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово Скопје, (2011).

²⁰ МЖСПП, (2016), Студија за геодиверзитетот и геонаследство на Р.С.Македонија, биолошка и пределска разновидност, Скопје

попис на 2002 година изнесува 8.618²¹, а според избирачкиот список се проценува дека изнесува околу 10.000 жители. Туризмот има функција на подобрување на квалитетот на живот и на спречување на иселување. Густината на население изнесува околу 13 жители на км². Релативно слабата густина на населеност подразбира дека се работи за слаба урбанизација и дека просторот има автентични карактеристики на животната средина. Ова територија во целина има вкупно 42 населени места, од кои во границите на заштитеното подрачје НП Маврово се 37 населени места²². Анализата на структурата на населението по возраст би можело да упатува на економските потенцијали во дадена средина. Како појаснување, населението со преовладувачки процент на млади лица е средина со многу поголеми економски потенцијали, или е позитивен фактор на човековите ресурси, во споредба со население каде преовладувачкиот процент во вкупното население се старите лица, бидејќи присуството на млади лица претпоставува подобра образовна структура и поголема енергија во вршењето на деловните активности. Мавровскиот регион е доста богат културни, религиозни и историски ресурси кои што можат да се искористат во функција на одржлив туризам. По однос на историските локалитети, во поширокиот регион има доста ресурси кои заслужуваат внимание, и се наоѓаат на различни локации, она што е посебно интересно за овој регион е народната оригинална архитектура на селските куќи во селата: Галичник, Битуше, Јанче, Гари, Лазарополе и др. со репрезентативни објекти со високи архитектонски и уметнички дострели, нешто непознато и ретко видено во другите делови на земјата. Старата градска и рурална архитектура сведочи за мајсторството на мијачките градители коишто на автентичен начин во своите градби го прикажале практичното и естетското со поврзување на традиционалниот начин на живеење во овој регион. Локални културни карактеристики на заедниците се: Мијаци, Торбеша, Шкрети (Горнореканци), Мавровци во доменот на материјалната, духовната и социјалната култура, говорите, религиските карактеристики. Традиционални стопански дејности и предмети од движното, недвижното и духовното наследство од сферата на сточарството: бачила, начини на производство разни сирења и други млечни производи; преработки од волна и слично. Од сферата на неимарство: неимарски тајфи од Реканскиот крај, скулптори (Лазарополе, Битуше), резбари (Осој,

---

²¹ Општина Маврово и Ростуше, с.Ростуше

²² ЈУНП Маврово, с.Маврови Анови

Гари), градители (Јабланица, Модричко-струшкиот регион), конструктори (Јанче, Ростуше, Битуше, Велебрдо, Требиште). Копаничарски тајфи од Гари, Галичник, Тресонче и Осој. Текстилни изработки и народна носија на Мијаците (машка, женска, детска, невестинска), носија од пределот Маврово Поле и Горна Река (машка, женска, детска, невестинска) и носија на Торбешите од Долна Река (машка, женска, детска, невестинска)²³. Традиционалните архитектонски културни вредности на селата Галичник, Кичиница, Јанче и индивидуални градителски објекти, семејни куќи во Лазарополе, Галичник, Кичиница, Јанче, селски цркви, џамии, мостови.

Манастирскиот комплекс Св. Јован Бигорски и Галичката Свадба се како посебно културно наследство во овој регион²⁴. Еден од најубавите манастири во Македонија е манастирот посветен на Свети Јован Претеча, познат како Свети Јован Бигорски. Во близина се наоѓаат селата Ростуше, Битуше и Требиште, претежно населени со муслимани, но има и христијани. Манастирскиот комплекс го сочинуваат манастирската црква, костурницата, сместена до самата црква, сејменската одбранбена кула, комплексот манастирски конаци, како и новоизградените гостински конаци.

Изградена е од обработени блокови од бигор и покриена е со ќерамиди. Освен манастирскиот комплекс како културно наследство во овој регион е Галичката свадба денес со сигурност може да се рече дека е еден од најважните културни настани и туристички атракции во целиот Мавровски регион. Таа претставува културна манифестација на која секоја година присуствуваат многу туристи.

Влијание на животна средина како фактор на туризмот

Намалениот број на посетители генерално може да се смета за позитивно влијание врз намалувањето на притисоците врз животната средина. Сепак, промената во структурата на посетителите и поголем број на неодговорни туристи, во комбинација со

---

²³ ЈУНП Маврово, Маврови Анови

²⁴ www.turismmacedonia.gov.mk

неможнoста на управителите да обезбедат редовна присутност во подрачјата, резултираше со повеќе негативни примери и притисоци врз заштитеното подрачје Маврово поточно вознемирување на животните, уништување на биодиверзитетот, на инфраструктурата во подрачјето, оставање отпадоци, нелегален лов и сеча и др. Искуствата од регионот покажуваат дека негативните ефекти од пандемијата значително се амортизирани со редовното буџетско финансирање на заштитените подрачја. Од страна на државните институции треба да воспостави механизам за финансирање на јавните установи на парковите со цел да се заштити природните и културните богатства во заштитените подрачја во земјата, кои ќе овозможат одржливо функционирање на заштитата. Туризмот во заштитените подрачја може да се дефинира како туризам кој содржи патување и привремен престој на туристи во дестинации со автентични природни области заштитени со закон²⁵. Современото третирање на националните паркови го прифаќа ставот дека заштитата на природата и туризмот се нивни две доминантни компонентни, и туризмот има економски интерес да го финансира одржувањето на природата основа врз која впрочем и го темели својот развој, додека пак заштитата на природата на тој начин обезбедува средства за непречено обавување на сопствената функција. На тој начин најдобро се етаблира силен интеракциски однос меѓу туризмот и заштитата на природата. Туризмот ги валоризира природните добра во остварување на своите економски цели, но не ги троши, како што тоа го прават сите други стопански дејности, во случај на развој во заштитените подрачја туризмот е принуден максимално да ја чува природната основа бидејќи таа претставува есенцијална суровина на квалитетниот туристички производ. Управувањето на заштитените подрачја го вршат субјекти задолжени за управување под услов и начин утврдени со Законот за заштита на природата, набљудувањето врз управувањето и заштитата на заштитените подрачја го врши МЖСПП. Управувањето, набљудувањето и заштитата на националните паркови го вршат јавни установи Национален парк, кои за таа цел се формирани од страна на Владата на Република Северна Македонија, како што е НП Маврово. Финансирањето на заштитата и управувањето на заштитените подрачја е регулирано со Законот за заштита на природата. Животната средина се подразбира комплекс на сите влијанија кои дејствуваат врз организмите на местото каде што тие живеат, тие влијанија доаѓаат како од неживата така

---

²⁵ Тунтев,З.,(2006), Животна средина и туризмот, Охрид

и од живата природа на околината која ти опкружува. Основните прашања во врска со заштитата на животната средина се уредени со Законот за заштита и унапредување на животната средина и природата од 1996 година²⁶. Туризмот може да придонесе кон промени кои можат да бидат позитивни и негативни врз животната средина и природата²⁷. Така на пример развојот на туризмот во некои простори доведува до несакани последици во врска со деградацијата и квалитетот на земјиштето кои, понатаму, се одразуваат врз опстанокот на биолошката разновидност во тие средини. Еден од забележливите случаи е и непланската изградба на одредени туристички објекти (викендици), покрај Мавровското Езеро над 1200 викендички во склоп на Националниот парк Маврово. Многу од карактеристиките на физичката природна средина се туристички атракции, туристичките објекти и инфраструктурата сочинуваат еден дел од антрополошката средина. Туристичкиот развој и туристичката употреба на просторот предизвикуваат влијанија врз животната средина, со оглед на веќе посочената взаемна условеност на туризмот и животната средина, сосема е очекувано предизвикувањето и појавата на потенцијални проблеми. Видот и интензитетот на влијанијата на туризмот врз животната средина и обратно, зависат од многу фактори, но првенствено од видот и интензитетот на туристичкиот развој, што било предмет на истражувања и предизвикало внимание кај многу истражувачи уште многу одамна. Во продолжение ги посочуваме најмаркантните позитивни и негативни влијанија кои туризмот може да ги предизвика врз животната средина. Позитивни влијанија на туризмот врз животната средина, може да помогне во зачувување и унапредување на животната средина на различни начини, туризмот може многу да придонесе во зачувување и конзервирање природни области што претставуваат туристичка атракција, како на пример национални или регионални паркови. Во отсуство на туризмот, може да се случи нивно еколошко уништување, што би довело до загуба на природното богатство. Туризмот овозможува преку него да може да се платат сите трошоци околу конзервирањето археолошки и историски наоѓалишта кои претставуваат туристички атракции, без него, би се дозволило постепено уништување, па дури и исчезнување на значајно културно наследство, туризмот учествува во подобрување на квалитетот на животната средина преку контролирање на загадувањата на воздухот,

---

²⁶ МЖСПП, (2003), Студија за состојбата со биолошка разновидност, Скопје

²⁷ Димитријевиќ, Ј. (2007), Животна средина, туризам и одржлив развој, Скопје

водата, бучавата и други проблеми. Истовремено, туризмот се грижи и за подобрување на естетиката во животната средина преку посебни програми за уредување на природата, соодветна градба и дизајн. Значи, туризмот се грижи за квалитетот на сè она од животната средина што е во негова функција. Преку туризмот се овозможува подобрување и унапредување на целокупната инфраструктурата, бидејќи тој е директно условен од неа. Туризмот може многу да придонесе во подигнување на еколошката свести еко грижата на совест, особено кај локалното население во рецептивните места каде тој претставува главен извор на егзистенција. Негативни влијанија на туризмот врз животната средина да не е внимателно и правилно планиран, се јавуваат различни видови негативни т.е. непосакувани влијанија врз животната средина. Многу од тие негативни влијанија кои ги предизвикува туризмот, не се својствени и специфични само за него, туку се јавуваат и други причинители, но успеваат успешно се кријат позадилицето на туризмот. Кои од многуте негативни влијанија ќе се појават, зависи од видот на туризам кој се развива како и од специфичните карактеристики на дадената туристичка област. Несоодветниот систем на отпадни води од хотелите и другите туристички објекти, или пак, испуштањето фекалии во близина на Мавровското езеро и кај реките може да се предизвика загадување на водата. Кон тоа придонесува и користењето рекреативни и туристички транспортни моторни пловни објекти кои безмилосно ги загадуваат површинските води. Иако за туризмот генерално се размислува како за “чиста индустрија, сепак, како резултат на неговиот развој преку интензивната употреба на моторните возила од и за туристичка потреба, се предизвикува загадување на воздухот. Визуелното нарушување може да биде предизвикано од повеќе извори: неправилно и несоодветно дизајнирани хотели и други туристички објекти кои не се компатибилни и не се вклопуваат во стилот на локалната архитектура, употреба на несоодветни градежни материјали; лошо просторно планирање на туристичките објекти, нарушување или попречување на природните пејзажи, употреба на големи и несоодветни рекламни знаци и слично. Доколку туристичкиот развој не ги почитува и не се темели на основните принципи на просторното планирање, може да резултира со појава на проблеми во користењето на земјиштето. Имено, ефтино купеното земјиште доколку се продава во туристички цели може да достигне астрономски цени, неправилното урбанистичко планирање може да предизвика проблеми во инфраструктурата и снабдувањето и слично. Социолошките и културните ефекти на

туризмот најчесто се анализираат истовремено како социо-културни ефекти, што е случај и во оваа прилика²⁸. Притоа, јасно е дека видовите и интензитетот на социо-културните ефекти се условени од видот и интензитетот на туристичкиот развој, но и од самите социо-културни карактеристики на туристичкото место, односно од планирањето, развојот и управувањето со туризмот. Пред да ги посочиме конкретните социо-културни ефекти на туризмот, неопходно е да се објаснат основите зошто тие се случуваат. Туризмот предизвикува социо-културни ефекти и во случај кога локалното население и туристите имаат иста културна позадина и социјална припадност, што е често случај со домашниот туризам. Меѓутоа, како најкарактеристичен, трет вид ефекти, се споменуваат оние кои произлегуваат поради постоење културни разлики помеѓу резидентите и туристите. Туризмот се јавува како главен стимул за заштита на културното наследство, имајќи го предвид фактот што тоа претставува една од главните туристички атракции и преку негова валоризација може да се обезбедат средства потребни за негово конзервирање. туризмот овозможува заштита на археолошките културните наоѓалишта, аштита и понекогаш заживување на традиционалните уметности, занаетчиството, играта, музиката, традиционалната облека и церемониите, обичаите традиционалните животни стилови, финансиска помош за одржување на музеите, културните објекти преку наплаќање билети на туристите, како и поддршка на културни настани и фестивали како значајни туристички атракции како што е Галичка свадба во Маврово. Влијанието врз животната средина е очекувано и нормално, ако се знае дека туризмот како феномен и појава се одвива во географскиот простор. Денес животната средина е основата на современиот туристички производ. Во последните три децении се поголемо внимание и значење се дава на животната средина, нејзината заштита, сочувување и реставрација. Идните проекти кои нема да ја поддржуваат заштитата на животната средина, и покрај нивната економска оправданост и профитабилност ќе бидат неиздржани, ќе останат нереализирани и однапред се осудени на неуспех. Перспективите и профитабилноста се повеќе ќе зависи од сочувувањето и одржувањето на атрактивноста на туристичките дестинации, кои туристите сакаат да ги посетат, видат и доживеат. Поради ова современите субјекти мора да дадат приоритетно значење на заштитата на животната средина. Туризмот има моќ да влијае и да ја менува животната средина, да обезбеди фондови и средства за конзервација,

---

²⁸ Мариноски,Н.,(1992) „Туристичка географија“, Просветно дело, Скопје

да ја негува културата, традицијата, историјата и етно-социографските вредности, да обезбеди одржливо користење на ресурсите, да ги заштити природните атрактивности ит.н.²⁹ Доколку туризмот правилно не се планира и имплементира може да ја уништи флората и фауната, да предизвика и стимулира непланска градба, да го елиминира и деградира просторот, да создаде проблеми со отпадните води, да ги игнорира потребите на население што живеат во овој регион. Туризмот мора да овозможи заштита на животната средина, заштита на природните туристички ресурси и атрактивности, за да се задоволат потребите и мотивите на туристите, а истовремено да се осигура неговата одржливост. Односите туризам - животна средина, не се едноставни, напротив тие се многу комплексни и сложени. Нивниот однос еволуирал и се менувал со текот на времето, зависно од периодот и динамиката на развојот на туризмот. Туристичките активности не биле секогаш компатибилни со потребите на животната средина, но сепак не доведувале до загрозување и нејзино уништување. Ваквиот однос помеѓу туризмот и животната средина се задржал се до појавата на масовните форми на туризам. Во оваа фаза туризмот динамично се развива, драстично се зголемуваат меѓународните туристички движења, се посетуваат нови, далечни и нетрадиционални туристички дестинации ит.н. Сето ова резултира со директни и индиректни, намерни и ненамерни деградациони влијанија врз животната средина, поради што туризмот и животната средина се наоѓаат во меѓусебен конфликт. Еволуцијата на односот помеѓу туризмот и животната средина продолжува, така да денес нивниот меѓусебен што подразбира дека тие се зависни еден од друг и се во меѓусебна тесна, корисна и трајна заедница, од што зависи и нивниот понатамошен развој. За да се намали и елиминира негативното влијание на туризмот, а истовремено да се иницираат неговите позитивни ефекти врз животната средина, воведени се нови концепти за развој на туризмот.

---

29 Ацковски,Н.,&Ацковска,М, (2005), Политика за развој на туризмот,Охрид

ДЕЛ ТРЕТИ

ЕКОНОМСКИТЕ ЕФЕКТИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ

ЕКОНОМСКИТЕ ЕФЕКТИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ

Економските ефекти врз развој на туристичките фактори

Економското влијание на туризмот упатува на тоа дека различните просторни целини или дестинации имаат и различни ефекти. Оваа различност произлегува од

влијанието што го имаат определени појави и односи во различните сфери на туристичката дејност. Тоа значи дека за определување на економската улога и значење на туризмот во НП Маврово треба да се имаат предвид определени фактори што се: емитивни, комуникативни, атрактивни, рецептивни и организација на туризмот во овој регион како туристичка дестинација. Економското влијание на туризмот се јавува од појавата на туристичката потреба до нејзиното задоволување на туристите. Затоа е потребно при анализата на економскиот импакт на туризмот во НП Маврово треба да има предвид и фактори во емитивната сфера на анализата на економскиот импакт на туризмот во општина Маврово и Ростуше. Врз донесувањето на вклучување во туристичката активност во рамките на одржливиот развој како и врз можностите треба да делуваат факторите кои ги означуваме како иницијативни или поттикнувачки. Во контекст на поттикнување на туристичката клиентела за вклучување во туризам со забележително зачувани природни потенцијали и традиција какви што се условите во територијата на НП Маврово³⁰. Тоа подразбира дека е неопходно да се имаат предвид можностите на туристите и нивната преокупација и аспирација за посета на оваа туристичка дестинација. Тие делуваат заедно со економските можности, односно со финансиските средства за туристичка намена на одлуката на туристите да се вклучат во оваа активност и во тој контекст да го посетат НП Маврово. Финансиските средства кои овозможуваат вклучување на посетителите во туристичката активност се еден од најважните фактори. Овие средства се дефинирани како средства кои им припаѓаат на слободни средства, односно такви парични средства кои остануваат откако ќе се задоволат основните лични и семејни потреби. Финансиските средства за туристичка намена се средствата кои се користат за да можат нивните корисници да се вклучат во туристичката активност³¹, односно со помош на нивното трошење да се овозможи задоволување на туристичките потреби во туристичка дестинација. Тоа значи дека се работи за една од фундаменталните рамки при определбите за преземање на туристички активности. Фондот на овие средства зависи од висината на националниот доход, семејниот буџет и личните примања, како и висината на потрошувачката и нејзината насоченост. Слободните финансиски средства имаат директно влијание врз нивото на туристичката потрошувачка, но не делуваат

---

³⁰ ЈУНП Маврово, с.Маврови Анови

³¹ Општина Маврово и Ростуше

изолирано од другите фактори. Тоа се влијанија кои го определуваат нивото на туристичката потрошувачка и нејзината структура. Затоа е битно да се определи нивото на потрошувачката бидејќи економски ефекти се во тесна коорелативна поврзаност и треба да се опфатат емитивните зони на паркот. Тие се определуваат преку реализираниот туристички промет и развојните проекции од страна на општината и паркот во наредниот период. Економските ефекти се подложни и на некономски влијанија во емитивната сфера. НП Маврово како препознатлива туристичка дестинација зависи и од комуникативните фактори кои треба постојано да се унапредуваат. Пристапност до оваа дестинација, квалитетот на сообраќајните услуги и мрежата на линии се предуслов за економскиот импакт што го има туризмот. Затоа кога сака да се мери влијанието на туризмот треба да се има предвид оддалеченоста на оваа дестинација од емитивните просторни целини на туристичката побарувачка. Туризмот зависи од поврзаност, брзината, комфорот, пристапноста и сигурноста. Така туризмот претставува чинител на економските ефекти во сообраќајот, исто така овозможува вклучување различни видови превоз и ширење на мрежа на квалитетни услуги за туристите. Сите општествено-економски фактори треба да се следат за подолг временски интервал³² затоа што истите влијаат за развојот на сообраќајната инфраструктура односно сообраќајот во територијата на НП Маврово. Овие односи се воспоставуваат на една страна со туристите како корисници на услуги, а на друга со сообраќајните претпријатија, угостителските објекти, локалното население како даватели на услуги и други даватели на туристичките услуги. Таа воспоставува односи и со стопански и нестопански правни лица кои делуваат во туризмот, со владини и невладини организации и со други туристички активности ги поттикнуваат економските процеси и се јавуваат како фактор не само на обезбедување на сопствени приходи туку и економски резултати за засегнатите страни во туризмот.

Позитивни и негативни ефекти за развој на туризмот

Туристичкиот развој во НП Маврово има значајна улога и претставува доминантна дејност која има за цел да ги поттикне сите останати стопански дејности што ќе придонесе развој на целиот регион и на поголемиот дел на населените места во општина Маврово и

---

³² Панов, Н., & Темјановски, Р., (2006), *Собраќајна Географија*, Скопје, стр 123.

Ростуше. Економското значење на туризмот за секоја земја се рефлектира во нејзиниот придонес кон економскиот развој, зголемување на вработеноста и подобрување на платниот биланс³³. НП Маврово како пограничен регион постојат можности за прекугранични понуди во туризмот и искористување на европски фондови за развој на туризмот. Забележано е зголемување на бројот на домашни и на странски туристи во периодот од 2015 до 2019 година³⁴. Вкупниот број на домашни и странските туристи се зголемил и позитивен тренд на зголемување на бројот на соби и легла во периодот од 2015 до 2020 година. Економските ефекти на туристичката посетеност и престој на туристите најдобро може да се утврдат преку потрошувачката на туристите. Всушност туристичката потрошувачка претставува економска валоризација на посетеноста и престојот на туристите, може да се утврди колку туристичката понуда успеала да одговори на барањата на побарувачката. Важна улога притоа играат и цените на производите и услугите. Кога станува збор за економското значење на туризмот, се мисли главно на директните и индиректните ефекти од туристичката потрошувачка во рамките на одделни економски категории. Најчесто споменуваните економски варијаблиги вклучуваат: генерирањето на приходот, креирањето на вработувања, прилив на девизи, приходи по основи на даноци и такси, социјални придобивки, туристичкиот мултипликатор, како и многу други реални и претпоставени придобивки. Цените како фундаментален елемент на маркетинг концептот може да пројават позитивно или негативно влијание врз туристичката потрошувачка. Позитивното влијание на цените е изразено преку зголемената потрошувачка доколку цените на туристичките производи и услуги се адекватни на туристичката клиентела за која се наменети а се исто така и поконкурентни на туристичкиот пазар, тогаш може да се очекува зголемување на бројот на посетители или поголема потрошувачка. Меѓутоа, производите и услугите кои им се нудат на туристите треба да ги задоволат или надминат нивните очекувања да располагаат со висок квалитет. Негативните економски ефекти од туризмот, најчесто се однесуваат на ефектите врз цените, инфлацијата, опортунитетните трошоци, дезекономиите што се јавуваат како резултат на социо-културните последици и потенцијалните еколошки деградирања, сезоналноста во работењето и слично. Негативно влијание на цените на производите и услугите врз потрошувачката се јавува во случаи

³³ Штетич, С & Шалов, П., (2000), Пословање туристичких агенција, Београд, стр 188

³⁴ Министерство за локална самоуправа, (2020), Нацрт Извештај за стратесиска оцена на животната средина за “Стратегија за регионален развој на Р.С. Македонија” за период 2021–2031г. Скопје

спротивни на претходно наведените. Тоа е и за очекување поради тоа што странската туристичка клиентела патува подалеку од домашната, што влијае врз вкупната цена на чинење, односно нивната потрошувачка. Странските туристи исто така преферираат сместување во поголеми и поквалитетни угостителски објекти, отколку во приватни објекти. Во поглед на вонпансионската туристичка потрошувачка странските туристи се оценети со повисоки оценки скоро за сите наведени рурално–туристички производи и услуги. Од друга страна домашните туристи се оценети дека пројавуваат повисока потрошувачка во поглед на забавата и приредбите, како и другите туристички услуги. Од ова може да се констатира дека туристичката потрошувачка за вонпансионски рурално–туристички услуги и производи е поизразена кај странските туристи. Меѓутоа, вкупните оценки се релативно ниски што остава прилично голем простор за унапредување на ваквите состојби. Не е потребно само да се зголеми квантитетот на ваквиот вид на производи и услуги, туку и да се унапреди нивниот квалитет, и тоа ќе резултира со адекватна туристичка потрошувачка кај странските, но и кај домашните туристи. Од утврдената просечна потрошувачка може да се забележи дека приходите од туризмот сеуште недоволно учествуваат во вкупниот бруто-домашен производ на разгледаниот простор. Имено, учеството е многу ниско со оглед на фактот што НП Маврово како туристички простор претставува туристичка развиена дестинација во земјата. Доколку ваквиот тренд продолжи и во наредниот период може да се очекува туризмот да пројавува поголеми и поизразени ефекти врз стопанскиот развој на територијата на паркот. Туризмот како стопанска дејност има се поголема улога во зголемувањето на националниот доход и во капиталистичкото општество³⁵. Глобалната туристичка понуда има тренд да се зголеми застапеноста на различни облици на туристичките активности со акцент на диверзификацијата на туристичката понуда. Понудата на разновидни туристички атракции и широкиот спектар на понудени туристички атракции во разни периоди од годината го зголемува бројот на туристите и ја надминува конвенционалната туристичка понуда од класичните зимски и летни туристички активности што се во територијата на НП Маврово.

---

³⁵ ЈУНП Маврово, с.Маврови Анови

Табела бр.2 Позитивни и негативни ефекти за развој на туризам³⁶”

Позитивни	Негативни
создавање работни места	локална инфлација и поскапувања
зголемување на туристичката потрошувачка	Замена на локална надворешна работна сила
зголемување на понудата на работна сила	повисока сезонска невработеност
зголемување на животниот стандард	шпекулации со недвижен имот
зголемување на цените на недвижностите	зголемен јаз меѓу приходите на богатите и сиромашните
подобрување на инвестициите во инфраструктурата и	можни инвестиции само во туризмот, кои би значело дека другите сектори и услуги не добиле поддршка
услуги во туристичка дестинација	несоодветно разгледување на алтернативите инвестиции
	несоодветна проценка на трошоците за развој на туризмот
	зголемување на слободната трговија губење на локалниот имот

Економските ефекти на туристичките атрактивности

Економските ефекти од развојот на туризмот во НП Маврово се во тесна врска со туристичките атрактивности. Тие во регионот се посебно нагласени така што претставуваат вредност која има полифункционални економски карактеристики. Атрактивноста која произлегува од забележителното културно и природно наследство

³⁶ Hall, C. M., Page, S. J. (2006): The Geography of Tourism and Recreation, Environment Place and Space, Routledge, Taylor & Francis Group, London & New York

претставува основа за појава и пораст на туристичкиот промет во територијата на НП Маврово³⁷. Економските ефекти од туризмот се детерминирани од: атрактивноста на туристичка дестинација, големина на интензитетот на туристичкиот промет, нивото на економската развиеност во дестинацијата, големина и квалитетот на материалната база на туризмот во дестинацијата, степенот на циркулација на туристичката потрошувачка во дестинацијата и степенот со кој дестинацијата се прилагодила на сезоналноста на туристичката побарувачка³⁸. Туристичката потрошувачка претставува генератор на економските ефекти од туризмот, нејзиното влијание зависи од бројот на домашните и странските посетители, приходите по тој основ инвестициите и различните мултипликатори во конкретно дефинираното подрачје, таа може да биде директна, индиректна или индуцирана, па такви можат да бидат и ефектите врз економијата³⁹.

Покачувањето на нивото на атрактивност во квалитативна и во квантитативна смисла условува да се зголеми содржината на престојот и да се реализира зголемена потрошувачка. Промоцијата на забележителните атрактивности ја следи насоката на пораст на туристичката посетеност и престој и зголемување на приходите од туристичкиот промет. Атрактивноста го зголемува бројот на стоки и услуги кои се нудат на туристите затоа што тие постануваат дел од туристичката понуда во услови на нагласена нивна прифатливост од страна на туристичката побарувачка.

Ова се однесува на вредности кои произлегуваат од третманот на атрактивноста на нови содржини, во форма на угостителски, трговски, собирајни, занаетчиски и манифестационски елементи, односно стоки и услуги како составен дел на современи туристички производи како плод на атрактивноста.

Економските ефекти на атрактивноста се содржани во самата конверзивна функционалност. Зголемената инвестициска активност е плод на економскиот развој на регионот како туристичка дестинација. Атрактивноста на просторот претставува и пазарен механизам затоа што претставува фактор за зголемување на цените на угостителските услуги и стоките не само во угостителството, и надвор од атрактивните локации. Меѓутоа,

---

³⁷ ЈУНП Маврово, Маврови Анови

³⁸ Ацковска, М., (2009), Туризмот и економскиот развој на Република Македонија, Економски Институт – Скопје, стр.89

³⁹ Vellas, F., Becherel, L., (1995), International tourism, Macmillan Business, London, p.231

треба да се има предвид дека економското влијание на туризмот од друга страна се одразуваат на атрактивноста како повратна димензија.

Економскиот развој подразбира валоризација и уредување на атрактивните простори, и неговата уреденост го подигнува нивото на атрактивност⁴⁰. Туристите покрај атрактивно-мотивациските содржини треба да добиваат и здравствени услуги во сите други видови на туристичка активност поради ургентни интервенции посебно при давења помош, срцеви напади, инсулти и епилепсии, изгореници или помрзнување но и во други случаи, затоа е неопходно при организацијата на туристичките активности да се даде приоритет и на здравствената служба.

Економските ефекти во населени места и туристичките локации

Економското влијание на туризмот во НП Маврово не се концентрира само полрај Мавровското езеро туку и на селските населби во територијата на паркот. Во оваа групаа се вбројуваат следниве села: Галичник, Лазарополе, Јанче, Трница, Леуново, Тресонце и

---

⁴⁰ Ацковска, М., (2009), Туризмот и економскиот развој на Република Македонија, Економски Институт – Скопје

др. Предноста на овие рурални средини е што се во непосредна близина на Мавровското езеро и реката радика. Во економска смисла туризмот овозможува пласман на традиционалните производите кои се добиваат во овие средини и развој на другите видови на туризам. Преку урбанистичкото уредување овие локалитети ќе добиваат свое значење за развој на туризмот. Освен тоа туристичките атрактивности во овие средини добиваат своја препознатливост како туристичка понуда на паркот. Примери за тоа се природните шумски содржини во сите средини и културното наследство. Економско влијание во новосоздадени туристички локалитети, со туристички имиџ и обезбедена посета на туристите во туристичките локации: Сафари парк Бунец, Бојков кладенец, Горна ледина, Ледничкото езеро Локув, локалитетот Лопушник, Црн Камен, Бигорски ливади, кањонот на река радика, водопадот Дуф и водопад Длабока река, пештера шаркова дупка и др. Тие создале имиџ на туристичка дестинација, но со почетни економски придобивки на паркот. Имено тоа се дестинации кои поради туристичката атрактивност претставуваат локации кои се вклучиле во процесот на примање туристи и креирање на туристички производ⁴¹, но процесот нема димнзии на развиена туристичко-рурална дестинација. Економското влијание се гледа во процесот на изградба на новите туристички објекти и пласман на домашните туристички производи и да се реставрираат старите куќи во населените места. Економското влијание на туризмот во НП Маврово се карактеризира и за манифестациски организации, угостителска понуда на домашните производи, зимските и летните активности и др. Приходите од посетата на туристите треба да се користат за проширување и уредување на новите туристички локации кои претставуваат туристички потенцијал и во кои нема забележителни економски влијанија во руралните населби како идни туристички локации и нивната афирмација за развојот на туризмот на ниво на локална самоуправа на руралниот сектор и алтернативните форми на туризам во територија на паркот.

Анализа на остварените приходи во НП Маврово

Остварените приходи се индикатор, не само на туристичкиот туку и економскиот развој на регионот Маврово. Анализата на остварените приходи кај домашните туристи подразбира прелевање од други средини во државата до овој туристички регион, и

---

⁴¹ ЈУНП Маврово, Маврови Анови

овозможуваат развој на целиот простор на паркот. Меѓутоа, најрелевантна е потрошувачката која ја остваруваат странските туристи бидејќи таа ги зголемува девизните приходи и има дури и директно учество во зголемувањето на бруто-домашниот производ на земјата.

Табела бр.2 Туристичка потрошувачка во Општина Маврово и Ростуше (2011–2020 година)

Години	Домашни туристи	Странски туристи	Вкупно
2020	1,115,000	592,960	1,707,960 ден.
2019	968,200	1,045,680	2,013,880 ден.
2018	866,080	872,920	1,739,000 ден.
2017	1,524,800	1,574,640	3,099,440 ден.
2016	1,419,600	1,184,640	2,604,240 ден.
2015	1,596,160	1,356,400	2,952,560 ден.
2014	1,668,160	1,369,120	3,037,280 ден.
2013	1,768,560	1,730,000	3,498,560 ден.
2012	1,792,480	1,508,400	3,300,880 ден.
2011	1,840,160	1,326,160	3,166,320 ден.

*Извор: Државен завод за статистика на РМ, макстат база, (лични пресметувања)

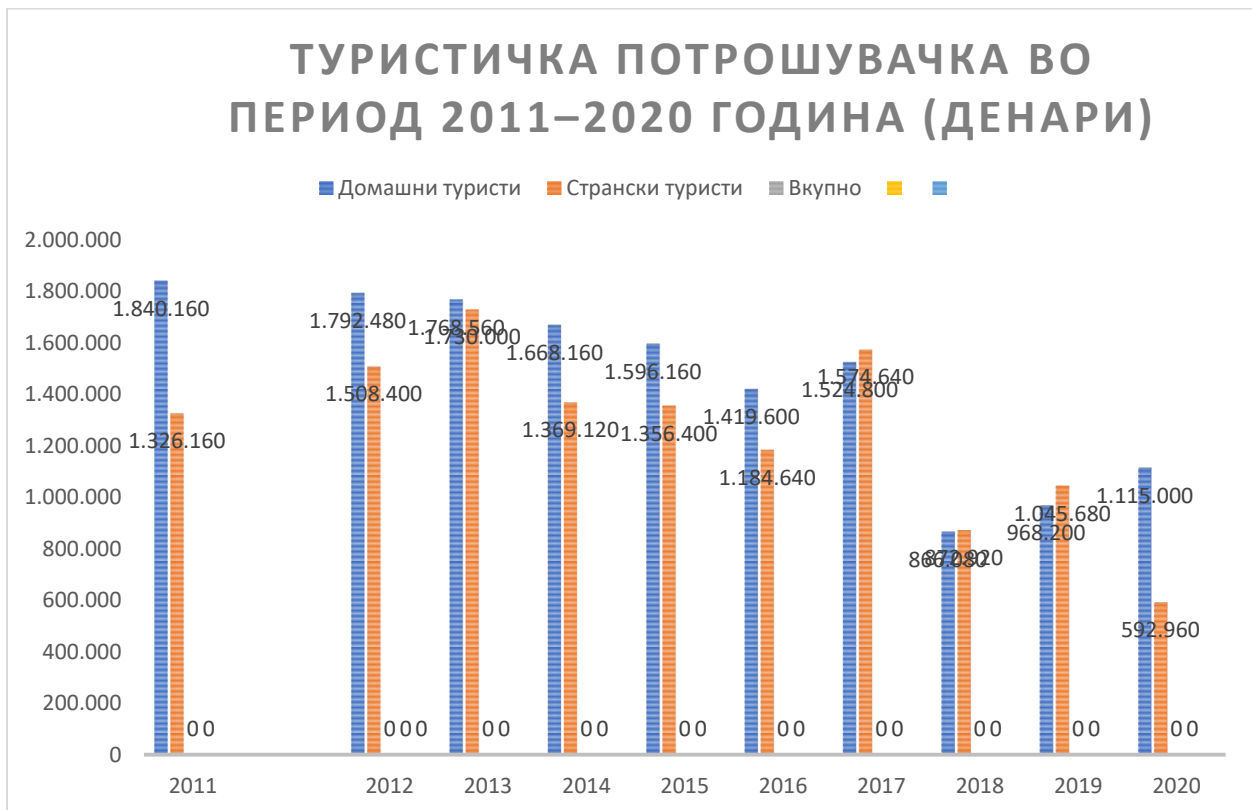
Остварените приходи се индикатор, не само на туристичкиот туку и економскиот развој на општината Маврово и Ростуше. Анализата на остварените приходи во последната анализирана година изнесува 1,707,960 денари добиени од комуналните такси од престој на туристите⁴². Реализираните приходи и од потрошувачката на домашните туристи и од

⁴² Општина Маврово и Ростуше

странските туристи има скоро исти вредности односно учество со околу 50%. Тоа значи дека е неопходно да се збогати туристичката понуда за да се остварат поголеми резултати на домашен и на меѓународен план. Динамиката на развој на остварените приходи ни овозможува да се согледаат можните тенденции на овој план.

Во општината Маврово и Ростуше остварените приходи од страна на потрошувачката на домашните туристи во анализираниот период бележат намалување во сите анализирани години во споредба со базната 2011 година. Индексот на намалување се движи од 2017 до 2020 година. Ова се алармантни показатели затоа што е можно и во наредниот период да дојде до вакво намалување. Причините треба да се бараат на животниот стандард на населението и во ценовната политика на туристичкиот сектор.

Графикон бр.3 Туристичка потрошувачка во период од 2011 до 2020 година (во денари)

Анализата на економскиот импакт на туризмот во НП Маврово

Во НП Маврово потребно е да се прегледаат политиките за субвенции на туристичкиот сектор од страна на државните и локалните институции, за да се изгради нова патна инфраструктура со цел да се зголеми бројот на туристите. Општи податоци за приходи и расходи на управувањето и финансирањето на НП Маврово се следните:

- Надоместок за паркирање во Национален Парк
  - Надоместок за посета на посебни објекти во Национален Парк
  - Надоместок за собирање на диви видови растенија габи и животни и нивни делови и одржливо користење на природните ресурси (управување со шумските живеалишта и еко системи во национални паркови и слично)
  - Надоместок за престој во Национален Парк
  - Средства стекнати за вршење на активности во паркот
  - Надоместок за вршење на дејност или активност во Национален Парк
  - Надоместок за пловидба во Национален Парк
  - Надоместок за употреба на лого на производи и услуги за комерцијална употреба
  - Надоместок од екосистемски услуги
  - Буџетот на Р.С. Македонија
  - Буџети на единиците на локалната самоуправа на чие подрачје се наоѓа заштитено подрачје е (околу 93% од територијата на општина Маврово и Ростуше)
  - Други извори (донации, грантови, кредити, обновливи кредити, подароци, легати и друго).
- Во измените на законот за заштита на природата од 2011 година субјектите се задолжени за управување со заштитеното подрачје, управуваат интегрално со целото заштитеното подрачје. Заради остварување на интегралното управување субјектите се задолжени за управување со заштитеното подрачје треба да склучуваат спогодба за регулирање на меѓусебните права и обврски со субјектот кои врши дејност или активност во паркот⁴³. Оценка на финансиската одржливост на НП Маврово според сегашниот начин на управување, финансиски е релативно добро одржлива со просечна годишна добивка од околу 50,000 евра, структура на остварени приходи како резултат на користење на биолошките ресурси во однос на конзумативното е исклучително неповолна.

---

⁴³ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово е изработена во рамките на Проектот ВЗаштита на животната средина, економски развој и промоција на одржлив еко-туризам во Националниот Парк Маврово промовиран од Невладините организации Оцфам Италија и ГВЦ, финансиран од Министерството за надворешни работи на Република Италија, Скопје, 2011

Доколку постојниот капацитет на паркот и висината на приходите и расходите се земат како основа за спроведување на активностите за заштита и мониторинг, вклучително и зајакнување на паркот со стручен кадар тогаш неопходно ќе се наметни потребата за дополнителни средства.

Табела бр.3 Структура на приходи и расходи на НП Маврово за 2010 година

Бр.	Ставка	Вредност во Мкд
1.	Вкупно остварени приходи	97,023,972.00
2.	Вкупно остварени расходи	93,611,486.00
3.	Остварена добивка пред оданочување	3,412,493.00
4.	Данок на добивка	110,921.00
5.	Остварена добивка по оданочување	3,301,572.00

*ЈУНП Маврово, Маврови Анови

Овие дополнителни средства треба да се обезбедат по основ на финансирањето предвидено за обемот на користење на биолошките ресурси во територијата на паркот⁴⁴. НП Маврово главно работи на самофинансирање, односно приходите ги темели на сеча на дрва и продажба на огревно и индустриско дрво, приходи од туризам (влезници и годишни такси по 300 ден на соба во угостителските објекти), и приходи од другите активности што се организираат во паркот.

Анализа на ефектот од туристичките движења

Во последниве неколку децении Маврово станува препознатливо со своите скијачки патеки на кои се одржуваат врвни меѓународни натпревари во алпско, нордиско и

⁴⁴ ЈУНП Маврово, Маврови Анови

сноуборд скијање. Маврово се вбројува меѓу познатите зимски спортско-рекреативни скијачки центри и како одлична туристичка дестинација во земјата, која е привлечна во текот на целата година. Како главни туристички атракци за туристичките движења се: Скијачкиот центар Ресорт Маврово, Мавровското Езеро, Реката Радика, Водопадите во Дуф, Водопадот Длабока река, Бојков Кладенец, Смрзантото Езеро Локув, Планината Кораб, Планината Бистра, Планината Крчин и Дешат, Пештерата Шарова Дупка, Алилица, Дупката на Калина и многу други места со помала туристичка важност⁴⁵. Во текот на теренското истражување, на докторскиот труд посебно внимание ни беше посветено на моменталната состојба на туризмот и реалните можности за иден развој. НП Маврово има генерално добро развиен сместувачки капацитет кој има потреба од осовременување во форма на подобрување на условите за гостите преку понуди на високо квалитетни туристички елементи.

Ова е посебно важно во случаи кога предвидената таргет група се странските туристи или организирана форма во која се здружуваат туристичките раководни лица или органи со цел заеднички да се работи на стратегија за туристичките движења низ целата година. Информативниот туристички центар во НП Маврово треба да учествува на неколку семинари и обуки во областа на усогласување на стандардите, посебно кога станува збор за развојот и одржувањето на одржлив туризам, за модернизирање на туристичката инфраструктура–хотели, ресторанти и останати објекти во приватна сопственост, транспортната инфраструктура со цел да се зголемат можностите на туристичките движења во паркот. Според нашите истражувања во тек се неколку проекти за подобрување на руралниот и зимскиот туризам, предвидена е изградба и модернизација на неколку ски патеки со комплетна туристичка сигнализација во ски центар Ресорт Маврово, пешачка патека во Мавровско Езеро, планови за изградба на објекти покрај реката Радика, изградба на привремени објекти во ледничкото езеро Локув, проектите за развој на ловниот и риболовниот туризам и др., за да се зголеми туристичките движења во паркот и да нема само во периодот од Декември до Март па низ целата година.

---

⁴⁵ Општина Маврово и Ростуше, (Стратегија за локален економски развој 2014 – 2018 година)

Графикон бр.4 Приход од туристичка такса од туристичките движења (2015–2020г.)

*Општина Маврово и Ростуше

Според графикалот во 2019 г. било забележано зголемување на приходи од туристичките движења во однос на 2015 година, додека трендот на намалување продолжува и до 2018 година. Во 2019 и 2020 година се забележува драстично зголемување на приходи од туристичкиот престој во НП Маврово во однос на другите години⁴⁶. Од ски центар Резорт Маврово (зимски период) трендот на движење од посетители се зголемува од 42641 во 2019 година, 40219 посетители во 2020 година и 54264 посетители во 2021 година⁴⁷.

Графикон бр.5 Број на туристи во ски центар во период 2019-2021г.

Финанциското подобрување за развој на НП Маврово

⁴⁶ Општина Маврово и Ростуше

⁴⁷ Ски центар Заре Лазарески (Резорт Маврово), с.Маврово

Употребата за издавање дополнителни фондови за идното работење на паркот, но и за реализирање на главната дејност на паркот, која се однесува на интегрирано управување на вредностите на природата (биолошката разновидност, геодиверзитет, како и пределите) за да се намали употребата од доминантно учество на продажбата на дрвна маса за креирање на приходи за финансирањето на НП Маврово во иднина. Можни извори на финансирање освен сопствени приходи треба МЖСПП да предвиди буџет за финансирање од програмата за животна средина се:

Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство кое треба да ги поддржува активностите за подобрување на управувањето со шумите,

Министерство за култура да ги поддржува активностите за истражување и промовирање на културното наследство,

Министерство за локална самоуправа, заради поддршка на локалните заедници во непосредна близина на заштитеното подрачје,

Министерство за транспорт и врски, заради поддршка во изградба на инфраструктурните објекти,

Министерство за економија во унапредување на енергетската ефикасност на објектите во рамките на заштитеното подрачје, но и во унапредување на туризмот, односно инвестирање во реализација на оперативниот план од планот за управување на НП Маврово,

Министерство за образование на поддршка во делот на доближување на природата до учениците,

Општината во поддршка на развој на локалните заедници, одржување на инфраструктурата, јавната свест, промовирање на култура, ЕУ-ИПАРД програмата на традиционалното земјоделство, Глобалниот фонд за животна средина, Програма за животна средина и развој на ОН УНЕП, IUCN, Светска банка, Европска банка за обнова и развој-ЕБОР, КФВ и др.)

ДЕЛ ЧЕТВРТИ

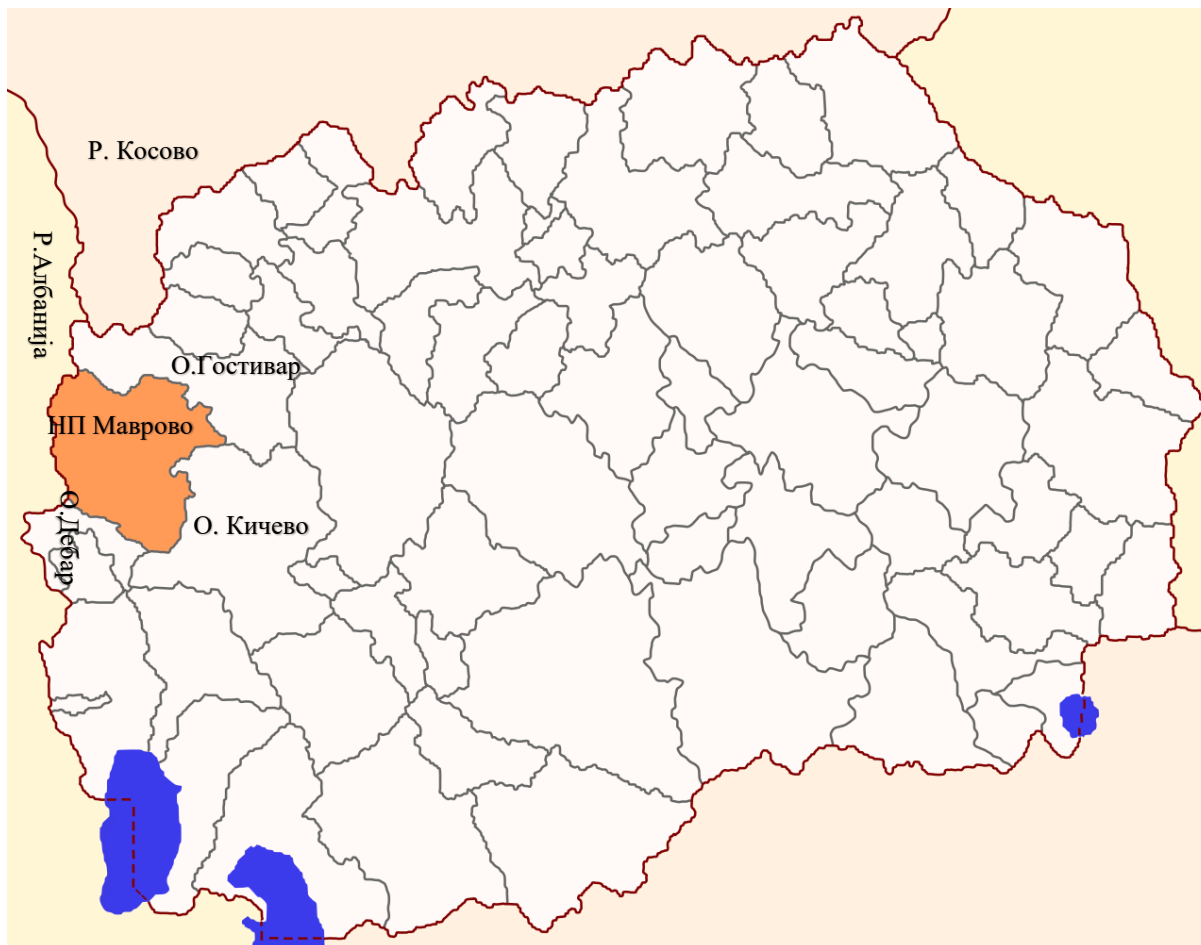

ГЕОГРАФСКА ПОЛОЖБА НА НП МАВРОВО

Туристичко-географска положба и собраќајна поврзаност

Националниот Парк Маврово е лоциран во северо-западниот дел на Р.С.Македонија, на тромеѓето помеѓу Р.Албанија, Р.Косово и Македонија, на северна географска широчина од 41° 33’ 01’’ до 41° 52’ 39’’ и источна географска должина од 20° 31’ 02’’ до 20° 48’ 59’’, помеѓу градовите Гостивар, Дебар и Кичево⁴⁸. Површината која ја зафаќа ова заштитено подрачје изнесува 73,088 ha, според стариот начин на пресметување, односно 72,204.1 ha, според новиот начин на пресметување. Надморската височина се движи од минимум 600 m до максимум 2,764 m. Административно, територијата на НП Маврово припаѓа на две општини и тоа општина Маврово и Ростуше и општина Гостивар.

Слика бр.4 Географска положба и собраќајна поврзаност на НП Маврово

⁴⁸ <https://nrmavrovo.org.mk>

НП Маврово зафаќа површина од 73,088 ha, и е една од трите територијално наголеми национални паркови во земјата составена од 37 населени места селски населби. НП Маврово е поврзан со патна мрежа на магистрала, регионални и локални патишта. Може да се заклучи дека на туристите од Р.Албанија и Р.Косово, националниот парк им е најдостапен⁴⁹, како во летниот период та и во зимскиот период, има солидна географска положба и сообраќајна поврзаност. Одалеченоста на паркот во однос на градските населби е од особено значење поради тоа што истите се мошне значајни емитивни подрачја и поттикнуваат потенцијал за развој на викенд излетнички туризам. Околу Мавровското езеро се евидентирани над 1200 викенд куќи кои редовно се посетуваат за време на викендите. Покрај асфалтираните патишта во територијата на паркот постои мрежа на локални и земјени неасфалтирани патишта кои поврзуваат некои населени места.

Положба во однос на останатите туристички простори НП Маврово припаѓа на Мавровско-Дебарскиот регион со 4 туристички зони и 16 туристички локалитети⁵⁰. Во близина на паркот минува и транзитниот туристички коридор утврден со просторниот план на Р.С.Македонија, односно патниот правец А2 што исто така ја олеснува пристапност и поврзаноста на паркот со останатите туристички простори. Во НП Маврово туристичка понуда и потенцијал на туристичките простори, поврзаноста на паркот со сите овие туристички локалитети е остварлива, но подлежи на соодветна и квалитетна организираност на конкретна туристичка тура низ паркот. Ваквиот територијален опфат на паркот овозможува релативно голема контактност и поливалентност во односите со нејзиното окружување, што пак условува можност за комплексна туристичка понуда.

Со оглед на тоа дека територијата на паркот има слаба концентрација на население и е претежно рурална средина треба да се работи за можности за развој на руралниот туризам, затоа што населените места се распространети по должината на сообраќајните правци Дебар-Гостивар и Дебар-Кичево што им дава и транзитен карактер за развој и на другите видови на туризам.

---

⁴⁹ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово (2012-2030)

⁵⁰ ЈУНП Маврово – Маврови Анови

Геоморфолошки туристички ресурси во НП Маврово

Планините се едни од најмаркантните природни атракции во НП Маврово. Целиот регион е опкружен со високи планини кои изобилуваат со шуми, голем број на пасишта и богат биодиверзитет. Геоморфолошките ресурси во НП Маврово се јавуваат како резултат на различниот геолошки состав и сложените тектонски движења од геолошко минатото на теренот како и под влијание на надворешните фактори⁵¹. Геоморфолошките туристички ресурси како основна карактеристика на природната средина се состои од: планините, релјефни форми на реките и нејзините притоки, клисури и кањони, алувијални рамнини, тераси, долини, пештери и јами, геолошки структури и разни геоморфолошки форми. Природната атрактивна основа за развој на туризмот во НП Маврово е карактеристична по широката застапеност, разновидност нагласено ниво на можности за доживувања на туристите. Богатство на природни туристички вредности претставува значаен показател на туристичките можности, бидејќи најголем дел од националниот парк Маврово се карактеризира со богатство на геоморфолошки, геолошки, климатски, хидрографски, биогеографски и пејзажни туристички вредности. Тие меѓусебно се поврзани како елементи на животната средина, така што зависат едни од други, а во исто време ги збогатуваат во туристички атрактивна смисла. Тие и сами по себе претставуваат основа на туристичкиот развој. Геоморфолошките вредности се во тесна врска геолошката и геотектонската основа на просторот. Овој простор припаѓа на Западно-македонскиот младоверижен систем. Карактеристичен е по застапеноста на магматски, метаморфни и седиментни карпи од палеозојска до квартарна старост⁵². Со тектонските процеси на алпската орогенеза е формиран макрорелјефот со највисоко издигната релјефна структура во земјата. Природната атрактивна основа за развој на туризмот во НП Маврово е карактеристична по широката застапеност, разновидност нагласено ниво на можности за доживувања на посетителите. Ова богатство на природни туристички вредности претставува значаен показател на проткаеноста на туристичките можности. Најголем дел

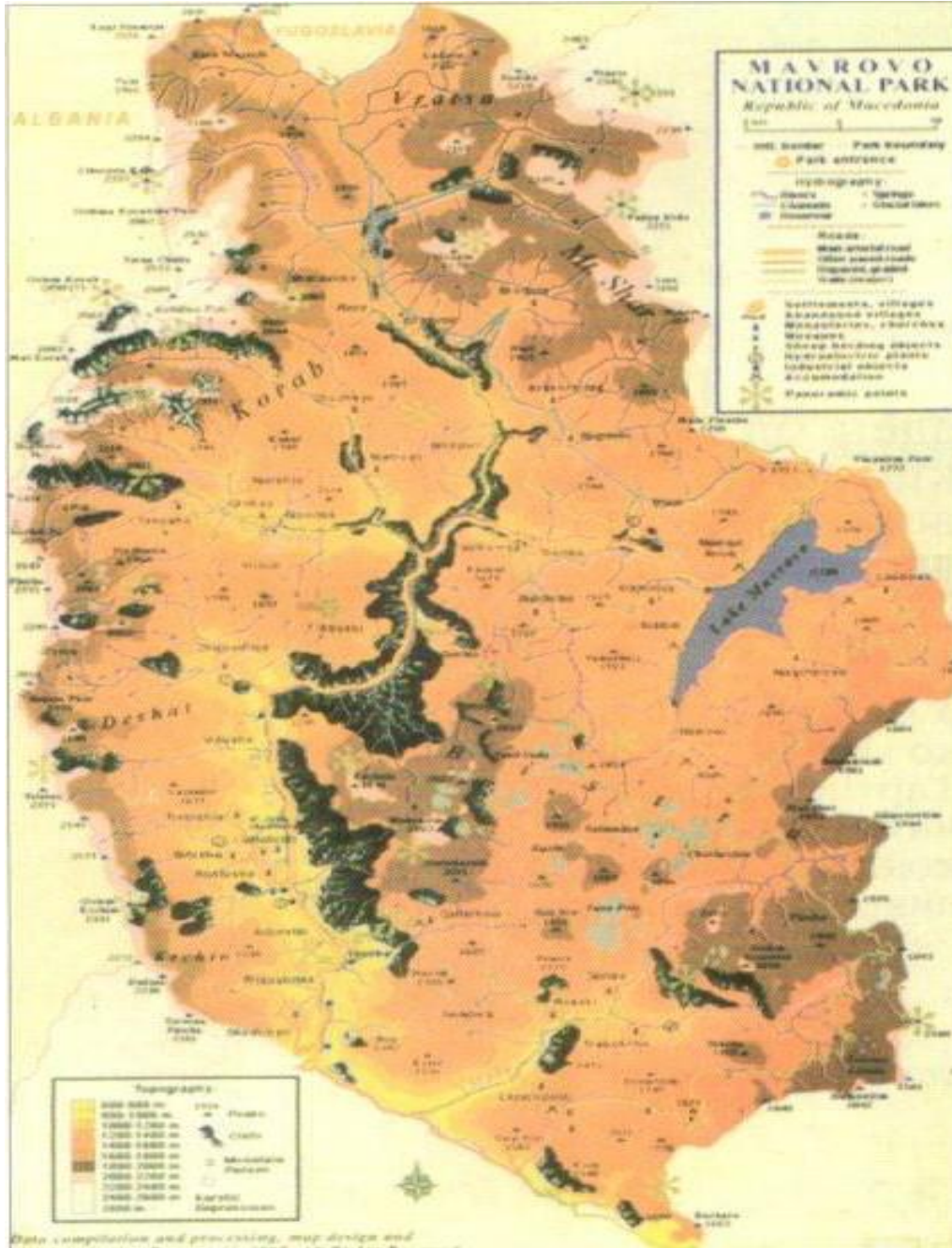
⁵¹ ЈУНП Маврово (2009), Студија за ревалоризација на Заштитено Подрачје Маврово. Оцфам Италиа во соработка со НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и МЖСПП на РМ, Скопје

⁵² Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегијата за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше периодот (2019-2028)

од националниот парк Маврово се карактеризира со изразито богатство на геоморфолошки, климатски, хидрографски, биогеографски и пејзажни туристички вредности. Тие меѓусебно се поврзани како елементи на животната средина, така што зависат едни од други, а во исто време ги збогатуваат во туристички атрактивна смисла.

Слика бр.5 Геоморфолошка карта и границите на НП Маврово

www.npmavrovo.org.mk

Ова богатство се огледува како по бројноста на застапените форми, така и по нивната хетерогеност. Под влијание на ендегените и егзогените сили, во овој простор се создадени мошне интересни релјефни форми, кои ги привлекуваат туристите.⁵³ Од површинските релјефни облици посебно место во регионот заземаат планините, котлините, превалци и клисурите и кањоните, цирковите и валовите. Од подземните релјефни облици, како туристичка вредност внимание заслужуваат пештерите и пропастите. Развојот на туризмот се заснова на проценка на природните услови и поделба на просторните целини како потенцијални локалитети со соодветни природни услови за развој на туризмот⁵⁴. Планините се најмаркантните макрорелјефни форми како комплексни туристички атрактивности. Пример за тоа во паркот е планината Кораб и Бистра. На неа се наоѓа највисокиот планински врв во земјата Голем Кораб (2.764 м.)⁵⁵.

Слика бр.6 Геоморфолошки форми во територија на НП Маврово

Овој локалитет е оценет како мошне атрактивен, бидејќи од него се протега прекрасна и воспитувачка глетка кон долината на Радика и долината на Длабока Река како заштитен дел под Унеско⁵⁶. На планината Кораб постојат погодни терени за трасирање на скијачки патеки и тие се со најголема вредност во локалитетот Шиловерте. Вкупната

⁵³ Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегија за развој на туризмот од 2019 до 2028 година, Охрид

⁵⁴ Имери, Р., (2006), Ресурси и развој на туризмот во западна Македонија, Тетово

⁵⁵ Скендери, Ф., (2010), Туристичка Географија, Тетово, стр.113

⁵⁶ ЈУНП Маврово, План за управување на паркот, Маврови Анови

денivelација на овие патеки изнесува 4.200 метри (*А.Стојмилов,1974). Оваа планина по повеќе елементи од географската средина се разликува од другите планини во земјата и според тоа претставува можност да се согледаат сите специфичности од страна на посетителите. Кораб е многу далеку од туристичките движења и од туристичките мотивни региони, од тоа што го намалува неговото туристичко значење и засега претставува само потенцијални можност за развој на туризмот во паркот⁵⁷. Подобрувањето на сообраќајната поврзаност е еден од значајните фактори кои ќе овозможат Кораб да се вклучи во туристичката понуда на паркот, регионот и во земјата⁵⁸. Туристичката вредност на овој простор е содржана во фактот дека Кораб не е изолирана планина туку дека претставува корабскиот масив, во кој влегуваат и планините Дешат и Крчин. Планината Дешат се наоѓа јужно од Кораб и на југ таа се протега до граница кон планината Крчин на југ со поволна можност за развој на алпинизам. Со тоа туристичката вредност на планината е збогатена со геоморфолошка комплементарност. Планината Крчин претставува јужно продолжение на планината Дешат. Планината Бистра се одликува со неколку планински врвови меѓу кои најзначаен е врвот Меденица. Оваа планина е позната по развојот на зимскиот туризам, кој е овозможен со функционирањето на ски-центарот Резорт Маврово кој во зима е ден од најпосетуваните ски-центри во земјата. На туристичкиот развој на Бистра во прилог му одат природните и антропогените карактеристики. За разлика од Кораб и Дешат, оваа планина е нешто пониска. Карактеристично е дека врвовите на Бистра се лесно достапни и можат да се совладаат без посебни напори. Тоа значи дека таа е погодна за планинарење и прошетки. Страните на оваа планина се карактеристични по можностите за трасирање на скијачки патеки. Врз основа на истражувањата на Александар Стојмилов, на неа можат да се трасираат патеки со вкупна денivelација од 7.200 метри. Котлините преставуваат идеални места за активно делување на човекот во поглед на користење на водите, изградба на населбите, сообраќајна и други видови на инфраструктура, како најголема котлина во паркот е Мавровската котлина која се вбројува на најмалите котлини во земјата⁵⁹. Превалците од туристичка гледна точка станува збор за погодни места за одмор при планинарските и алпинистичките активности

⁵⁷ Гостиварскиот крај, (1970), Синадиновски, Ј. & Панов, М., Гостивар, стр.334

⁵⁸ Општина Маврово и Ростуше, Стратегија за развој на туризмот од 2018-2028г.

⁵⁹ ЈУНП Маврово (2009), Студија за ревалоризација на Заштитено Подрачје Маврово. Оцфам Италиа во соработка со НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и МЖСПП на РМ, Скопје

низ планините во територија на паркот. Клисурите и кањоните се карактеристични геоморфолошки флувијални форми во нивните туристички вредности се содржани во комуникативните и атрактивните својства. Комуникативните својства на клисурите и кањоните претставуваат природна предиспозиција за поврзување на котлинските простори, односно поврзување на планинските и котлинските целини во паркот⁶⁰. Клисурите се лоцирани во специфични географски средини, во кои водените токови успеале, по пат на ерозија, да го всечат своето корито длабоко во карпестите терени. Кај туристите восхит побудува неверојатноста на творечкото дејство на природата во процесот на флувијалната ерозија. Ваквите вредности овозможуваат туристите да патуваат низ убави и интересни предели, а поради убавината и посебноста, да се задржат во овој простор. Затапеноста и карактеристиките на клисурите и кањоните во националниот парк се дадени од страна на паркот, вкупно се констатирани 16 кањонски долини и кањони. Тие се јавуваат на местата каде што речните долини се длабоко всечени во цврстите карпести маси, кои попречно го сечат теренот. Карстните структури се плод на геолошката градба и хемиските ерозивни и акумулациони процеси. Голем дел од планината Бистра е составен од палеозојски и тријаски варовници. На овој простор се јавуваат седум карстни полиња и тоа: Тони вода, Суво Поле, Султаница, Саломуница, Чукнитапаница и Горно и Долно Полце. Застапеноста на карстната структура на овој простор е уникатна. Пештерите во НП Маврово се честа појава, се јавуваат на различни места а најчесто во нивото или страните на речните долини. Пештерите се карстните форми со најатрактивни вредности. Атрактивноста на пештерите е содржана во тоа што тие претставуваат реткост во смисла на нивна лоцираност во географската средина и што ретко кога туристот може да се најде во ситуација да биде под земјата и да се восхитува во творештвото на природата. Пештерскиот накит како сталактитите и сталагмитите често наликуваат на скулптури, создадени од природата како најголеми пештери во паркот се: Алилица, Калина Дупка, Шаркова Дупка и др.

---

⁶⁰ Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегија за развој на туризмот од 2019 до 2028 година, Охрид

Основни геолошки и педолошки карактеристики

Разновидноста на геолошките и петрографските основи формирани од дејството на ендеогени и егзогени фактори и агенси, резултираат со различни подземни и надземни форми кои имаат и туристичко значење. Геоморфолошките карактеристики играат важна улога во обликувањето на туристичката понуда. Затоа, важно е да се запознаат основните геолошки карактеристики на истражуваното подрачје и важноста на геолошките односи во функција на развојот на туризмот во НП Маврово⁶¹. Поради големата површина што ја зафаќа територијата на Националниот парк Маврово, како и обемот на геолошко-петрографските податоци, во трудов накусо се наведени важните информации за матичната подлога, како и корелацијата со шумската растителност и педолошките услови. Најзначајните релјефни форми добиени како резултат на тектонските движења се планините, како позитивни морфотектонски релјефни форми кои се создадени со радијални движења со издигнувањето на теренот во Мавровскиот регион. Геолошкиот состав на високопланинските предели во Националниот парк се разликува на трите планински подрачја⁶². На планината Бистра покрај овие карпи, застапени се девонски филитоиди во кои преовладуваат филити но се јавуваат и аргилошисти, аргилофилити, песочници и серицит-кварцитски шкрилци и други. Северните падини на Кораб кои припаѓаат на паркот изградени се од јурски глинци, песочници, аргилошисти, рожнаци и варовници. Високите предели на Дешат изградени се претежно од кредни флишоидни седименти. На сите планини широко се застапени кварталните моренски наслаги составени од песоци, глини, слабо обработени валутоци, чакали и блокови. Почвените особености се едни од најважните фактори на влијание врз месторастежните услови, односно еден од најбитните услови за постоење на растителноста во природата. Почвата настанува како последица на заедничко комплексно делување на сите педогенетски фактори (клима, вегетација, матичен супстрат, живи организми, релјеф, време и човек).

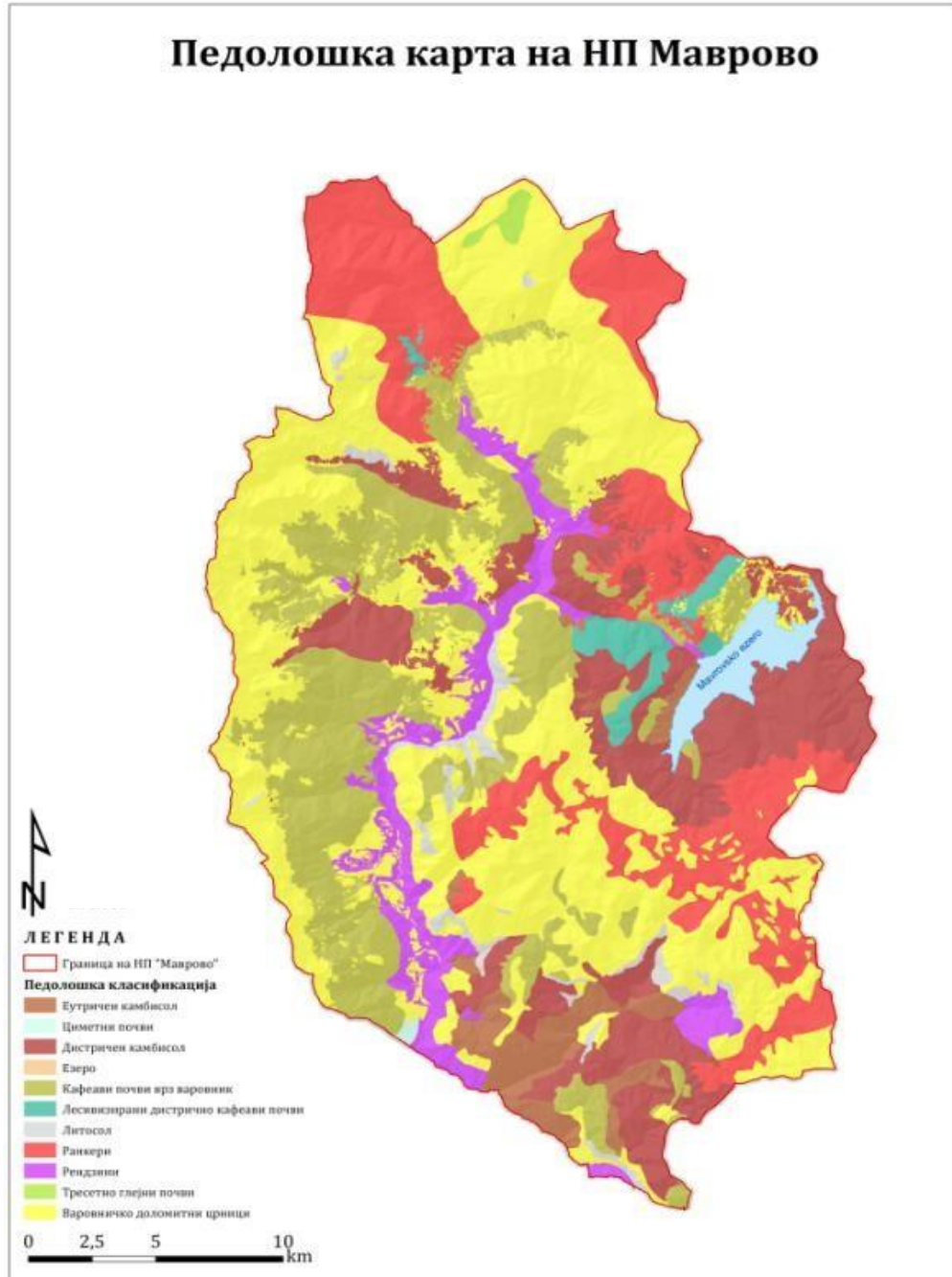
---

⁶¹ ЈУНП Маврово (2009), Студија за ревалоризација на Заштитено Подрачје Маврово. Oxfam Italia во соработка со НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и МЖСПП на РМ, Скопје

⁶² Симовски, Б., (2014), Природни сукцесии во шумите од НП Маврово, (Докторска дисертација), Скопје

Имајќи предвид големата хетерогеност на природните услови во НП Маврово во ова подрачје се застапени повеќе почвени типови и поттипови.

Слика бр.7 Педолошка карта на НП Маврово

Почвите во национален парк Маврово според припадност на типови се како класа на неразвиени почви литосол, колувијални почви, хумусно акумулативни почви, варовничко доломитна, кафеава шумски почви и други подтипови почви⁶³.

Климатски туристички ресурси

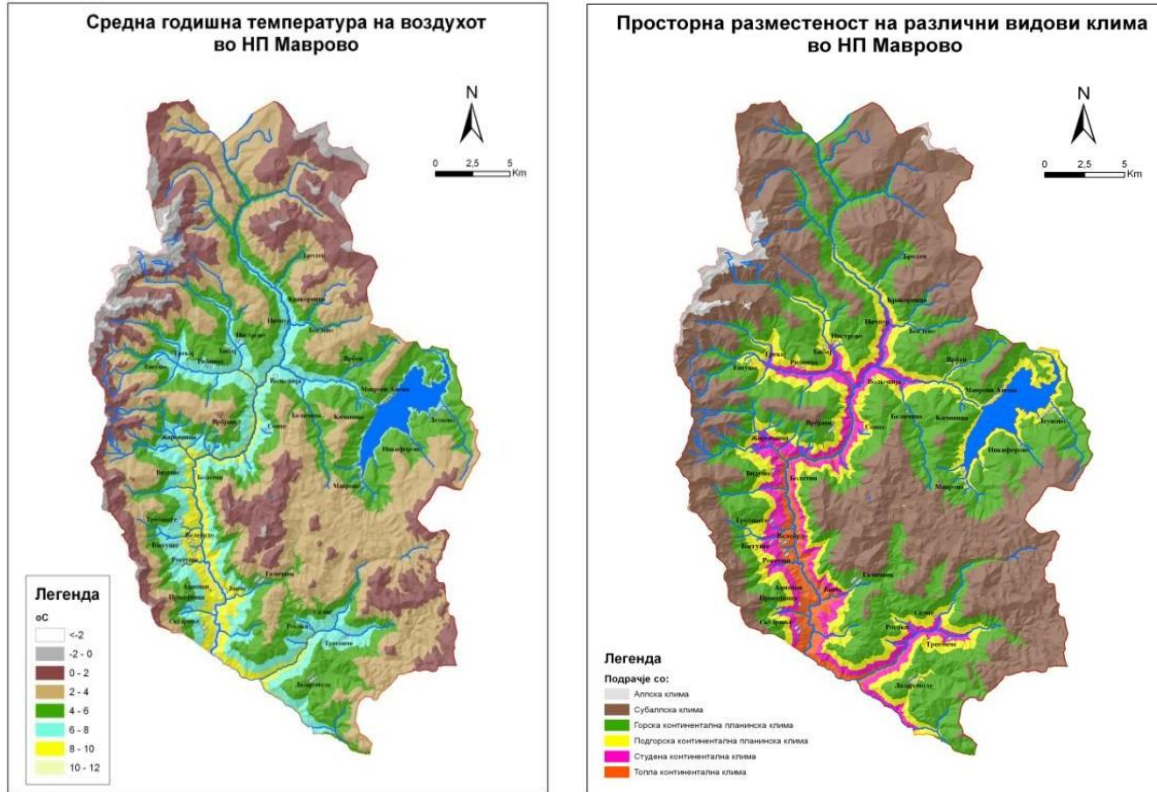
Климата на територијата на НП Маврово се разликува во високопланинскиот и долинскиот рељеф кои придонесуваат и разновидност на климата во одредени региони на паркот. Фактот дека оваа територија припаѓа на шарскиот планински систем во кој речните долини се благи⁶⁴, овозможува на овие простори да отстапува од средноевропскиот климатски тип, поради што има помалку врнежи во текот на годината. Во деловите каде што надморската висина е поголема од 2000 м. се забележува влијание на алпската клима а со тоа и бројот на врнежливи денови во текот на годината тука е поголем. Рељефната структура на мавровскиот дел како и висинската поставеност во однос на реканскиот дел, придонесува климата да биде постудена со позначителни врнежи на дожд и снег.

Слика бр.8 Средна годишна температура и видови на климата во НП Маврово

---

⁶³ ЈУНП Маврово (2009), Студија за ревалоризација на Заштитено Подрачје Маврово. Oxfam Italia во соработка со НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и МЖСПП на РМ, Скопје

⁶⁴ Општина Маврово и Ростуше (2015), Стратегија за локален економски развој (2014–2018)

Средната годишна температура се движи во границите помеѓу 7°C измерена во МС Лазарополе до 6.9°C измерена во МС Маврови Анови. Најстуден месец е Јануари, со температура на воздухот која се движи помеѓу -1,9°C во Лазарополе и -1.4°C во Маврови Анови. Најтопол месец е Август, со средна повеќегодишна температура на воздухот која изнесува 15,9°C во Лазарополе и 15,8°C во Маврови Анови. Максимална средномесечна температура на воздухот е регистрирана во месец Август и тоа 24,5°C е измерена во МС Маврови Анови и 25,1°C во МС Лазарополе. Максималната средногодишна температура измерена на мерната станица во Маврови Анови изнесува 12,9°C, додека во Лазарополе 13,4°C. Минималната средномесечна температура на воздухот на мерната станица во Маврови Анови е регистрирана во месец Јануари и изнесува -4,9°C, додека на мерната станица во Лазарополе исто така во месец Јануари и изнесува -4,6°C. Минималната средногодишна температура измерена на мерната станица во Маврови Анови изнесува 3,6°C, додека во Лазарополе 3,4°C. Во повисоките планински делови климата е со изразити алпски особини, тоа е основа за адреналински туристички активности каде што надморската висина е поголема од 2000 м. Се одликува со зголемен број на врнежливи

денови на снег во текот на годината. Ова позитивно се одразува на развојот на скијањето и останатите спортови на снег. Вредностите на климатските елементи се мери во метеоролошките пунктови Лазарополе и Маврови Анови.

Табела 4. Средна месечна и средна год. темп. на воздухот за периодот 1971-2000 година

Мерна станица	Месец/температура на воздухот												Срт оС
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Маврови Анови	-1,9	-1,6	1,3	5,5	10,6	14,5	16,2	15,9	12,3	7,7	3,1	-0,5	6,9
Лазарополе	-1,4	-1,3	1,4	5,4	10,5	14,2	16,3	15,8	12,2	7,8	3,0	-0,4	7,0

*Извор: Управа за хидрометеоролошки работи-УХМР, Скопје

Ваквите показатели укажуваат на траењето на зимската туристичка сезона на планините. Инсолацијата или траењето на сончевиот сјај претставува таков климатски елемент, кој делува на голем број рекреативни туристички активности.

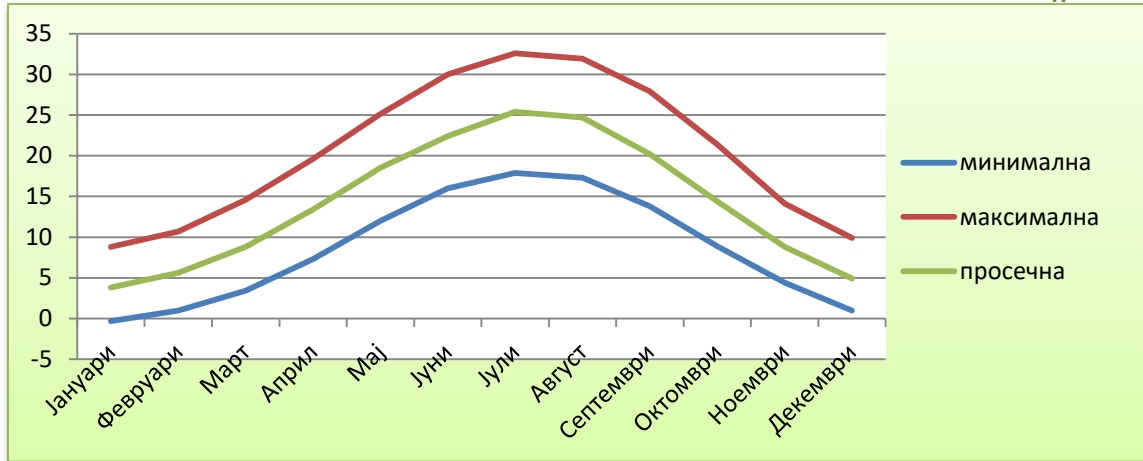
Табела бр.5 Просечно месечни и годишни врнежи во територија на НП Маврово

Пункт	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год
Лазарополе	103.7	103.3	93.1	84.4	90.9	57.6	41.9	45.1	73.3	104.2	140.4	124.2	1059.0

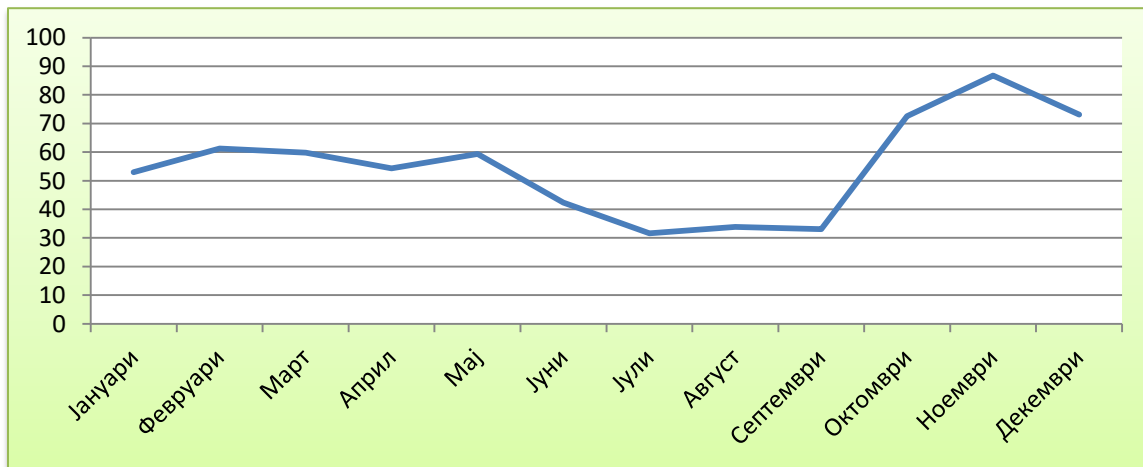
*Извор: Управа за хидрометеоролошки работи-УХМР, Скопје

Затоа висината на врнежите, како туристичка вредност, треба да се анализира врз основа на активностите кои можат да се одвиваат во географската средина, главно според сезонскиот критериум. Вредноста на должината на траењето на сончевиот сјај во Лазарополе се изнесува 2.098 часови, што овозможува пријатен престој во овој планинскиот простор. Најдолга инсолација во овој мерен пункт е во јули 292 часа и во август 280 часови.

Графикон бр.6 Месечни температури во Општина Маврово и Ростуша

Графикон бр.7 Просечни месечни врнежи во општина Маврово и Ростуша

*Извор:Управа за хидрометеоролошки работи-УХМР, Скопје

Пред заезерувањето на Мавровското поле⁶⁵, постоеле многу поголеми температурни, со исклучително ниски температури на воздухот, како и со помала релативна влажност на воздухот.

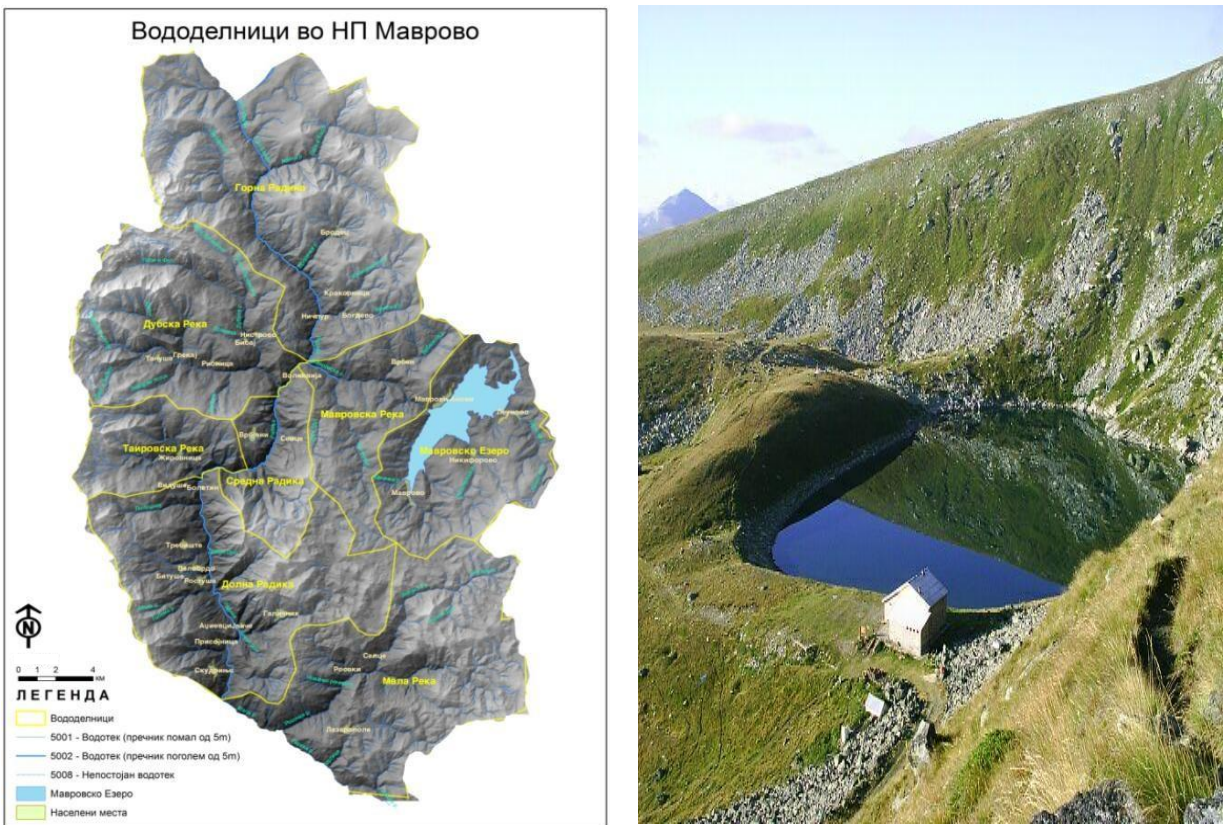
Хидрографски туристички ресурси

Во однос на хидрографските карактеристики, територијата на Националниот парк Маврово е особено богата со вода. Со оглед на геоморфолошкиот карактер на планинските масиви и климатските подрачја што ги зафаќаат, хидрографските

⁶⁵ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово е изработена во рамките на Проектот ВЗаштита на животната средина, економски развој и промоција на одржлив еко-туризам во Националниот Парк Маврово промовиран од Невладините организации Оцфам Италија и ГВЦ, финансиран од Министерството за надворешни работи на Република Италија, Скопје, 2011

карактеристики се речиси секогаш позитивен еколошки фактор на влијание врз растителноста. Водата претставува еден од најзначајните елементи во географската средина во паркот, таа во голема мерка делува врз туристичкиот развој⁶⁶. Како туристички атрактивности хидрографските ресурси ги содржат својства на водените објекти со содржани можности за рекреативни активности и му дават на просторот живот и разновидност. Појави во овој простор какви што водопадите, слаповите и изворите се ретки и несекојдневни.

Слика бр. 9 Хидрографски ресурси во територијата на НП Маврово

Нивната туристичка вредност има културен и едукативен карактер. Целокупната територија на заштитеното подрачје НП Маврово, во основа е вклучена во сливното подрачје на реката Радика⁶⁷, нема некој покарактеристичен извор, туку неа ја формираат поголем број на мали поточиња. Од хидролошки аспект, покрај реките, на територијата на Паркот се присутни и други хидролошки форми, од кои како позначајни акватични

⁶⁶ Општина Маврово и Ростуше

⁶⁷ ЈУНП Маврово–с.Маврови Анови

природни живеалишта како што се: реките, извори, ледничките езера и темпоралните локви, како и акумулацијата на мавровското Езеро. На територијата на НП Маврово е регистрирано присуство на 14 леднички езера, од кои 8 езера се на Кораб, 5 езера на планината Дешат и едно на Шар Планина⁶⁸. Покрај тоа во територијата на паркот има десетина мали повремени глацијални природни езера, но нема ниту едно постојано глацијално езеро со најголема должина помеѓу 30 и 50 м, што зависи од сезоната. Овие езера може да се посетат и да се видат за време на планинарење во месеците мај и јуни како туристички атракции во надморска висина од 1500 до 2500 метри. Наведените глацијални езера имаат големо значење како природни и пејсажни вредности. Воедно, тие се многу атрактивни за посетителите, особено поголемите и покарактеристичните. Како реликти настанати од некогашните глечери во високите планински делови, глацијалните езера треба да бидат заштитени од секаква деградација, а нивното користење во туристички цели, осмислено и соодветно. Најдобро е овие езера да се користат за фотографирање, потоа за промоција на планините, а во таа смисла, барем поголемите езера треба да бидат означени со дрвени патокази и мали табли со натпис. Не се препорачува непосредно приближување до глацијалните езера, бидејќи се многу осетливи на човечко влијание. Затоа пак, на погодни позиции повисоко над езерата, може да се постават еко-видиковци, инфо-табли, модели и др⁶⁹. Значи овие езера можат да се користат само како силен дополнителен мотив за посета и промоција на некоја планина, а самите треба да се максимално заштитени како реткости и уникати⁷⁰. Освен спектар на мерки за заштита од можно загадување и деградација, постојат потенцијали за нови туристички содржини и понуди, како што се едриличарство, кајак, обиколка на езерото со електро-возила, пловни тури по езерото со електро-чамци и сл. Сите овие активности ќе ја дополнат понудата и ќе ја подобрат и зголемат туристичкиот капацитет во регионот на Маврово. Во високопланинските предели на масивот на Кораб се наоѓаат изворишните притоки на реките штировица, рибница, длабока река, жировница, битушница, растушка река и други водотеци на крчин и изворишните реки лопушник и требишка река. Затоа,

---

⁶⁸ ЈУНП Маврово – с.Маврово

⁶⁹ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год

⁷⁰ ЈУНП Маврово – с.Маврово и Анови

високопланинските предели на масивот Кораб се карактеризираа со бројни глацијални хидрографски форми.

Биогеографски и пејсажни туристички ресурси

Од значење за туризмот се и различните видови на животински свет, диви животни даваат атрактивност на туристичките дестинации и се јавуваат како основен ресурс за развој на видови туризам. Во паркот се среќаваат 80 видови дрвја, што е 30% од сите дрвја што растат во земјата.⁷¹ Растителниот свет и неговото присуство или отсуство значително влијае на туристичкиот развој во една дестинација се зголемување на атрактивноста на дестинацијата, креирање на атмосферата, подобрување на пејзажот, прочистување на воздухот, прекин на ветровите, зголемување на влагата, задржување на бучавата, зголемување на удобноста на микроклимата и др⁷². Големо значење за туризмот има пред се планинската вегетација поради разновидноста и катноста (во зависност од висинската зона). Таа е причината на релативно мали по површина територии да се јават сосема различни растителни видови⁷³. Од значење за туризмот се и различните претставници на животинскиот свет⁷⁴. Биогеографските ресурси овозможуваат организирање на следниве анимациони активности: излети во шумски комплекси, кратки и долги прошетки, собирање на ендемични плодови и цвеќиња кои можат да имаат лековито дејство и пријатен мирис, лов на дивеч, риболов и друго. Како резултат на големата разновидност во територијата на паркот се одликуваат со извонредно флористичко богатство. Вкупниот

---

⁷¹ Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегијата за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше периодот (2019-2028), стр.49

⁷² Симовски,Б.,(2014),Природни сукцесии во шумите од НП Маврово,(Докторска дисертација),Скопје

⁷³ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

⁷⁴ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год

број на досега познати видови на растенија е околу на 1500⁷⁵, од кои дури 404 видови и подвидови се вклучени во категоријата на лековити растенија⁷⁶. Покрај високиот диверзитет на видови, втора највпечатлива карактеристика на флората е релативно високиот степен на ендемизам (13 видови), како и присуство на ретки растителни видови (29 видови), кои на целата територија на Македонија се регистрирани единствено на локалитети на овој простор. Високиот шумски појас го сочинуваат дабот, буката и смреката⁷⁷. Дабовиот регион го сочинуваат појасот на шикари и шибјаци, шумата од плоскач и појасот на горунски шуми. Флората во околината е застапена со букова шума, а на отворените делови има голем број лековити билки (кантарион, линцура, тајчина душица, планински чај и ајдучка трева), и шумски плодови (вргањ, лисичарки, шумски јагоди, шипинки, дренки и боровинки). Високо над шумите, се протегаат непрегледните планински пасишта богати со трева и ретки шумски цвеќиња⁷⁸, кои не се среќаваат никаде во светот. Поради ваквите особености, околината на мавровското Езеро е прогласена за Национален парк и во пошироката околина на Езерото може да се сретнат: диви кози, срњи, елени, мечки, зајаци, лисици, орли и други претставници на фаунистичката заедница, типична за овој регион. Мавровското Езеро е порибено со афтохтона речна пастрмка и со други риби, а неговата околината е богата со разновиден дивеч. Така, со досегашните истражувања е утврдено присуство на вкупно 115 ендемични видови и подвидови од кои: 13 растенија, 86 видови безрбетници, 3 видови на риби, 3 видови водоземци, 5 видови влечуги и 5 видови цицачи. Од вкупниот број на ендемични видови и подвидови, 58 се локално/национални ендемити, додека останатите 57 се балкански ендемити⁷⁹. Со оглед на огромното богатство на растителен и животински свет во паркот, промоцијата на тој диверзитет е многу слабо или речиси не постои.

---

⁷⁵ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово е изработена во рамките на Проектот “Заштита на животната средина, економски развој и промоција на одржлив еко-туризам во Националниот Парк Маврово промовиран од Невладините организации Oxfam Италија и GVC, финансиран од Министерството за надворешни работи на Република Италија, Скопје, 2011

⁷⁶ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

⁷⁷ <https://www.igeografija.mk/изданија/зборник>

⁷⁸ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

ДЕЛ ПЕТИ

ПРИРОДНОТО И КУЛТУРНО– ИСТОРИСКИ РЕСУРСИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ

**ПРИРОДНОТО И КУЛТУРНО–ИСТОРИСКИ РЕСУРСИ
ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ**
**Природните вредности како туристички потенциал
за развој на туризмот**

Природните вредности како потенциал за развој на туризмот во паркот е карактеристична по широката застапеност, разновидност на можности за доживувања на туристите во овој крај⁸⁰. Ова богатство на природни туристички вредности претставува туристички можност за подобрување и развој на туризмот во целата територија на паркот, каде што најголем дел од територијата на НП Маврово се карактеризира со богатство на геоморфолошки, климатски, хидрографски, биогеографски и пејзажни туристички вредности. Тие меѓусебно се поврзани како елементи на животната средина, така што зависат едни од други, а во исто време ги збогатуваат во туристички атрактивна смисла.

Слика бр.10. Меѓусебна поврзаност на елементите на природата

⁸⁰ Општина Маврово и Ростуше

Тие и сами по себе претставуваат основа на туристичкиот развој, и треба да се диференцираат врз основа на нивната вклученост во туристичката понуда на паркот. Природни вредности претставуваат севкупност на сите природно-географски услови кои можат да влијаат врз производството, но и во целокупниот економски живот на една земја. Тоа се сите оние добра што се наоѓаат во природната средина: земјата, водата, флората, фауната и слично. Ако како пример се земе туризмот, тогаш туристичките вредности се сите средства што можат да придонесат за остварување на некоја корисна цел во туризмот. Притоа, овие ресурси мора да имаат висок степен на атрактивност за да може да привлечат одреден сегмент од туристичката побарувачка. Секој туристички вредност не мора да биде туристичка атракција, но секоја туристичка атракција претставува туристички ресурс. Основните елементи на природата се: релјефот, воздухот, водата, почвата, вегетацијата и животинскиот свет, овие елементи, воедно се најзначајните туристички атракции како основен туристички ресурс и се проценети како такви преку содржината, процесите, односите, врските и моделите во тој хетероген туристички систем во географскиот простор.

Овие туристички вредности се главни фактори за развој на туризмот бидејќи без постоење на туристички атракции, не може да постои туризам во една дестинација. Природните вредности претставуваат појави и предмети во природата, кои имаат својство да ги привлекуваат туристите, зависи дали одредено подрачје ќе го посетуваат туристите, во која мера ќе го посетуваат, во кој временски период од годината и какви економски ефекти ќе се постигнат. Природните вредности се одраз на геопросторот и според потеклото се делат на: геоморфолошки (релјефни), климатски, хидрографски, биогеографски и пејсажни⁸¹. Вкупниот број на досега познати видови од васкуларната флора за територијата на НП Маврово е заокружен на 1,435 видови⁸², од кои дури 404 видови и подвидови се вклучени во категоријата на лековити растенија. Територијата на Националниот Парк Маврово, во рамките на РС Македонија, претставува матично подрачје на кое се развиваат бројни флористички елементи⁸³. Релјефот е важна карактеристика на географската средина бидејќи од него зависат климата, водните текови, почвените својства, растителниот и животинскиот свет, како и односот на човекот за

⁸¹ Мариноски,Н.,(1992),„Туристичка географија“,Просветно дело, Скопје

⁸² ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

⁸³ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово Скопје,2011

опстанок во природата.⁸⁴ Како природни вредности во Мавровскиот регион се: Мавровско Езеро, Река Радика, Водопад Дуф, Пештера Шаркова Дупка, Езерото мал кораб, Бачилски камен, Локув, и др, водопад Длапока река, и голем број на извори со подземни води, глациални езера и др⁸⁵. Мавровско езеро претставува вистински бисер во Мавровскиот регион иако е вештачко езеро, сепак со својата убавина посебно кога се гледа од скијачките терени на планината Бистра. Покрај риболовот на езерото се нудат можности за кампување, прошетки и сл. Мавровското Езеро или акумулација е антропоген хидролошки објект, кој го изградил човекот за свои потреби. Изградено е во истоимената котлина, при влезот на Мавровска Река во Мавровската долина, во непосредна близина на Маврови Анови. Започнато е да се гради во 1948 година⁸⁶, а користењето на водите од акумулацијата е од 1957 година.

Најголемата длабочина на акумулацијата е 50 m, површината на езерското огледало изнесува 13.3 km², а во него се акумулирани 37*10 m³ вода. Мавровското Езеро со вода се храни од непосредната сливна површина која изнесува 92 km², и речните текови кои се вливаат директно во езерото, како што се: Леуновска, Никифоровска, Горнокраишка или Мавровска Река, Какачка Река, потоа од водите на Горна Радика (Црн Камен, Штировица, Бродечка, Кракорничка, Богдевска, Врбенска и Ацина Река), чија вкупна сливна површина изнесува 321.5 km², од Шарските води (Новоселска, Уливеричка, Камењанска, Јеловска Река, Маздрача), чија вкупна површина изнесува 513 km², како и од водите на река Беличица со вкупна површина од 19.6 km². Водите од Мавровското Езеро, главно се користат за производство на електрична енергија, но и за наводнување, туризам и риболов. Реката Радика—како извор на реката Радика земен е еден помал водотек што се формира на северозапад од врвот Голема Враца, на височина од 2,260 m. Вистинската или максимална должина на речниот тек на Радика изнесува 64.7 km, а најкратката или минимална должина на речниот тек, мерена по права линија изнесува 49.5 km⁸⁷. Речната мрежа во сливот на Радика, ја сочинуваат сите површински водотеци (постојани, периодични и повремени), вкупната должина на сите водотеци во сливот на Радика

---

⁸⁴ Димитров Н., Планински туризам, Интерна скрипта, Универзитет Гоце Делчев-Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика, Штип, 2015, стр.4-5

⁸⁵ МЖСПП, Студија за геодиверзитетот и геонаследство на Р.Македонија биолошка и пределска разновидност, Скопје, 2016

⁸⁶ Панов, Н., (1991), Географски разгледи, книга 28-29, Скопје

⁸⁷ Василески Д. (2011): Геоморфолошки карактеристики на НП Маврово

изнесува 763.4 km. Речната мрежа во прв ред зависи од геолошката градба, хидрогеолошките особености и тектониката на сливот, морфологијата на теренот, Вкупниот пад на реката Радика, од изворот до вливот, изнесува 1,773 метри и со овој пад Радика од поголемите речни текови во Република Македонија има најголем вкупен пад. Радика има чиста, бистра и студена вода со изглед на темнозелена боја што е последица од калциум карбонатот во неа. Долината на реката Радика е една од најатрактивните и најживописните кањонски долини. Кањонот на реката е стар неколку милиони години и се пробива меѓу планините Бистра и Стогово на исток и планините Кораб и Дешат на запад⁸⁸. Реката Радика е единствена река бифуркација во Македонија, која дава вода на два слива Јадрански и Егејски слив. Со канали дел од водите на Радика се носат во Мавровското Езеро и го полнат со вода, и со подземни тунели во река Вардар. Водопадот Дуф-се наоѓа во пазуите на Ростушка Планина, на 20 минути од центарот на селото Ростуше, на надморска височина од околу 1500 метри. Од с.Ростуша до водопадот Дуф постои патека што го олеснува пристапот на посетителите до оваа природна реткост. Мештаните велат дека на ова место владее метроклима и тука, летно време температурата не ја менува границата од 18 степени. Во карпите низ кањонот има и дваесетина помали и поголеми пештери. Пештерата Шаркова дупка - се наоѓа во с.Маврово⁸⁹ блиску до зимскиот туристички центар,пештерскиот бисер е лоциран во непосредна близина на последните куќи од селото. До влезот има 10-ина минути пешачење по изградена патека и скалила⁹⁰. Пештерата Шаркова Дупка, која е отворена за туристите, е заштитена со железна врата и со решетки, украсена со полукружни метални скали и целосно осветлена со рефлектори, широка е околу 18 метри а долга 25м.

Во долниот дел од истата се наоѓа отвор кој води во уште две пештерски сали но поради несодостаток на средства кои се потребни за нивна адаптација, тие сеуште се достапни за туристи. Пештерата е откриена пред повеќе од три децении од страна на локалното население кое што тогаш се плашело да влезе во неа. Пештерата е отворена за посета на организирани групи и е идеална локација за организирање на едукативни-образовни екскурзии. Пештерите како природни вредности во НП Маврово се честа

---

⁸⁸ Колчаковски Д. (2004): Физичка географија на Република Македонија, УКИМ, ПМФ, Скопје

⁸⁹ Зиков М., Анастасовски В. (1993): Природното наследство на Р.Македонија и начините на негова заштита. Екологија и заштита на животната средина, Скопје

⁹⁰ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

појава, тие се јавуваат на различни места во карстниот релјеф⁹¹, а најчесто во нивото или страните на речните долини. Нив ги формирале подземните текови кои се движат долж пукнатините, проширувајќи ги притоа и создавајќи подземни канали. Пештерите во сливот на реката Радика⁹² најдобро ги проучил Андоновски (1977) кој своите резултати од истражувањата ги изнесол во трудот „Подземни карстни облици во долината на реката Радика. Тој во долината на Радика проучил 42 поголеми и помали пештерски канали.

Во изворниот дел, јужно од вливот на Ацина Река, од двете страни на речната долина, во близина на месноста Торбешки Мост, регистрирани и проучени се 25 пештерски отвори. По својата должина од 500m, се истакнува пештерата Симка. Во месноста Бунарски Камен, од левата долинска страна на реката Радика, регистрирани и проучени се 7 поголеми и помали пештерски отвори. Меѓу нив со својата должина од 142 m се истакнува пештерата Л-13, за која истражувачот наведува дека е една од најубавите во долината на реката Радика. Во кањонот Барик, регистрирани и проучени се повеќе пештерски отвори, но истите се со мали димензии. Од сите нив со најголема должина од 64 m е пештерата Л-20. Голем број на пештерски отвори се забележуваат и во долините на притоците на реката Радика.

Во долината на Тресонечка Река, се наоѓаат пештерите Горна и Долна Алилица, во околината на Лазарополе е пештерата Калина Дупка, а во околината на село Маврово, во месноста Шаркова Краста е пештерата Марго (Шаркова Дупка) и други.

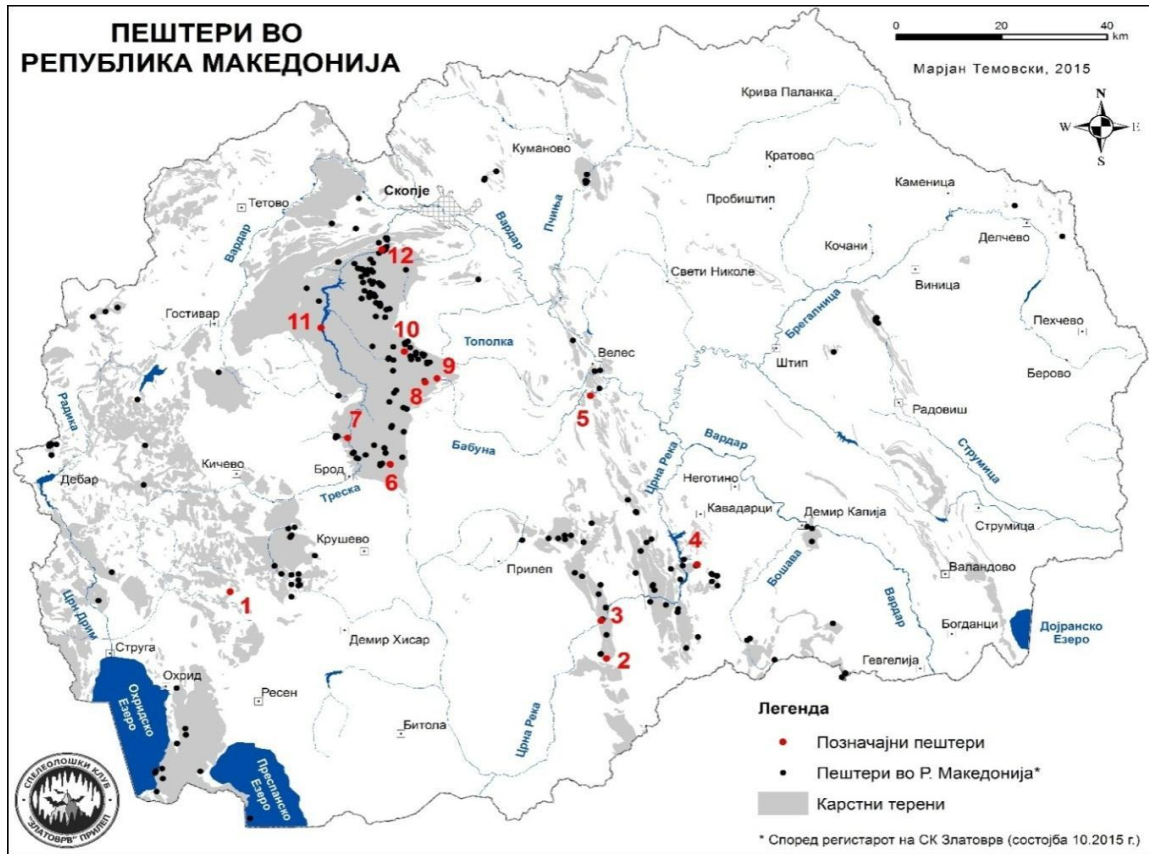
Пештерата Алилица се наоѓа во средишниот дел на планината Бистра, на 4 km источно од селото Тресонче, во долината на истоимената река, во најнепосредна близина на речното корито од десната долинска страна. Пештерскиот систем Алилица го сочинуваат подземните канали на Горна и Долна Алилица. Значајно за оваа пештера е што во неа има подземен водотек кој се среќава по целата должина. Вкупната должина на пештерските канали изнесува 590 m.

---

⁹¹ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово е изработена во рамките на Проектот “Заштита на животната средина, економски развој и промоција на одржлив еко-туризам во Националниот Парк Маврово промовиран од Невладините организации Oxfam Италија и GVC, финансиран од Министерството за надворешни работи на Република Италија, Скопје, 2011

⁹² Годишен зборник 23, ПМФ Скопје, (1977), Андоновски Т. Подземни карстни облици во долината на Радика

Слика бр.11 Разместеност на пештерите во земјата и локации на пештерите⁹³.

Пештерите имаат важно геоморфолошко значење, бидејќи истите претставуваат подземни одводни канали, а некои од нив туристички атракции. Ваков пример во Националниот Парк Маврово е пештерата Марго (Шаркова Дупка) во селото Маврово. Во групата на релјефни форми кои припаѓаат на карстната ерозија и акумулација, посебно место заземаат пештерите⁹⁴. Тие настанале под влијание на хемиските процеси во кои водата ги разложува варовничките карпи. Акумулацијата на варовничките елементи овозможува формирање на сталактити и сталагмити, односно импресивен пештерски налит. Пештерите поседуваат куриозитетни туристички атрактивни својства, а тоа произлегува од реткоста на пештерите и нивната структура⁹⁵. Исто така, вредноста на

⁹³ МЖСПП, (2016), Националната стратегија за заштита на природата 2017-2027, Скопје

⁹⁴ Мариноски Н.,Туристичка географија,Второ издание, Охрид, 2003 година, стр.60-61

⁹⁵ Андоновски Т. 1977, Подземни карстни облици во долината на Радика. Годишен зборник на ГФ, Кн. 23, Скопје

пештерите е содржана во извонредните содржински карактеристики од гледна точка на убавините кои ги поседуваат. Во нив може да се забележат и акустични сали, а за туристите се посебно импресивни концертите кои се одржуваат длабоко во Земјата. Подземните реки, езера и реткиот животински свет претставуваат посебна вредност затоа што ја надополнуваат егзотичноста на пештерската содржина. Туристичката валоризација на пештерите поаѓа од димензиите на ходниците и лавиринтите. Имено, големината на салите и структурата на ходниците, лавиринтите и проширувањата доколку се проодни, значи дека може да се разгледуваат од страна на туристите. Во рамките на НП Маврово има десетици помали и поголеми пештери и пропасти и тоа најмногу во клисурата на реката Радика.

Слика бр.12 Влезот на пештерата Шаркова Дупка во с.Маврови Анови

Од сите тие подземни објекти, само пештерата Шаркова Дупка кај с.Маврово е уредена за посета на туристи. Покрај неа, мошне интересна е пештерата Алилица кај с.Тресонче и пештерата Калина Дупка кај с.Лазарополе. Пештера Шаркова Дупка се наоѓа во националниот парк Маврово, во близина на последните куќи од селото Маврово⁹⁶. Од асфалтниот пат, до влезот во пештерата има неколку минути пешачење по безбедна патека со скалила. Пештерата е уредена за посета на туристи, а заради заштита на нејзината раскошна внатрешност, на влезот е изсидан дел со метална врата. Пред влезната

⁹⁶ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

врата е поставена инфо-табла со скица и основни информации за пештерата. Во Шаркова Дупка има разновиден животински свет: лилјаци, пајаци, гуштери, разни видови инсекти. Пештерата е отворена за посета на организирани групи и е идеална локација за организирање на едукативни образовни екскурзии. За уште подобро туристичко искористување на пештерата Шаркова Дупка, потребно е да се изработи интернет-презентација со можност за онлајн букирање на посета. Исто така, добро е со влезниот билет да се добие разгледница од пештерата, со цел нејзина поголема промоција и означување на пештерата и внесување во туристичките мапи. Пештерата Алилица - се наоѓа на планината Бистра⁹⁷, на 4 км североисточно од с. Тресонче, од десната страна на Тресонечка Река. Целиот овој простор по Тресонечка Река, особено над с.Тресонче е преубав, меѓутоа е тешко пристапен⁹⁸. Така, последните 500m од патот од с.Тресонче до пештерата водат преку сипари и преку речното корито на Тресонечка Река. Алилица е пештерски систем на две нивоа (две пештери една под друга), поврзани меѓусебно со кос до вертикален канал. Пониската пештера се нарекува Долна Алилица, а повисоката Горна Алилица. Влезот во Долна Алилица е на 1210 m надморска височина, веднаш над речното корито на Тресонечка Река⁹⁹. Тој е со елипсест отвор, широк 6 m, а висок 2 m. Од влезот продолжува пештерски канал преку кој се доаѓа до голема пештерска сала¹⁰⁰. Во салата се забележува подземен водотек, пештерски украси (сталактити, сталагмити, сливови, корали, шупливи висулци и секакви необични облици) и др. Од салата продолжуваат два канали, кои наместа се доста интересни. Пештерата Алилица¹⁰¹ може да биде одлична туристичка атракција, со оглед на големите внатрешни димензии, релативно добрата пристапност, богатството со пештерски накит, езерцата, водопадот и други вредности. Всушност, во целиот овој регион е една од најперспективните туристички пештери. Калина Дупка-е пештера која се наоѓа на планината Бистра¹⁰², на левата долинска страна

---

⁹⁷ www.igeografija.mk

⁹⁸ ЈУНП Маврово–с.Маврови Анови

⁹⁹ Студијата за ревалоризација на Заштитеното подрачје Маврово е изработена во рамките на Проектот “Заштита на животната средина, економски развој и промоција на одржлив еко-туризам во Националниот Парк Маврово промовиран од Невладините организации Oxfam Италија и GVC, финансиран од Министерството за надворешни работи на Република Италија, Скопје, 2011

¹⁰⁰ Андоновски Т. (1980): Пештерски систем Алилица. Sedmi jugoslovenski speleoloski kongres, Titograd, 21-30

¹⁰¹ <https://npmavrovo.org.mk>

¹⁰² <http://idol.mk/poznatite-peshteri-alilitsa-i-kalina-dupka>

на Тресонечка Река, помеѓу селата Лазарополе и Росоки, во тесноста позната како Главино Село. До неа најлесно се доаѓа од с.Лазарополе, по сеуште необележана патека, со пешачење од околу 30-40 минути. Влезот во пештерата е под карпест отсек висок 10 m. Истиот е тесен, но веднаш кон внатрешноста се проширува кон првата сала. Според досегашните сознанија, пештерата е сува и со вкупна должина од околу 280 m. Калина Дупка сеуште не доволно истражена. меѓутоа, тоа не би требало да биде пречка да се означи патека кон неа, да се постави инфо-табла и да се овозможи влез барем на заинтересираните авантуристи, спелеолози и други лица. Како што беше напоменато на почетокот, освен наведените пештери во општината Гостивар и Маврово и Ростуше има уште десетици откриени, а веројатно и толку неоткриени пештери и пропасти. Сепак, поголем дел од нив се недоистражени, некои се тешко пристапни и непристапни. Водопадите како природни вредности во подрачјето на паркот Маврово се со планински карактер, длабоко всечени во релативно цврстите околни карпи во вид на клисури, а на некои места и како кањони. Најатрактивен секако е долинскиот систем на реката Радика и нејзините притоки. Долината на реката Радика се протега од утоката на Ацина Река до с.Долно Косоврасти во должина од 39км¹⁰³. Во нејзиното формирање значајна улога одиграле тектонските процеси, односно клисурата тектонски е предиспонирана по целата своја должина со систем на раседи чии правци различно се ориентирани. Во горниот дел е всечена главно во карбонатни карпи: мермери¹⁰⁴, варовници и карбонатни шкрилци, а во долниот дел во гипсни наслаги. Во речните проширувања се јавуваат алувијални и глацијални наслаги. Во својот тек низ клисурата, Радика изградила и четири кањони. Првиот е помеѓу вливот на Ацина Река и Штировица, во кој долинското дно е тесно, а страните речиси вертикални и високи 200-300 m. Вториот и третиот кањон се јавуваат на просторот меѓу вливот на Штировица и вливот на Мавровска Река, додека четвртиот е најголем и се протега од вливот на Рибничка до вливот на Жировничка Река во должина од 9 km¹⁰⁵. Познат е под името кањон Барич и е најголем во Македонија. По страните на овој кањон има бројни пештери и пропасти, како и водопади на помалите водотеци. Всушност, сите четири кањони и кањонски долини се изразито атрактивни, со брзиот,

---

¹⁰³ www.igeografija.mk

¹⁰⁴ Василески, Д. (2011), Геоморфолошки карактеристики на НП Маврово

¹⁰⁵ <https://macedonism.org>

типично планински водотек на Радика по дното и големите, надвиснати карпестѝ отсеци. Сето наведено е предизвик за туристите, кои на кратко растојание можат да видат преубави природни пејсажи, но и богатство на културно наследство. Уште поголема вредност е што низ најголем дел од оваа живописна долина минува асфалтен пат, така што разгледувањето на просторот не бара посебен напор. Освен самата долина на Радика, многу интересни се и долините на нејзините притоки: Рибичка Река, Мавровска Река, Жировничка Река, Ростушка Река и секако Мала Река. Повеќето долини на наведените притоки се клисурско-кањонски, а на некои од нив има поголеми водопади. Такви се водопадите на Длабока Река (притока на Рибничка), особено Пројфел (Proi thellë) кој со 133 m е највисок водопад во земјата, најдобриот период за посета е во текот на месеците јуни и јули, тогаш снегот не претставува голема пречка, а поради неговото топење, водопадот има најмногу вода.

Слика бр.13 Дуфски водопад во с.Ростуше и водопад Длабока Река (Proi thell)

Патеката до водопадот оди по течението на реката, претежно низ шумски предел со импровизирани премини преку реката¹⁰⁶, потоа водопадите на Битушка Река со неколкуте големи водопади високи и до 90 m, водопадите на Ростушка Река (меѓу кои најимпозантен е Дуфскиот водопад¹⁰⁷, водопадот Дуф на Ростушка планина е дел од националниот парк Маврово на надморска височина од над илјада метри. Покрај водопадот, самата

¹⁰⁶ <https://www.slobodenpecat.mk/vodopadite>

¹⁰⁷ <https://www.radiomof.mk>

локацијата е специфична по благите климатски услови. Преку лето овде температурата во текот на денот се движи околу 20 степени, а просторот изобилува со бујна флора и фауна. Посетителите попатно можат да ги вкусат и природните јагоди, да соберат планински чај, но и да ги видат планинските љубичици кои се реткост на Балканот. Водопадот Дуф е креација на природата, кој настанува со спојување на водите на Голема и Мала река, некаде на два километри пред падот на водата. Водата паѓа од помеѓу двата карпести процепи, а исто така голема карпа се наоѓа помеѓу нив. Движејќи се кон водопадот, попатно може да се забележат остатоци од канали кои водат кон напуштена хидроцентрала, една од најстарите во Македонија. Водопадите најмногу ги посетуваат странските туристи, а преку нив и светот дознава за Ротуше и водопадот Дуф.¹⁰⁸ Во карпите низ кањонот има и дваесетина помали и поголеми пештери. Повеќето не се достапни без специјална опрема и се уште не се истражени. Во зима овој водопад замрзнува и предизвикува интересен феномен. Поради кондензација на влагата, тука се создава појава на водени капки и се добива впечаток дека врне дожд¹⁰⁹. Овде има можности за развој на трекинг туризмот, планинскиот велосипедизам, алпинизам на повеќе локации, извиднички туризам, потоа риболовен туризам покрај Радика, јавање на магариња и на коњи и сл. Освен напори за создавање на сместувачки капацитети, потребно е да се означат сите атрактивности, да се направат паркинг места со добри видици и сувенирници, а особено добро би било ако има услови за содавање на еко-камп и еко-автокамп. Со оглед дека станува збор за најзначаен простор на НП Маврово¹¹⁰, особена грижа треба да се води за заштита и зачувување на животната средина и заштита на природа. Тие се смена на клисури и долински проширувања. Овие простори се атрактивни за опуштен, релаксирачки на велнес туризам, со оглед на густата пошуменост и навлегување на чист воздух од планините¹¹¹. Од сите природни компоненти, најголемо влијание врз туризмот има климата како природен вредност. За време на одвивањето на рекреативните активности, туристите се под влијание на воздух со карактеристични микроклиматски елементи. Овие карактеристики на климата имаат најголемо влијание врз човекот и тоа се нарекува биоклима. Таа се манифестира преку различни индикатори:

¹⁰⁸ <https://www.radiomof.mk>

¹⁰⁹ Мапирањето на природните ресурси и културното наследство во Дебарскиот регион, 2013

¹¹⁰ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹¹¹ ЈУНП Маврово, Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 г

температура на воздухот, влажност, атмосферски притисок, времетраење и сила на сончевите зраци, сила и насока на ветровите, период и должина на снежната покривка, облачност, магловитост и друго. Климата е еден од најважните фактори за туристичката атракција на одредено место¹¹². Како и геоморфолошките вредности, така и климата главно претставува комплементарен туристички вредност. Но, климата може да дејствува и независно во привлекување на туристите. Најважни елементи на климата за развојот на туризмот се сонцето (инсолацијата), температурата на воздухот, ветерот и врнежите. Ваквата клима овозможува прекрасни услови за спорт и рекреација во природа, во текот на летната и зимската сезона. Најпогодни места се планината Бистра во Маврово, каде може да се развие летниот и зимскиот туризам (скијање, рекреативен алпинизам, параглајдерство, екстремни спортови и др.). Меѓутоа, според природните и климатските карактеристики треба да се постават и анализираат останатите аспекти за развивање на алтернативни форми на туризам. Климата отсекогаш била многу значаен елемент за туризмот и во зависност од својата особеност, во поголем или во помал степен, влијаела врз атрактивноста на некој простор. Во таа смисла, климата во Мавровскиот регион е многу погодна како во зимскиот така и во летниот дел од годината. Осончувањето е позитивна појава за туризмот бидејќи овозможува разни активности во природата и воопшто во просторот, го зголемува расположението и влијае благопријатно на здравјето. Подрачјето на НП Маврово се одликува со долготрајно сончево зрачење кое просечно годишно се движи од 2.400 часа годишно во гостиварскиот дел, 2200 часа во Маврово до 2000 часа во Лазарополе¹¹³. Што се однесува до врнежите, општината Гостивар, а особено општината Маврово и Ростуше се меѓу најврнежливите места во земјата. Овој факт сеуште слабо се користи за промотивни цели, посебно во услови на енормна зимска загаденост на градовите во Македонија. За да се почувствува велнес ефектот на климата на овој простор, потребно е барем 2-3 дневно присуство во планинските подрачја, односно во постоечките и идните сместувачки капацитети што ќе се создадат овде. Секако, освен сместување, неопходни се и интегрирани програми и понуда за прошетка низ шумските предели, разни активности со кои ќе се дишува здравиот воздух¹¹⁴, а воедно ќе има добар

---

¹¹² Мариноски Н., Стоимиров А., (1999), Основи на туризмот, Факултет за туризам и угостителство, Охрид

¹¹³ Лазаревски А. (1993): Климата во Македонија. Култура - Скопје

¹¹⁴ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

туристички и финансиски ефект врз Мавровскиот регион. Многу важна карактеристика на климата е сезоналноста во појавата на нејзините елементи. Сезоналноста има големо влијание врз туристичкиот развој и во голема мера го одредува интересот за туристичките дестинации. Од тој аспект се разликуваат: дестинации со целогодишна (постојана) туристичка сезона кои привлекуваат туристи во текот на целата година, при што главната атракција ја сочинуваат антропогените ресурси, туристичките населби и историски знаменитости; Дестинации со зимска туристичка сезона (планински скии центри) кои привлекуваат туристи само во текот на зимскиот период при што времетраењето на сезоната во овие дестинации зависи од времетраењето и задржувањето на снежната покривка; Дестинации со летна туристичка сезона—кои главно се привлечни за туристите во летниот период при што покрај одмор крај водните површини, вклучуваат широк спектар на рекреативни активности кои можат да се практикуваат во летната сезона; Дестинации со две туристички сезони (зимска и летна) кои освен услови за зимски спортови нудат можности за летно пешачење и други рекреативни активности (најчесто станува збор за одредени планински туристички дестинации)¹¹⁵. Климатските карактеристики може да го условуваат развојот на одредени видови на туризам, од друга страна, местата со планинска клима се ориентирани кон развој на зимскиот и спортско-рекреативниот туризам и др.

Хидрографските туристички вредности како потенцијал за развој на туризмот во територија на заштитеното подрачје НП Маврово, во основа е вклучена во сливното подрачје на реката Радика¹¹⁶, и во неа ја формираат поголем број на мали поточиња. Најголем број на поточиња се соединуваат на височина од 2,000 метри, од каде почнува да се формира вистинскиот водотек, кој во изворишниот дел е познат под името Црн Камен. Вистинската или максимална должина на речниот тек на Радика изнесува 64.7 км¹¹⁷, додека вкупната должина на сите водотеци во сливот на Радика изнесува 763.4 км.

Од хидролошки аспект, покрај реките, на територијата на паркот се присутни и други хидролошки форми, од кои како позначајни акватични природни живеалишта како

---

¹¹⁵ Красниќи,И.,Докторска дисертација,ФТУ Охрид 2019 година,

¹¹⁶ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹¹⁷ Прекуграничната соработка проектот „Одржлив рурален развој во планинскиот венец Дешат Македонија–Албанија 2007–2013, Мапирањето на природните ресурси и културното наследство во Дебарскиот регион,2013 год.

што се ледничките езера и темпоралните локви, како и акумулацијата мавровско Езеро. За разлика од овој дел на Шар Планина, на планината Кораб има 8 постојани глацијални езера¹¹⁸, 10-тина повремени глацијални езера кои меѓу народот се познати како Корапски езера. Наведените глацијални езера имаат големо значење како природни и пејсажни туристички вредности. Воедно, тие се многу атрактивни за посетителите, особено поголемите и покарактеристичните. Затоа пак, на погодни позиции повисоко над езерата, може да се постават еко-видиковци, инфо-табли, модели и др¹¹⁹. Сите овие активности ќе ја дополнат понудата и ќе ја подобрат и зголемат туристичкиот капацитет во регионот на Маврово. Од значење за туризмот се и различните видови на животинскиот свет, копнените диви животни даваат атрактивност на туристичките дестинации и се јавуваат како основен туристички вредност за развој на специфичниот ловен туризам. Интересен за туристите е и орнитолошкиот туризам во кој освен снимање на различни ретки птици типични за даден регион, се снимаат и звуците кои тие ги испуштаат.

Растителниот свет и неговото присуство или отсуство значително влијае на туристичкиот развој во една дестинација се зголемување на атрактивноста на дестинацијата, креирање на атмосферата, подобрување на пејзажот, прочистување на воздухот, прекин на ветровите, зголемување на влагата, задржување на бучавата, зголемување на удобноста на микроклимата и др. Таа е причината на релативно мали по површина територии да се јават сосема различни растителни видови¹²⁰. Од значење за туризмот се и различните претставници на животинскиот свет¹²¹. Водната флора и фауна исто така, претставуваат основен вредност за некои видови на туризам и спортови на вода-нуркање, риболов и подводен риболов.

Биогеографските вредности овозможуваат организирање на следниве анимационски активности: излети во шумски комплекси, кратки и долги прошетки, собирање на ендемични плодови и цвеќиња кои можат да имаат лековито дејство и пријатен мирис, лов на дивеч, риболов и друго. Планинската вегетација исто така придонесува за диверзификација на пејзажот и има рекреативен ефект пред се во дестинациите за краток одмор.

---

¹¹⁸ <https://www.tourguide.mk/priroda>

¹¹⁹ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год

¹²⁰ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹²¹ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год

Туристички карактеристики во туристичките локации на паркот

Систематизацијата на туристичките просторни единици е извршена врз основа на групирање на туристички локалитети со различни потенцијални вредности и значење во големи просторни единици-зони, кои се потребни за полесна координација на туристичка понуда на паркот.

Дефинирани се 8 туристички зони со 34 туристички локалитети¹²², со национално и меѓународно значење за развој на туризмот.

- **Мавровско езеро** - претставува вистински бисер во НП Маврово иако е вештачко езеро, сепак со својата убавина посебно кога се гледа од скијачките терени на планината Бистра. Покрај риболовот на езерото се нудат можности за кампување, прошетки и сл¹²³. Мавровското Езеро или акумулација е антропоген хидролошки објект, кој го изградил човекот за свои потреби. Изградено е во истоимената котлина, при влезот на Мавровска Река во Мавровската долина, во непосредна близина на Маврови Анови. Започнато е да се гради во 1948 година, а користењето на водите од акумулацијата е од 1957 година. Најголемата длабочина на акумулацијата е 50 m, површината на езерското огледало изнесува 13.3 km², а во него се акумулирани 37*10 m³ вода¹²⁴. Мавровското Езеро со вода се храни од непосредната сливна површина која изнесува 92 km², и речните текови кои се вливаат директно во езерото, како што се: Леуновска, Никифоровска, Горнокраишка или Мавровска Река, Качачка Река, потоа од водите на Горна Радика чија вкупна сливна површина изнесува 321.5 km², од шарските води чија вкупна површина изнесува 513 km², како и од водите на река Беличица со вкупна

---

¹²² ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹²³ Панов,Н., (1991), Географски разгледи,книга 28-29, Скопје, (ПМФ Географија),

¹²⁴ Зиков М., Анастасовски В. (1993): Природното наследство на Република Македонија и начините на негова заштита. Екологија и заштита на животната средина. Том1, Бр.1-2, Скопје

површина од 19.6 km². Водите од Мавровското Езеро, главно се користат за производство на електрична енергија, но и за наводнување, туризам и риболов,

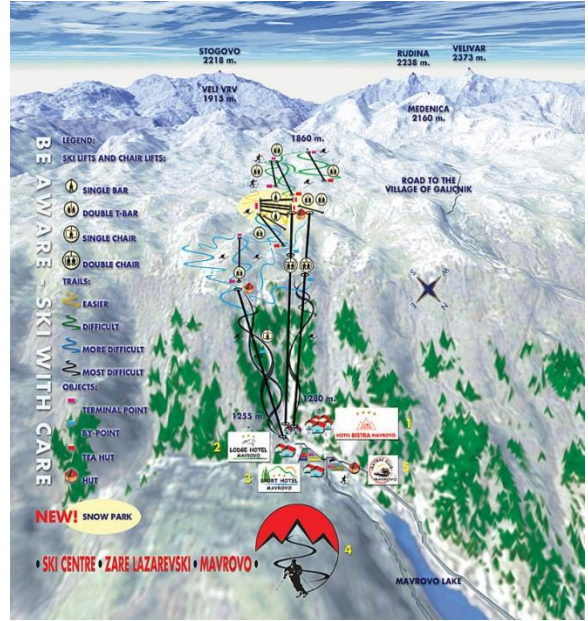
- **Ски центар Заре Лазарески (Резорт Маврово)** - ски центарот е лоциран во с.Маврово е оддалечен само 100 км од главниот град Скопје¹²⁵. Ски центарот може да се пофали со извонредни погледи на околните планини и мавровското езеро и со одлично одржувани скијачки патеки од 1,255м до 1,860м надморска висина, обезбедувајќи совршени услови за скијање на природен и технички снег. Скијачката зона се сервисира со 3 жичари и 11 ски-лифтови кои нудат 25 километри перфектно одржувани скијачки патеки кои се различни и идеални за рекреативни и професионални скијачи, како и за почетници¹²⁶. За дополнителна вредност на вашиот престој и поголемо скијачко задоволство, ноќно скијање се случува секој петок и сабота. Скијачка школа каде можете да ги научите првите чекори во скијањето или сноубордот, ренгал и сервисен центар за скијачка и сноуборд опрема, полигон за почетници, санкачка зона, планинарење со дрезги, фристајл парк, велосипедизам на снег, нордиско или крос кантри скијање, ски туринг, сплит-бординг, фрирајд со ратрак, планински бачила, апрес ски барови, ресторани и бесплатен паркинг.

Слика бр.14 Мавровско Езеро и патеки на Ски центар Резорт Маврово

---

¹²⁵ www.skimavrovo.com

¹²⁶ Ски центар Заре Лазарески (Резорт Маврово) – с.Маврово

- **Сафари Парк Бунец** - е како репродуктивен центар за европски елен зафаќа територија од 430 ха која е обиколена со заштитна ограда. Во него посетителите ќе можат да видат Европски елени како и елен лопатар а прошетката низ истиот е доста пријатна. Локалитетот изобилува со прекрасни места за одмор, многу видиковци, чешма со ладна изворска вода а од неодамна е поставена кула за набљудување- идеално место за набљудување на животните од кое ќе може да се направат прекрасни фотографии. Низ сафари паркот ќе ве водат стручни лица (Ренцери) вработени во Националниот парк Маврово¹²⁷. Обиколката во сафари паркот трае од 1 до 2 часа. Во склоп на овој локалитет функционира и детската едукативна патека наменета за деца од 6 до 12 години¹²⁸,
- **Реката Радика** - како извор на реката Радика земен е еден помал водотек што се формира на северозапад од врвот Голема Враца, на височина од 2,260 m. Вистинската или максимална должина на речниот тек на Радика изнесува 64.7 km, а најкратката или минимална должина на речниот тек, мерена по права линија изнесува 49.5 km. Речната мрежа во сливот на Радика, ја сочинуваат сите

¹²⁷ ЈУНП Маврово – Управа на НП Маврово-с.Маврово

¹²⁸ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год.

површински водотеци (постојани, периодични и повремени)¹²⁹, вкупната должина на сите водотеци во сливот на Радика изнесува 763.4 km. Речната мрежа во прв ред зависи од геолошката градба, хидрогеолошките особености и тектониката на сливот, морфологијата на теренот, Вкупниот пад на реката Радика, од изворот до вливот, изнесува 1,773 метри и со овој пад Радика од поголемите речни текови во земјата има најголем вкупен пад. Радика има чиста, бистра и студена вода со изглед на темнозелена боја што е последица од калциум карбонатот во неа. Долината на реката Радика е една од најатрактивните и најживописните кањонски долини. Кањонот на реката е стар неколку милиони години и се пробива меѓу планините Бистра и Стогово на исток и планините Кораб и Дешат на запад. Реката Радика е единствена река бифуркација во Македонија, која дава вода на два слива Јадрански и Егејски слив. Со канали дел од водите на Радика се носат во Мавровското Езеро¹³⁰ и го полнат со вода, и со подземни тунели во река Вардар,

- **Пештера шаркова дупка** - се наоѓа во Општина Маврово-Ростуше, во националниот парк Маврово, блиску до зимскиот туристички центар, поточно во селото Маврово¹³¹. Пештерскиот бисер е лоциран во непосредна близина на последните куќи од селото. До влезот има 10-ина минути пешачење по изградена патека и скалила. Пештерата шаркова дупка, која е отворена за туристите, е заштитена со железна врата и со решетки, украсена со полукружни метални скали и целосно осветлена со рефлектори. Пештерата се наоѓа на длабочина од 20-тина метри од влезот во истата, широка е околу 18 метри а долга 25м. Во долниот дел од истата се наоѓа отвор кој води во уште две пештерски сали кои сеуште се достапни за туристи. Пештерата е откриена пред повеќе од три децении од страна на локалното население кое што тогаш се плашело да влезе во неа. Според една од приказните поврзани со пронаоѓањето на пештерата, селанецот со прекар Шарко, кој живеел во непосредна близина на пештерата, прв собрал храброст. Оттаму пештерската убавица си го добила името Шаркова Дупка. Пред влезната врата е поставена табла со мапа, која ги објаснува пештерските украси и богатиот

¹²⁹ Колчаковски Д. (2004): Физичка географија на Република Македонија, УКИМ, ПМФ, Скопје

¹³⁰ Манакоски Д. (1967): Геоморфологија на Мавровската Котлина. Геог. раз., Кн. 5, Скопје,

¹³¹ Дирекција на ЈУНП Маврово во с.Маврово

животински свет со кој изобилува Шаркова Дупка. Посетителите се спуштаат во внатрешноста на пештерата со железни полукружни скали, кои водат во првата јама или дворана, на околу 20 метри под земјата. Пештерата е отворена за посета на организирани групи и е идеална локација за организирање на едукативни и образовни екскурзии. Посетата во зависност од големината на групата може трае до 30 минути,

- **Ледничко езеро Локув** - ледничкото езеро Локув е најниското глацијално езеро во Р.Македонија и според неговата местоположба претставува една вистинска туристичка атракција. Сместено во преградките на Дешат планина на висина од околу 1568 м, е гордост на локалното население кое во негова близина има поставено неколку клупи за одмор, бачило, чешма со природна ладна вода за пиење и сл. До локалитетот се стигнува со пешачење во должина од 8 километри низ планина со обележани планинарски патеки. Има услови за тргнување од две локации и тоа од с. Битуше кај поранешната караула и с. Требиште. Постои можност да се изнајмат и коњи, а патеката е средно тешка и скоро преку целиот нејзин тек е прекриена со убава шума и ладовини. Интересно е што водата во езерото за време на летниот период е доста топла а оние туристи кои го посетуваат местото имаат можност да уживаат во водите на една ретка планинска плажа. Околу езерото има идеални места за излет, кампување и одмор во планина. Исто така на овие места можат да се соберат голем број на чаеви и други растенија кои можат да се употребат за подготвување на природни лекови а како најпознато растение кое има совршен природен вкус и го има во големи количини е и боровинка,
- **Излетнички локалитет Горна Ледина** - се тргнува од месноста Стапаров мост кај с. Велебрдо или преку патека која започнува некаде пред с. Битуше. Се пешачи по делумно обележана патека која е добро проодна и истата поминува низ борова шума која патувањето го прави посебно пријатно¹³². Доколку пак одлучите да го скратите патот и да тргнете од новата патека пред с. Битуше, тогаш до ова место до

---

¹³² Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год

некаде може да стигнете и со цип а потоа пешки, за околу 20тина минути лесно одење. Се стигнува до местото каде што е изградена интересна планинарска куќичка која е поставена на 4 дрвја и е опремена со кревети за одмор како и со импровизирана тераса од каде што има убав поглед на целиот кањон на реката Радика . Местото нуди добри услови за одмор во планина и истото располага со клупи за седење и чешма со природна, ладна и чиста вода за пиење,

- **Манастир Св.Јован Бигорски** - манастирот е еден од најмаркантните и најзначајните манастирски комплекси во Р.Македонија. При секоја посета на Националниот парк Маврово неизбежно е да се помине до ова импозантно здание изградено пред 1000 години¹³³. Самиот манастир е составен од неколку објекти во кои последниве 20-тина години активно делуваат и живеат монаси кои самостојно го одржуваат манастирскиот комплекс и сами се грижат за верниците и туристите кои доаѓаат во посета на истиот¹³⁴. Посебно интересен за туристите е стариот дрвен иконостас кој е сместен во црквата. Верниците и туристите, може да одморат во одаите за гости, да поразговараат со монасите и да си купат религиозни сувенири изработени од самите монаси,
- **с.Галичник** - манифестација која се одржува секоја година на Петровден (12 јули) во селото Галичник. Богата е со многу единствени свадбарски обичаи и ритуали. Во деновите на свадбата, пиштат зурлите и ечат тапаните на тешкото, со сиот подземен и надземен екот кон каменот на Бистра и небесниот свод. Тие придружници на печалбарите на овој крај, секогаш ја најавуваат Галичката свадба која е со најмногу сватови. Галичката свадба во своето опстојување придонела да се негуваат единствените свадбарски обичаи и ритуали, на жителите од овој крај, да се сочуваат изворните песни, ора, и надалеку познатата галичка носија-изработена со филигранска прецизност и точност на терзиите. Секоја година посебна комисија избира двајца млади кои ќе се венчаат на Галичката свадба. Еден

---

¹³³ Николовски, А. „Проучувања и археолошки испитувања на манастирската црква“ Манастир Свети Јован Бигорски, Културно-историско наследство на Р. Македонија XXXII, Скопје, 1994,

¹³⁴ Панов Н. (1998): Туристичка валоризација на манастирите во Република Македонија, Графички центар "Бато и Дивајн", Скопје

од предусловите е барем еден од младите да потекнува од Галично семејство. Секоја година за време на Галичката свадба, се почитуваат голем број на обичаи кои ја карактеризираат оваа свадба: чукањето на тапаните, свекрвино оро, носењето на невестата на вода, поставувањето на свадбарскиот бајрак, канењето на мртвите, бричењето на зетот, земањето на невестата, замесувањето на лебот, венчавањето во црквата Св. Петар и Павле”, и други обичаи кои полека изумираат но кои во себе содржат и кријат многу детали од животот на Галичанецот во минатото. Во Галичник сега живеат само два жителя, но на Петровден има над 5000 посетители и туристи кои доаѓаат да ја гледаат Галичката свадба¹³⁵,

- **Мост Еленски Скок** - мостот се наоѓа на самиот пат кон малореканските села Лазарополе, Гари и Тресонче. Изграден е за време на владеењето на османлиите а според некои историчари истиот е лоциран на еден од краците на патот Виа Игнација. За причината поради која турците го изградиле мостот постојат многу приказни, од кои најпознатата вели дека тој е изграден во име на храброста на еден елен. Еленот кој при лов бил тешко ранет од страна на еден турски ага, и покрај смртните повреди успеал да ја прескокне Мала река и да пребега од спротивната страна. Согледувајќи ја храброста на ова животно како и неговата желба и борба за живот, агата наредил на истото место да се изгради мост во форма на Еленски скок. Мостот поврзувал неколку села од Мала река со Реканскиот и Дебарскиот регион а денес е споменик на едно време и е сведок на богатата историја на овој регион. Покрај мостот се поставени неколку клупи за одмор а за љубителите на планинарењето е маркирана планинарска патека до с. Сушица. Оваа патека од Сушица продолжува кон Галичник, Тресонче или Лазарополе а истата може да се помине и со велосипеди. При обиколката можат да посетите уште неколку музеи и културно историски објекти,
- **Дуфски водопад** - дуфските водопади се наоѓаат во близина на с. Ростуше, а до нив од самиот центар на селото се стигнува за 30тина минути. Патеката до водопадите е обележана, уредена, обезбедена со дрвена ограда и истата во неколку

---

¹³⁵ Општина Маврово и Ростуше

наврати е значително стрмна но во поголемиот дел е лесно проодна. До самите водопади се поминува низ Дуфскиот кањон кој е висок и до 60 метри и кој претставува вистинска атракција¹³⁶. Местото е специфично и по пријатната клима а температурата во најжешките летни периоди изнесува од 18 до 20 степени. Низ кањонот тече Ростушка река која е најголема во пролетниот период. Главна атракција и вистински празник за очите е водопадот Дуф според кој самото место го добило името, а се наоѓа на самиот крај на кањонот. Неговата висина изнесува околу 25м а во негова близина се поставени неколку клупи за одмор каде што посетителите можат да минат неколку убави моменти во природа како и “училница,, за настава во природа . Интересно е што сега на самиот водопад е поставена и опрема (метални алки на кои може да се постави јаже) за спуштање со јаже. Покрај самата патека можат да се забележат и остатоци од првата хидроцентрала во регионот преку која истиот се снабдувал со електрична енергија. Во поранешниот период голем дел од земјиштето и водата во овој дел се користеле за обработка и наводнување. Најдобар период за посета на локалитетот е од месец мај до месец јули кога низ Ростушка река и водопадот тече најмногу вода,

- **Црква Св. Никола** - оваа црква е изградена во 1857 година во тогашното Мавровско поле. Црквата е потопена во 1957 со изградбата на хидросистемите Маврово¹³⁷. Иако поголем дел во годината таа е под вода, во ретките прилики кога водата од езерото се повлекува сеуште може да се види нејзината цврста градба. Црквата претставува своевиден заштитен знак на селото и поширокиот регион. Во самата внатрешност и во дворот, може да се видат стари црковни елементи како и стари гробови,
- **Излетничко место Бојков Кладенец** - се наоѓа во непосредна близина на скијачкиот центар и нуди одлични можности за организирање на пикник. Местото

---

¹³⁶ Зиков М., Анастасовски В.(1993): Природното наследство на Република Македонија и начините на негова заштита. Екологија и заштита на животната средина

¹³⁷ Општина Маврово и Ростуше

е уредено со клупи за одмор, место за скара, чешма, како и покриен дел со маса на која можат да се сместат поголем број на гости,

- **с.Лазарополе** - Лазарополе е едно од највисоките населени места во Република Северна Македонија, сместено на надморска височина од 1350 метри и како што ќе се уверите за време на вашата посета, тоа е една од најатрактивните туристички локации на Балканот. Овде можете да уживате во прекрасната природа и фантастичниот приказ што се отвора насекаде околу вас и на најдиректен начин да се запознаете со непроценливото културно историско богатство кое што претставува важен дел од македонското и севкупното цивилизациско наследство. Лазарополе се наоѓа во Реканскиот регион, област која се протега помеѓу населените места Маврово, Дебар и Кичево, а на запад се граничи со Република Албанија. Заедно со соседните села: Гари, Тресонче, Селце, Росоки, Осој и Могорче го сочинуваат таканаречениот Малорекански подрегион кој ги опфаќа областите по теченијата на реките Мала Река, Тресонечка и Гарска Река како и дел од планината Стогово¹³⁸. Според преданијата селото е формирано од доселеници кои потекнувале од главно село, најголемото мијачко село во минатото. Лазарополе настанало подоцна од другите мијачки села но постојано привлекувало нови мијачки доселеници што придонело за зајакнување на неговиот мијачки идентитет. Негувањето на мијачкиот идентитет и денес е присутно кај Лазаровци, не само како облик на традиција, туку како еден од најважните елементи на културното и историското богатство на Мијачите и Реканскиот регион, но воедно важен дел и од македонскиот идентитет. Во минатото главна стопанска гранка била сточарството, кое со оглед на традициите и природното опкружување¹³⁹, имало исконска вредност. Меѓутоа после втората светска војна сточарството е во континуирано опаѓање, што е последица на миграциските трендови. Во текот на

---

¹³⁸ Колчаковски Д. (2004): Физичка географија на Р. Македонија, УКИМ, ПМФ, Скопје

¹³⁹ Маркоски Б., Милевски И. (2013): Методологија за формирање катастар на природни туристички атрактивности и организација на географски информациски системи. Годишен зборник, Институтот за географија, Кн. 34, Скопје

седумдесетите години од минатиот век се отселува и последното семејство, со што лазарополе преминува од селска во туристичка населба¹⁴⁰,

- **Регионален пат-западна туристичка магистрала** – можност за развој на транзитен туризам, екскурзивни патувања, едукативни активности, пешачење и велосипедски активност во постојната инфраструктура. Идни потреби за подобрување на состојбата треба да бидат сигнализација и промоција, издавање на дозвола за лоцирање информативни пунктови и угостителски објекти од времен карактер од страна на локалната власт до излез на границите на паркот,
- **Планина Кораб** – можност за развој на видови туризам за алпинизам, планински велосипедизам, панорамско разгледување на географската положба на околината преку пешачките патеки и регулирање на превозот преку изградените патеки како потреба на подобрување на состојбата,
- Шиловерт – место за пешачење, панорамско разгледување, потенцијал за скијачки патеки со денивелација од 4200м,
- Клисура Барич – за планинарење и пешачење и други едукативни активности на посетителите,
- С.Јанче – можност за развој на рурален туризам, едукативни активности, хербален туризам, пешачење до село Галичник со добра пристапност, уреден угостителски комплекс со оригинална традиционална понуда, реставрирани селски куќи со автентични материјали,
- Смирдливи води – како место на одгледувачите на овци и кози“ културна и аграрна манифестација, гастрономски активности на сочуваната традиција,
- Брезовица – најуредено ловиште во земјата за ловен туризам,
- Горна река – се разликува како место на пешачки тури од трница-богдево, трница-сенце, сенце-волковија-трница каде што патеката е обележана и е потребно за нивна промоција,
- Долна и мала Река – обележани се пешачки тури Скудриње-Битуше, Скудриње-Кале, Скудриње, Присојница-Ациевци-Ростуше,

---

¹⁴⁰ ЈУНП-Маврово, Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год

- Врбен – организирање на велосипедска планинска тура во летната сезона.”

Во моментот се реставрираат повеќе селски куќи во територијата на НП Маврово¹⁴¹ во автентичниот архитектонски стил на областа со цел да се развие еколошкиот туризам, постојат сите услови во регионот преку бројните туристички локации на природните атракции и културните историски споменици кој имаат големо значење како туристички ресурс на одржливиот развој за овој регион. Со тоа фактички се спречува уништувањето на културното и природното наследство во регионот, но и за да се создаваат услови за да се задржи овде населението, бидејќи има силна миграција. Локалната власт веќе договорија и со сопствени средства да продолжат свои активности преку инвестиции во промовирање на нови туристички локации од кои материјални ефекти ќе имаат и локалните власти¹⁴².

---

¹⁴¹ ЈУНП Маврово – Маврови Анови

¹⁴² Општина Маврово и Ростуше-Одделение за локален економски развој

Алтернативните форми на туризам во туристичките локалитети

Врз основа на природните и културно-историските вредности и создадените фактори за развој на туризмот во паркот има можност и услови за алтернативни форми на туризам во новите туристички локалитети во туристичките зони за да се развијат следниве видови на туризам¹⁴³: планински, природно наследство, спортско рекреативен, културно-наследство, викенд-излетнички, рурален, манифестационен, спелолошки, конгресен, манастирски, риболовен, транзитен и други видови туристички форми. Според стратегијата за развој на туризам од страна на општина Маврово и Ростуше за период 2019 до 2028 година освен сегашните туристички локации се предвидени и нови туристички локации во територијата на паркот, што се прикажени во табелата.

Табела бр.6 Мапирање на нови туристички локалитети во НП Маврово¹⁴⁴

Регионален пат Бошков Мост - Извор	Транзитен туризам	Недовршена делница од 12, 049 км	Барање до Фондот за патишта и Јавното претпријатие за патишта
Регионален пат кон Росоки и Осој	Транзитен туризам	Недовршена делница од 8, 755км	Барање до Фондот за патишта и Јавното претпријатие за патишта
Локални патишта до селата Нивиште, Ничпур и Сенце, Дуф, Нисторово и Богдево	Пешачење и велосипедизам	Патиштата не се асфалтирани	Асфалтирање на патиштата Регулирање на превозот до Галичник
Планина Дешат	Планинарење, алпинизам	Природни предиспозиции за видиковци и пешачки патеки	Уредување и обележување 6 патеки до највисоките врвови.
Планина Крчин	Планинарење, алпинизам	Природни предиспозиции за видиковци и пешачки патеки	Уредување и обележување 6 патеки до највисоките врвови

¹⁴³ ЈУНП Маврово-с.Маврови Анови

¹⁴⁴ Општина Маврово и Ростуше,(2018),Стратегија за развој на туризмот од 2019 до 2028 година,Охрид

Бистра Погодни терени за трасирање скијачки патеки Чавкарники с. Маврово, Сандактуш-с. Никифорово, Врв Русинбрдо кон Бардош и источно од Лазарополе	Скијање и спортови на снег	Нема жичари	Изградба на жичарници
Кањони Торбешки мост на Радика, на Ацина Река, на Длабока Река, Стрезимир и Состав Река на Тресонечки, Танушајски на реката Рионица.	Планинарење и пешачење, едукативни активности	Не се уредени за посета	Уредување платоа за презентации и тренинзи за алпинизам
Карстни полиња: Тонивода, Суво Поле, Султаница, Саломуница, Чукнитапаница и Горно и Долно Полце.	Едукативни активности, школи во природа	Не се активирани како туристичка вредност	Уредување и промоција
Пештерите Алилица и Калина Дупка	Спелеолошки активности	Не е туристички валоризирана	Уредување и обезбедување
Глацијални езера Корабско, Мал Кораб, Бачилски Камен, Средно и Долно езеро Бабин Камен и две езера Кобилино Поле, на Кораб, Света Недела и Горно и Долно на Дешат	Планинарење, панорамско разгледување, пикници, излети и хербален туризам	Не се вклучени во туристичката понуда	Обележување, уредување на просторот, промотивни активности
Корабски водопад	Пешачка тура до Корабскиот водопад, едукативни активности, излети и пикници, адреналински активности	Не е туристички валоризиран	Обележување, уредување на просторот, промотивни активности
Билјанин Слап	Пешачење, едукативни активности, излети и пикници	Не е туристички валоризиран	Обележување, уредување на просторот, промотивни активности

*Извор: Општина Маврово и Ростуше, с.Ростуше

Она што го нуди Националниот парк Маврово, претставува голем туристички потенцијал во земјата за можности и услови за развој на алтернативен туризам¹⁴⁵, од Агенцијата за промовирање и поддршка на туризмот убавините на Националниот парк Маврово и културно историското богатство треба максимално да се искористат формите на алтернативниот туризам за да може да привлекуваат посетители во текот на целата година. Оваа оценка ја изнесуваат претставниците на Агенцијата за промовирање и поддршка на туризмот во земјата. НП Маврово и општина Маврово и Ростуше за да бидат доволно подготвени со нови сместувачки капацитети, треба да има стратегија за развој на туризмот.

Слика бр.15 Алтернативни форми на туризмот во НП Маврово

Туризмот како економска дејност во територијата на паркот е голем бизнис за населеното место и пошироко за придонес на средства за развојот на нацелиот регион. Локалната власт има редовни контакти и соработка со Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот, но и со сите други чинители во туризмот во поширокиот регион, сè со цел подобро да се координираат активностите за организирање на туристички манифестации. Здравата животна средина во паркот претставува главен атрибут за атрактивноста на туристичките дестинации и е еден од најбитните услови за економски развој на населението. Со неправилно менаџирање и несоодветна имплементација може да доведе до промени на бидоверзитетот, уништување на екосистемите, природните ресурси

¹⁴⁵ Агенцијата за промовирање и поддршка на туризмот

и загадување на животната средина од неконтролираната урбанизација низ паркот¹⁴⁶. Како одговор на овие негативни ефекти, се појави потреба од поинаков пристап во туризмот со цел да се намалат негативните ефекти врз туристичките дестинации, населението и природата и како алтернативно решение на новата форма на туризам која се појавува како алтернативно решение за најнепосакуваниот вид на туризмот. Масовниот туризам е сезонски, нестабилен, неконтролиран и се стреми кон зголемување на профитот во краток временски рок. Се карактеризира со импулсивен и непланиран развој и поради потребата од голем број сезонски работници голем дел од нив не се од локалното население. Туристите имаат фиксна програма, доаѓаат во големи групи и многу често донесуваат спонтани одлуки за пополнување на слободното време. Алтернативниот туризам е контролиран, стабилен, често функционира и вон туристичката сезона, со стремеж за остварување на профит на долгорочна база кој се распределува на локално ниво. Туристите доаѓаат во помали групи, а програмите често пати се скроени по желба на туристот. Според истражувањето направено во РСМ во 2014 година, сите ДМС (Destination Management Company) компании, туристички агенции и туристички водичи кои во својата понуда имале разни форми на АТ имале подобри резултати наспроти оние кои воопшто не ги нуделе¹⁴⁷. Констатирано е дека целната група за алтернативните форми на туризам е помеѓу 35-65 години, а туристите доаѓаат за да ја доживеат дестинацијата преку екотуризам, рурален туризам и авантуристичките форма на туризам¹⁴⁸ (*Извор: Cuculeski, N., Petrovska, I., Petkovska, M. T., 2015). Алтернативен туризам нуди уникатни искуства кои се фокусирани кон поединци, пријатели или семејства и особено значење придава на интеракцијата со културата и локалното население.

- Туристите се ориентират кон овој вид на туризам поради желбата својот одмор да го поминат активно и динамично,
- да уживаат во природата и опкружувањата да се забавуваат,
- да откриваат и културно да се надградат;
- да дознаат нешто повеќе за обичаите и традициите на регионот каде патуваат и др..

¹⁴⁶ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹⁴⁷ <https://tourismmacedonia.gov.mk>

¹⁴⁸ Cuculeski, N., Petrovska, I., Petkovska, (2015), Универзитет во Штип, М.Т.

За алтернативниот туризам нема општоприфатена дефиниција, но можеме да заклучиме дека главниот акцент е ставен на зачуваната природна околина, автентичната атмосфера и кујна, локалната култура и традиции, како и високиот процент на учество од страна на локалното население¹⁴⁹. Алтернативниот туризам често се поистоветува и со терминот одржлив туризам поради неговата примарна цел да влијае што е можно помалку негативно на животната средина и врз населението кое живее на тоа место. Најчестите форми на алтернативниот туризам се: рурален туризам, еко-туризам, планински туризам, авантуристички туризам (планинарење, велосипедизам, јавање коњи, пешачење, рафтинг, нуркање, посета на пештери, искачување итн.) и тематските видови на туризам поврзани со културното и историското наследство, религија, вино, традиционална кујна, етнографија, традиционална музика, ракотворби и др¹⁵⁰. Како одговор на овие негативни ефекти, се појави потреба од поинаков пристап во туризмот со цел да се намалат негативните ефекти врз туристичките дестинации, населението и природата. Тука се и зачетоците на „новата“ форма на туризам која се појавува како алтернативно решение за најнепосакуваниот вид туризам—масовниот туризам (*Извор: Triarchi, E., Karamanis K., 2017).

Масовен Туризам

Алтернативен туризам

Брз развој	Бавен Развој
Максимална	Оптимизира
Социјално и еколошки безобзирен,	Социјално и еколошки внимателен,
агресивен	претпазлив
Неконтролиран	Контролиран
Краткорочен	Долгорочен
Нестабилен	Стабилен
Контрола од далечина	Локална контрола
Ценовно ориентиран	Вредносно ориентиран
Битен е квантитетот	Битен е квалитетот
Фокусиран кон раст	Фокусиран кон развој
Непланиран развој	Прво се планира, па се развива

¹⁴⁹ Cuculeski, N.,&Petrovska,I.,&Petkovska M.T.,(2015), Emerging trends in tourism:Need for alternative forms in Macedonian tourism,Review of Innovation and Competitiveness: <https://bit.ly/39wr55T>,

¹⁵⁰ Sanyal,A., (2016), Alternative tourism, scholarly articles

Развој на туризмот насекаде од страна на
надворешни фактори

Развој само на одговарачки места, од
страна на локалци

Културно-историските вредности и нивната промоција

Територијата на НП Маврово е карактеристична по долгата историска традиција која опфаќа културно и историско наследство со мултинационален карактер и интеркултурни придобивки¹⁵¹. Тоа е основа за развој на културниот туризам и едукативните активности на овој регион, е карактеристичен и по традиција на етнографија посебно во занаетчиството¹⁵². Освен тоа, карактеристично е дека занаетчиството се однесува и на традиционалното градежништво и архитектура во овој регион културните туристички вредности имаат значајно место. Поради овие културно-историски вредности НП Маврово се смета за една од најнагласените печалбарски средини во земјата според истражувачките анализи на културните вредности и туристичката валоризација. Според состојбата на потенцијалите за развој на туризмот регионот поседува богато и разнообразно културно–историско и археолошко наследство и вредности. На територијата на НП Маврово живеат вкупно 8,618 жители¹⁵³. Со 11,9 жители на km² оваа територија во целина е една од ретко населените, има вкупно 42 населени места, од кои во границите на заштитеното подрачје се 37 населени места¹⁵⁴. Мавровскиот регион е доста богат културни, религиозни и историски ресурси кои што можат да се искористат во функција на одржлив рурален развој. По однос на историските локалитети, во поширокиот регион има доста ресурси кои заслужуваат внимание, и се наоѓаат на различни локации, Она што е посебно интересно за овој регион е народната оригинална архитектура на селските куќи во селата: Галичник, Битуше, Јанче, Гари, Лазарополе и др. ќе сретнете репрезентативни објекти со високи архитектонски и уметнички дострели, нешто непознато и ретко видено во другите делови на Република Македонија. Старата градска и рурална архитектура сведочи за мајсторството на мијачките градители коишто на автентичен начин во своите градби го прикажале практичното и естетското со поврзување на традиционалниот начин на живеење во овој регион. Локални културни карактеристики на заедниците се: Мијаци

¹⁵¹ Општина Маврово и Ростуше

¹⁵² ЈУНП Маврово-с.Маврови Анови

¹⁵³ www.stat.gov.mk

¹⁵⁴ Општина Маврово и Ростуше–с.Ростуше

(Малореканци), Торбеши (Долнореканци), Шкрети (Горнореканци), Мавровци во доменот на материјалната, духовната и социјалната култура, говорите, религиските карактеристики. Традиционални стопански дејности и предмети од движното, недвижното и духовното наследство од сферата на сточарството: бачила, начини на производство разни сирења и други млечни производи; преработки од волна и слично. Од сферата на неимарство: неимарски тајфи од Реканскиот крај, скулптори (Лазарополе, Битуше), резбари (Осој, Гари), градители (Јабланица, Модричко-струшкиот регион), конструктори (Јанче, Ростуше, Битуше, Велебрдо, Требиште). Копаничарски тајфи од Гари, Галичник, Тресонче и Осој. Текстилни изработки и народна носија на Мијаците (машка, женска, детска, невестинска), носија од пределот Маврово Поле и Горна Река (машка, женска, детска, невестинска) и носија на Торбешите од Долна Река (машка, женска, детска, невестинска). Традиционалните архитектонски културни вредности на селата Галичник, Кичиница, Јанче и индивидуални градителски објекти, семејни куќи во Лазарополе, Галичник, Кичиница, Јанче, селски цркви, џамии, мостови. Манастирскиот комплекс Св. Јован Бигорски и Галичката Свадба се како посебно културно наследство¹⁵⁵. Археолошките локалитети, музеите, црквите, манастирите, џамиите, спомениците и спомен обележјата, фестивалите и другите манифестации поседуваат изразен потенцијал за развој на културниот туризам. Притоа, доколку тие умешно и креативно се искористат како целина или бидат употребени со еден свој дел, сегмент или значење можат да придонесат и во развивањето на интегрирани туристички производи. Од аспект на проценка на нивната туристичката поврзаност, пристап, опременост, содржајност, специфичност и сезоналност, како атракции со највисок потенцијал се издвојуваат поголем број од нив. Врз основа концентрација на атракции, очигледно е дека презентираниите локалитети од областа на културно наследство се сместени најчесто околу и во центри на населените места. Ваквата позиционираност дополнително ја збогатува туристичката понуда на селските населби и претставува голема предност за развој на туризмот во следните локалитети во територијата на НП Маврово:

- **Археолошки локалитети** - археолошкиот локалитет Св.“Никола,, претставува некропола од доцниот среден век. Се наоѓа во с.Маврово во близина на потопената црквата св “Никола“ веднаш под патот, каде што покрај црквата, за време на летниот

¹⁵⁵ www.turismmacedonia.gov.mk

период кога нивото на водата во мавровско езеро е помало се гледаат и камени плочи од гробови и архаични крстови од бигор. Најголемата концентрација на археолошки локалитети во територијата на НП Маврово припаѓа на средновековниот период¹⁵⁶ и нуди драгоцен податоци за квалитетите на живеењето на медијевалната популација на оваа територија. Значењето на археолошките артефакти и порепрезентативните теренски наоди, наметнува потреба од создавање на трајни форми и видови на нивна презентација во правец на културна афирмација на регионот.

Слика бр.16 Алтернативни форми на културно-историски вредности во НП Маврово

Археолошкото наследство, како базична компонента на културниот идентитет на регионот, би требало да добие третман на еден од поважните сегменти во планирањето на идните проектни активности. Другите локалитети се недоволно истражени или недоволно презентирани и обележани. Кај најголемиот дел на локалитети недостига квалитетна презентација, сигналитика, интерпретација, промоција, а во нивна близина недостига и придружна инфраструктура од типот на информативни центри, сувенирници, организирани паркинзи и санитарни јазли.

- **Сакрални објекти** - културното наследство на НП Маврово кое го претставуваат сакралните споменици ги отсликува најважните димензии на творечкиот придонес на

¹⁵⁶ <https://nrmavrovo.org.mk>

локалната популација во оформувањето на културниот идентитет на подрачјето, богато со репрезентативни објекти и обележано со високи ликовни дострели и остварувања. Паралелното егзистирање на христијански и исламски сакрални зданија, кои соодветно говорат во прилог на архитектонските и уметничките традиции негувани во текот на долгите столетија, сведочи за творечката кохабитација на различни култури, обединети во креативниот хабитус на денешното поднебје. Обележани со вештината на мајсторите– градители и облагородени со раскошната живописност на декоративните компоненти, тие се вистински репрезенти на специфичните димензии и одлики на комплексниот културен идентитет на регионот. Во редот на најстарите сакрални објекти се вбројува и најрепрезентативниот споменик на архитектонско-уметничкото наследство на регионот, манастирскиот комплекс Св. Јован Бигорски¹⁵⁷. Наследувајќи ги духовните вредности на старото култно место од 11 век, и изграден врз темелите на постари, средновековни објекти, манастирот, обновен од крајот на 18 и во првите децении на 19 век, претставува компактна архитектонска целина, која со своите градителско-ликовни квалитети е вистински репрезент на културниот идентитет на ова подрачје. Посебно место заслужува и црквата посветена на Светите Апостоли Петар и Павле во селото Тресонче, која претставува локација од извонредно значење за согледување на традиционалните вредности на регионалниот културен амбиент. Базиликалната градба со трикорабна диспозиција (средина на XIX век), со подоцна дограден отворен трем, е извонредно поврзана со морфологијата на теренот, градејќи возбудлива и впечатлива целина со живописниот предел. Непостоењето на соодветна маркација на сакралните објекти, која би упатувала на нивната локација, е една од причините за отежнатото пронаоѓање и пристигнување до соодветните локалитети. Наспроти релативно големата концентрација на христијански сакрални објекти културното наследство кое ги опфаќа исламските споменици покажува драстично поредуциран обем. За нив во архивската документација на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата, постојат за жал само оскудни информации, кои заедно со недостатокот од соодветен истражувачки третман и непостоење на

---

¹⁵⁷ Балабанов, К. „Дали е оправдано основањето на Бигорскиот манастир и сликањето на иконата посветена на Св. Јован да се поврзува со 1020 година ? и неколку други прилози кон проучувањето на Бигорскиот манастир“, Културно наследство VI, Скопје 1975, 98;

релевантна стручна литература, го оневозможуваат нивното вреднување во контекст на општиот придонес на исламското наследство за културната слика на регионот.¹⁵⁸

• **Профани објекти и традиционална архитектура** - Профаните објекти сочинуваат значителен по обем и важен по своето значење дел од културното наследство на регионот. Тие ги одразуваат специфичните форми на живеењето од изминатите времиња и ја рефлектираат комплексната слика на разнородните фактори, кои влијаеле врз начинот на создавањето на архитектонската визура на урбаните и руралните средини на оваа територија. Богатството на зачуваниот фонд и специфичните облици на профаните градби и објектите на традиционалната архитектура говорат во прилог на карактеристичната претстава за градителските традиции, негувани во текот на 19 столетие. Структурата на руралните населби кои се наоѓаат на територијата на националниот парк “Маврово,, покажува различни карактеристики, кои произлегуваат од конфигурацијата на теренот, климатските одлики на поднебјето и начинот на организација на животните форми. Притоа, во регионот се застапени најмногу збиените и полузбиените селски населби, додека разбиениот тип села се среќава мошне ретко. Фактот што најголем дел од селата претставуваат планински населби, укажува на соодветниот начин на нивната организација како рурални единици, со архитектонски профил дефиниран од елементите на хронолошкиот развој на градежните објекти, чија долна граница може да се постави во првата половина на 19 век. Не занемарувајќи ја констатацијата дека архитектонската визура на селата во регионот претрпела определени промени, сепак, одреден број од населбите ја зачувал својата оригинална структура, која ја одразува функционалната и естетската вредност на локалните градителски специфичности¹⁵⁹. Тоа најмногу се однесува на селата во областа на Долна Река и во Малореканскиот предел, чии архитектонски одлики се остварувања на мајсторите од локалните градителски тајфи. Лоцирани во живописниот предел со динамични природни квалитети, овие рурални населби претставуваат исклучителни примери на традиционалното градителство, обележани со вредностите на локалната културна матрица. Во тој контекст би ги издвоиле селото Битуше, лоцирано во областа на Долна Река; Малореканското село Росоки; соседното Селце; Малореканското село

¹⁵⁸ Општина Маврово и Ростуше

¹⁵⁹ Национален парк Маврово, с.Маврови Анови

Тресонче кое нуди поразлична слика за организацијата на стамбените единици и поседува поинаква и единствена урбанистичка поставка во однос на селата од овој регион како планинска населба од разбиен тип; селото Галичник кое со својата рурална структура претставува органско единство од повеќе ансамбли—одделни мала, поврзани во единствена архитектонска целина со извонредно вклопениот архитектонски изглед на старите куќи, поврзан со драматичниот пејзажен амбиент. Меѓу руралните населби, обележани со извонредна живописност на архитектонската визура, совршено вклопена во автентичниот планински пејзаж, спаѓаат и селата Лазарополе, Гари и Јанче.

• **Етнолошко наследство-традиционални занаети и вештини** - развојот на занаетите, квалитетот на занаетчиската продукција и одликите на традиционалните изработки се значаен дел од културниот хабитус на националниот парк Маврово кој го одразува специфичниот начин на живеење на локалната популација и говори во прилог на одржувањето и негувањето на изворните елементи на етно-културната стратиграфија на поднебјето. Појавата на определени занаети и развојот на вештините бил поврзан со специфичната организацијата на животот во одделните населби и се одвивал во тесна врска со локалните карактеристики на подрачјето, резултирајќи со екстензивна слика на занаетчиски дејности и богата продукција на традиционални форми на локалното производство¹⁶⁰. Промената на животните услови, современата животна динамика и воведувањето на новите производни средства и технологии кои го поедноставуваат и забрзуваат процесот на изработката, придонесле голем дел од регистрираните занаети да се изменат, некои од нив сосема да исчезнат, а други да се интегрираат во мануфактурното и индустриското производство. Она што може да се констатира е фактот за наполното исчезнување на најголем дел од традиционалните занаети, кои му го отстапиле своето место на современото индустриско производство. Извесен континуитет може да се забележи само во развојот на одделни занаетчиски техники (кацарски, столарски, кујунџиски занает), чија продукција покажува мошне редуциран обем и ограничен пласман на производите. Од традиционалните вештини, кои некогаш се негувале како специфични форми на народната продукција, денес можат да се

---

¹⁶⁰ Микулчиќ, И., „Минатото на Гостиварскиот крај преку археолошки наоди“, Гостиварскиот крај, природно-географски одлики и општествено-економски карактеристики, кн. I, Гостивар 1970,

регистрираат: ткаењето, везењето, килимарството и копаничарството, кои, иако “модернизирани” во смисла на употребените современи материјали и суровини, ги задржале традиционалните карактеристики на изработката. Во тој контекст, на прво место треба да се спомене изработката на традиционалните народни носии, кои покажуваат извонредна живописност на декоративните елементи и колористичката разиграност. Може да се констатира дека богатиот фонд на автентично зачуваната народна носија, како и репрезентативниот обем на нејзиното континуирано производство, претставува солидна база за планирање на поорганизирани начини за нејзино претставување во вид на етнографски збирки и колекции од посебен карактер, кои би ја афирмирале оваа, по многу свои карактеристики, најрепрезентативна традиционална вештина во општината. Можноста за утилизација на оваа вештина во продукцијата на сувенири со традиционалните одлики на народната носија, би можела да биде искористена за различни видови активности во контекст на афирмација и популаризација на етнолошкото наследство, во рамките на организираната туристичката понуда. Ткаењето на разновидни видови ткаенини, особено обработката на волната на традиционалниот начин од минатото, исто така претставува една од регистрираните вештини, кои се одржуваат во современата рурална опстановка на населбите во регионот, иако во мошне редуциран обем. Постојењето на традиционалните разбои, регистрирани во некои од Реканските села, сèуште овозможува продукција на волнени изработки со завиден квалитет, кои претставуваат составен дел од уредувањето на домашните ентериери¹⁶¹. Адекватно планираните активности за дизајнирање, продукција и дистрибуција на овие производи, би овозможиле нивен соодветен пласман на поширокиот пазар и би обезбедиле афирмација на дел од традиционалното производство на ова подрачје. Од аспект на можноста за искористување на традиционалните вештини во планираните активности за развој на културниот туризам, волнените изработки би можеле да претставуваат интегрален дел од ентериерниот дизајн на сместувачките капацитети, одразувајќи го соодветниот однос кон традиционалните вредности на карактеристичниот локален амбиент.

---

¹⁶¹ Балабанов, К.; Николовски, А.; Корнаков, Д. Споменици на културата на Македонија, Мисла, Скопје 1980 год

• **Настани и Манифестации** - организација на годишните настани во територијата на НП Маврово се како дел од локалната самоуправа, Министерството за култура и на Министерството за земјоделие, шумарство и водостопанство се: поддршка на организацијата за прославата на 4 мај–ден на општината, поддршка на организацијата на манифестацијата Галичка свадба, поддршка на организацијата на манифестацијата Овчаријада, поддршка на организацијата на манифестацијата Маврово тур, поддршка на организацијата на манифестацијата Денови на печалбарите, поддршка на организацијата на манифестацијата Ден на традиционална мавровско-реканска пита и др. Настаните се претежно промотивни и имаат за цел да го привлечат вниманието на туристите кон производите и кон ресурсите што ги нуди овој регион. Од наведените настани, жените се директно целни групи и учеснички единствено во денот на одбележување на мавровско-реканската пита. Настанот се организира традиционално во август секоја година. Улогата на општината е да ги идентификува и да ги покани потенцијалните учеснички, кои подготвуваат традиционални питу. Симболично секоја година се прогласува најдобрата пита, која добива награда во вид на апарат за домаќинство, додека секоја од учесничките добива по 500.00 денари¹⁶² од општината за учество¹⁶³. Ваквите настани, покрај промоцијата на традиционалните производи, според дел од интервјуираните жени, се можност за социјализација и за покажување на нивните вештини. Сепак, може да се забележи голема разлика во спремноста да се учествува на овие јавни манифестации од едно до друго населено место. Во некои села тие не сакаат да бидат дел од јавните настани, а се спремни да придонесат во подготовката. Ова беше констатирано и во интервјуата со претставници на општинската администрација, тие ќе ја направат питата и ќе ја донесат да ја остават во општината, но не сакаат да се појавуваат¹⁶⁴. Од останатите активности, манифестацијата Маврово тур традиционално секоја година се организира во соработка со невладината организација Еко грин но нема информации за бројот на жени-учеснички на настанот. Најпознати и масовно посетени настани во Мавровскиот регион е

---

¹⁶² Родова анализа на програмите и буџетите во единиците на локалната самоуправа,(2016), Студија за општините Боговиње, Аеродром, Маврово и Ростуше и Ѓорче Петров, Скопје

¹⁶³ Општина Маврово и Ростуше, (одделение за локален економски развој)

¹⁶⁴ Општина Маврово и Ростуше, с.Ростуше

Галичката свадба и денот на печалбарите. Овие настани се организираат под покровителство на Министерството за култура и во деновите кога се одржуваат се претпоставува дека има значаен прилив на средства во локалната економија поради огромниот број посетители. Сепак е дискутабилно дали и во колкава мера жените што живеат во општината имаат, всушност, можност да го искористат тоа како придобивка и како можност за подобрување на својата економска состојба. Поради тоа што повеќе од половина куќи во општината не се користат како живеалишта, прашање е дали и во колкава мера економскиот бенефит од туристите што ги посетуваат ваквите манифестации останува кај жителите на општината. Сепак, достапните податоци покажуваат дека бројот на туристи и посетители е голем таму каде што има хотелски капацитети покрај Мавровското езеро. Приватните сместувачки капацитети се уште недоволно развиени и потребна е голема инвестиција за да можат да бидат конкурентни. Може да се забележи дека тие се случуваат во период кога иселениците се враќаат во државата и тоа е периодот кога има најголемо раздвижување на локалната економија. Маврово и Ростуше е општина каде што има масовно иселување и е многу тешко да се организира настан што би привлечол голем број луѓе во друг период од годината. Клучната карактеристика за сите нив е што се веќе етаблирани и релативно добро промовирани, а локациите каде се одржуваат ги прават лесно достапни за посетителите. Можноста за нивно понатамошно унапредување и создавање туристички производ од нив се согледува во збогатување со основни и придружни содржини кои би влијаеле на продолжување на нивното времетраење, а со тоа би се зголемиле и деновите за престој на туристите во време на нивното одржување. Галичка ликовна колонија -иковната колонија во Галичник се организира секоја година во месец август. Првата колонија од овој вид била организирана во 1990 година, благодарение на залагањата на сликарот Нове Франговски. Колонијата традиционално се одржува во Хотелот Неда, а е финансиски поддржувана од Министерството за култура на Република Македонија. На изминатите колонии твореле уметници од Македонија, Србија, Бугарија, Грција, Албанија, Романија, Британија, Јапонија, Италија, Унгарија, Германија и др. Уметничките дела, слики и скулптури се прикажуваат на секои две години на соодветни изложби. Овчарски средби- “Ден на одгледувачите на овци и кози“ Секоја година на ден два пред Петровден или Галичката свадба, на месноста

викана „Смрдливи води“ се одржува манифестацијата „Ден на одгледувачите на овци и кози“. Како дел од оваа манифестација се организираат натпреварите во стрижење и молзење, дегустација на сирење и нивно оценување, борби на пеливани, промоција на кучиња Шарпланинци и сл. Манифестацијата е проследена со богата културно уметничка програма. Реканско културно лето-манифестацијата се одржува со цел да ги претстави и промовира културните вредности, етнологијата, традиционалните занаети и традиционалната кујна на локалното население, како и да го подобри квалитетот на културниот живот¹⁶⁵. Главен настан по кој Реканското културно лето станува препознатливо е денот на традиционална реканска пита–питијада, на кој жените од сите населени места ги покажуваат своите готвачки вештини подготвувајќи најразлични рекански специјалитети. Покрај ова манифестацијата во својата програма содржи организирање на изложби на слики, фотографии и етнолошки експонати, кино проекции- селски кина, театарски претстави, музички настани, спортски натпревари и сл. Дополнително, потребна е и промоција на овие настани надвор од границите на државата. Дел од манифестациите во територијата на НП Маврово имаат потенцијал да станат генератори на поголем број посетители, но потребно се поголеми вложувања во програмскиот дел, како и промена на пристапот во нивната организација, пред сè во делот на раководење и логистика преку ангажирање професионален кадар од страна на управата на НП Маврово и општината и професионална промоција. Ваквите промени би довеле до градење препознатливост и бренд на манифестациите со што реално би се очекувале посериозни бројки на туристи - посетители на ваквите настани. Од особена важност е посериозното мапирање на карта на настани преку нивно зачленување во меѓународни организации. Другите манифестации од кои имаат локално значење се особено интересни за создавање интегрирани туристички производи преку комбинирање со други атрактивности и содржини во НП Маврово. Можно е нивно комбинирање со содржини и понуда во рамките на селата, односно руралниот и религиозниот туризам.

- **Цркви и манастири** - Манастир Св. Јован Бигорски-е еден од најмаркантните и најзначајните манастирски комплекси во Р. Македонија. Изградена е од обработени

---

¹⁶⁵ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

блокови од бигор и покриена е со ќерамиди¹⁶⁶. При секоја посета на Националниот парк Маврово неизбежно е да се помине до ова импозантно здание изградено пред 1000 години. Самиот манастир е составен од неколку објекти во кои последниве 20тина години активно делуваат и живеат монаси кои самостојно го одржуваат манастирскиот комплекс и сами се грижат за верниците и туристите кои доаѓаат во посета на истиот. Посебно интересен за туристите е стариот дрвен иконостас кој е сместен во црквата. Верниците и туристите, може да одморат во одаите за гости, да поразговараат со монасите и да си купат религиозни сувенири изработени од самите монаси. Црква Св. Никола-црквата е изградена во 1857 година во тогашното Мавровско поле. Црквата е потопена во 1957 со изградбата на хидросистеми Маврово. Иако поголем дел во годината таа е под вода, во ретките прилики кога водата од езерото се повлекува сеуште може да се види нејзината цврста градба. Црквата претставува своевиден заштитен знак на селото и поширокиот регион. Во самата внатрешност и во дворот, може да се видат стари црковни елементи како и стари гробови. Црквата Свети Ѓоргија, Црквата посветена на Свети Атанасиј, Малата црква посветена на Света Параскева–Петка, Црквата Свети Спас и големиот крст на Соколица-спомен паркот посветен на великаните од регионот.

- **Исламско културно-историско и религиозно наследство** - стара џамија во с.Ростуше наспроти релативно големата концентрација на христијански сакрални објекти културното наследство кое ги опфаќа исламските споменици покажува драстично поредуциран обем. За нив во архивската документација на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата,постојат за жал само оскудни информации, кои заедно со недостатокот од соодветен истражувачки третман и непостоење на релевантна стручна литература, го оневозможуваат нивното вреднување во контекст на општиот придонес на исламското наследство за културната слика на општина Маврово и Ростуше. Според локалното население и некои тефтери кои се пронајдени (дел од нив сеуште стојат во просториите на џамијата) објектот е стар преку

---

¹⁶⁶ Панов Н.,(1998): Туристичка валоризација на манастирите во Република Македонија, Графички центар "Бато и Дивајн", Скопје

350 години. Несоодветното третирање на џамијата и занемарувањето на нејзината културно историска вредност придонесе врз истата да се направат повеќе неадекватни градежни зафати со што во голема мерка се промени нејзиниот надорешен – оригинален изглед. Пред извесен период во непосредна близина на џамијата е изградено мало минаре за чија што изградба беше искористен бигор- камен од реновираната селска џамија во с. Ростуше. Еден дел од овој бигор се искористи и во изградбата на новите делови во манастирот Св. Јован Бигорски додека пак Бигорскиот Манастир и православните верници со финансиска помош ја помогнаа изградбата на новата џамија во с. Ростуше. Со ова уште еднаш се потврдува добриот соживот на локалното население кое има различни религиозни погледи.

• **Спомениците и спомен обележјата** – во територијата на паркот се од големо значење спомен обележја од НОБ, можеме да кажеме дека претставуваат голем потенцијал за развој на туризмот. Ова антропогено наследство може да биде искористено во создавањето различни тематски или интегрирани туристички производи и понуди.

Локални обичаи и фолклорна традиција - една од компонентите за вообличување на општата културна слика на регионот е постоењето, одржувањето и третманот на живото наследство, кое ги содржи разновидните сегменти на локалните митови, усните преданија, древните легенди, ритуалите, сезонските обреди и обичаите поврзани со свадбените и посмртните церемонии и верските празници. Содржејќи го во себе екстрактот на народните верувања од изминатите столетија, овие елементи го одразуваат специфичниот „мит“ на локалната популација, вграден во социолошкиот концепт на современото живеење. Негувањето на живото наследство кое ги следи прастарите форми на народните традиции преку современата култура претставува едно од важните обележја на културниот идентитет на ова подрачје. Во постоечката литература, стручна и популарна, егзистира богат фонд на податоци за фолклорната традиција на регионот, чие богатство и разновидност биле предмет на воодушевување на патеписците и хроничарите, а станале и дел од истражувањата на многубројни историчари и етнологзи. Израснувајќи од обредното музичко наследство, кое во одделни краишта бележи древна хронологија и досегнува до средновековниот период, фолклорното наследство на ова подрачје се развило во повеќе видови на традиционално

пееше, чии одгласи се зачувале како музички фон на современите народни случувања. Извонредно инспиративните пастирски, свадбарски и печалбарски песни, љубовната лирика и обредните напеви, како и инструменталните матрици за народните игри, претставуваат драгоценост од далечното минато на народната традиција. Карактеристичното музичко наследство на регионот и ден денес живее преку изведбите во текот на одвивањето на сезонските обреди и на деновите на верските празници. Она што би можело најдобро да ги дефинира изворните форми на традиционалните обичаи во регионот и грижливата нега за нивно континуирано одржување е раскошниот ритуал на Галичката свадба, Рамазанските пости проследени со етно музика, традиционалното славење Водици, како и следењето на традициите на другите свечености (свадби и сунети). Долно Реканска свадба-во животот на реканското население, свадбата има видно место како традиција исполнета со низа специфични фолклорни карактеристики својствени за македонскиот народ. Исхраната и јадењата поврзани со повеќето фази на свадбата (од свршувачката до првичето) се мошне специфични, кои не се менуваат и на свадбата и даваат посебна реканска карактеристика што не се среќава во другите области. При свршувачката, се практикува еден интересен обичај од минатото во селата на Река. Имено, стројникот носи во пазувата шамија од умрен човек (кој бил врзан со шамијата на вилицата и главата—рекански муслимански погребен обичај), а со себе носи и шеќерче, бидејќи одел за добра работа. Обично под свадба се подразбира денот кога се зема невестата. Според тоа, свадба е церемонијата што се прави кај машката страна, бидејќи во реканскиот регион за женската страна не е задолжително да се изложува на трошоци и да прави свадбарски јадења. Свадбата е задолжителна само за машката страна. Неколку дена пред овој свечен церемонијал, од страна на свадбаленот, а тоа се таткото и мајката на младоженецот, се праќаат големи повикувачи. Тоа се или деца или возрасни кои одат од куќа до куќа во селото и околните села и им се обраќаат со зборовите „Имаш селам од бабо ми, те викаме на свадба“ и се соопштува денот кога е свадбата. Сите подготовки за свадбата се завршени. На денот уште рано изутрина се коле крупен добиток (вол, јунец или крава) во зависност од тоа колку куќи се поканети на свадбата. Месото се сече пред почетокот на свадбата и се става во казанот за варење.

ДЕЛ ШЕСТИ

ТУРИСТИЧКИОТ ПОТЕНЦИАЛ И МОМЕНТАЛНАТА СОСТОЈБА НА ТУРИЗМОТ ВО НП МАВРОВО

ТУРИСТИЧКИОТ ПОТЕНЦИЈАЛ И МОМЕНТАЛНАТА СОСТОЈБА НА ТУРИЗМОТ ВО НП МАВРОВО

Туристички потенцијал и нивното значење за паркот

Изградба на сместувачки капацитети започнува во периодот меѓу двете светски војни и тоа првите туристички градби се изградени во Мавровската котлина¹⁶⁷, поточно во с.Маврови Анови. Во 1937 година бил изграден првиот туристички дом со 70 легла со сретства одобрени од Бадовината, а во 1939 година имало три приватни вили со вкупно 25 легла, кон крајот на оваа прва фаза во Маврово имало вкупно 125 легла¹⁶⁸. Галичник својот прв хотел го добил во 1935 година, без соби за сместување, туку само со кафеани, соби за забава, додека во 1939 год. Изградена првата вила со 8 соби и 32 легла. До крајот на 1980 година биле изградени вкупно 19 сместувачки капацитети, од кои 2 хотели, 2 мотели, 6 одморалишта, 1 скијачки дом, 1 детско одморалиште, 1 преноќувалиште и 1 планинарски дом, со вкупно 1331 легла¹⁶⁹.

Табела бр.7 Видови сместувачки капацитети на НП Маврово

Бр.	Назив на објектот	Категорија	Број на соби	Број на легла
1	Хотел (Бистра, Лодге и Спорт)	4 ѕвезди	87	250
2	Хотел Фершпед	3 ѕвезди	27	80
3	Хотел Тцц Плаза	3 ѕвезди	7	20
4	Хотел Алпина	4 ѕвезди	23	75
5	Хотел Туто	4 ѕвезди	7	21
6	Хотел Радика	5 ѕвезди	62	160
7	Хотел Миа Фаворите	3 ѕвезди	27	70
8	Мотел сент мориц	/	12	36
9	Мотел Реи	/	11	30
10	Одморалиште елем	/	20	80
11	Одморалиште е-скопје	/	20	50

¹⁶⁷ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹⁶⁸ Стојмилов А, (2001), Туристички региони во Р.Македонија, Географски зборник, Скопје

¹⁶⁹ ЈУНП Маврово-с.Маврово 2019 год.

12	Калин Хотел	4 ѕвезди	16	33
13	Хотел Маврово	4 ѕвезди	30	70
14	Хотел меденица	/	45	100
15	Хотел ексклузив-мавротел	3 ѕвезди	22	60
16	Хотел макпетрол	4 ѕвезди	42	84
17	Хотел неда	/	20	40
18	Одморалиште бунец	/	/	/
19	Одморалиште народна банка	/	/	/
		Вкупно	478	1259

*Извор: ЈУНП Маврово–с.Маврово

Табела бр.8 Хотели и приватно сместување на територијата на НП Маврово

Бр.	Субјект	Адреса	Контакт	е-mail и веб адреса
1.	Хотел Бистра	с. Маврово	042/489-002; 042/489-027	www.bostra.com; bistra@bistra.com
2.	Хотел Спорт	с. Маврово	042/489-002; 042/489-027	www.bostra.com; bistra@bistra.com
3.	Хотел Лоц	с. Маврово	042/489-002; 042/489-027	www.bostra.com; bistra@bistra.com
4.	Хотел Миа	с. Маврово	042/388-083	Hotelsnamavrovo.com hotelsnamavrovo@gmail.com
5.	Хотел Алпина	с. Маврово	042/388-024	hotel_alpina@yahoo.com www.hotelalpinamavrovo.net
6.	Хотел Макпетрол	с. Маврово	042/489-022	http://hotels.makpetrol.com.mk/ hotelmavrovo@makpetrol.com.mk
7.	Хотел Фершпед	с. Маврово	042/489-154	www.fersped.com.mk info@aleksandarpalace.com.mk
8.	Хотел Радика	с. Леуново	042/223-300	www.radika.com.mk info@radika.com.mk
9.	Хотел Тутто	с. Јанче	042/470-999	www.tutto.com.mk info@tutto.com.mk
10.	Хотел Неда	с. Галичник	070/420-128; 070/772-688	kontakt@hotelneda.com.mk www.hotelneda.com.mk
11.	Хотел Реи	с.Маврово	042/222- 005	https://www.facebook.com/Golden-Place-Mavrovo-
12.	Одмаралиште ЕЛЕМ	с.Маврови Анови	070/737-085	http://elemturs.mk/en/mavrovo/
13.	Вила Лазарески	с. Леуново	072/527-000	www.leunovo.com nfo@leunovo.com
14.	Вила Ана Марија	с. Леуново	070/314-027 ; 070/345-927	https://www.facebook.com/Vila-Ana-Marija-DOO-sLeunovo-

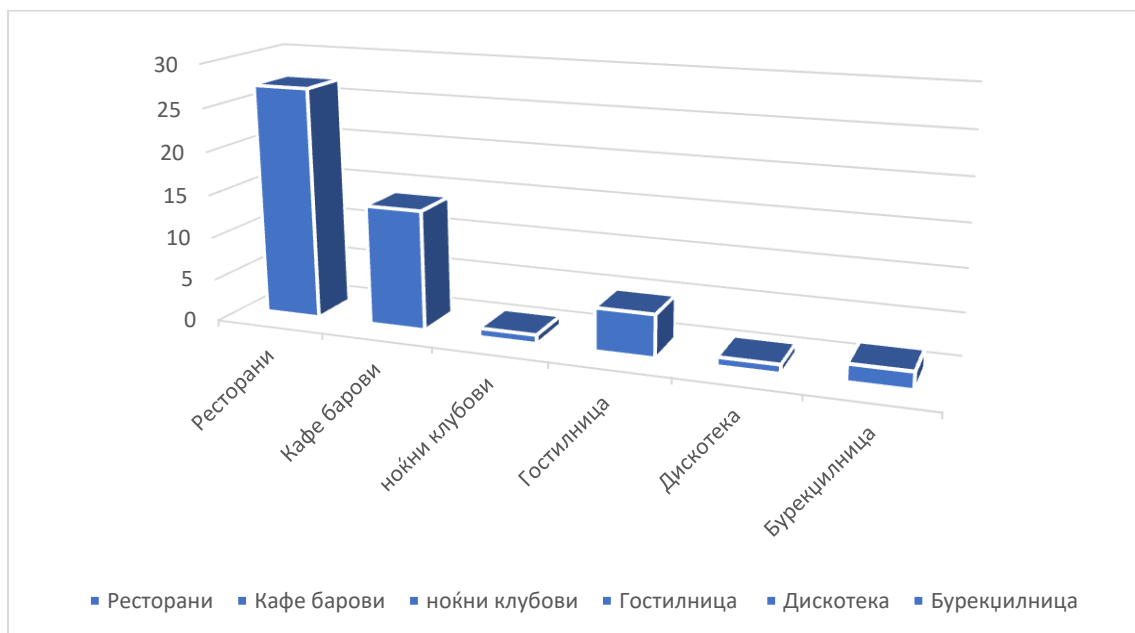
15.	Апартмани Сент Мориц	с. Маврово	077/734-153 078/229-089	www.vilamavrovo.mk https://www.facebook.com/StMoritz-Mavrovo
16.	Апартмани Кристијан	с. Маврово	078/423-330	https://www.facebook.com/Apartments.kristijan.7?fref=ts
17.	Апартмани Клуб Гламур	с. Маврово	078/251-006	www.glamour-mavrovo.mk nikolaglamour@gmail.com https://www.facebook.com
18.	Апартмани Мавровски Мерак	с. Маврово	078/303-035 071/395-161	mavrovski.merak@hotmail.com http://www.facebook.com
19.	Апартмани Ростуше	с. Ростуше	078/495-575	https://www.facebook.com/rostuserooms
20.	Етно Ангеловски Куќа	с. Маврово	077/748-863 00381637716221	www.etnokucaangelovski.in.rs https://www.facebook.com/Etno-kuca-Angelovski-Mavrovo
21.	“Баба и Деде,- во с.Галичник	с.Галичник	070/370-843 077/854-256	galicnik@outlook.com
22.	Калин Хотел	с. Лазарополе	046/842-222	www.kalinhotel.co/mk info@kalinhotel.com.mk

Табела бр.9 Податоци за ресторани на територијата на НП Маврово

Бр	Име на компанијата	Адреса	Контакт информации	е-mail и веб адреса
1.	Ресторан “Кај тетка Вики,,	с. Маврови Анови	070/756-578	https://www.facebook.com/viki.deloska?fref=ts
2.	Ресторан “Чезарина,,	с. Маврови Анови	042/489- 999	https://www.facebook.com/pages/Lounge-Bar-Mavrovo-Caseificio-Cesarina/218102888205078
3.	Ресторан “Мал одмор,,	с.Маврови Анови	042/489-666 077/722-274	malodmor@gmail.com https://www.facebook.com/malodmor?_rdr=p
4.	Ресторан “Гламур,,	с. Маврово	078/251-006	https://www.facebook.com/clubglamour.mavrovo http://www.glamour-mavrovo.mk/
5.	Ресторан “Мавровски Мерак,,	с. Маврово	042/388-056 078/303 035	mavrovski.merak@hotmail.com https://www.facebook.com/Mavrovski-merak-224130360996389/?fref=ts
6.	Ресторан “Кристијан,,	с. Маврово	078/423-330	Apartments.kristijan.7@facebook.com https://www.facebook.com/Apartments.kristijan.7?fref=ts
7.	Кебапчилница - Волчко	с.Ростуше	070/241-708 078/495-591	https://www.facebook.com/VUCKO-Kebapcilnica-137111019778285/
8.	Ресторан “Центар,,	с.Ростуше	078/430-825	https://www.facebook.com/Kafe-Bar-Centar-Rostuse-298254570196512/
9.	Ресторан “Кај Бабе,,	с.Жировница	070/504-171	с.Жировница
10.	Бурекилнаца “Два Сокола,,	с.Маврови Анови	075/458-183	https://www.facebook.com/Gostilnica-Dva-Sokola-139077842829074/?fref=ts

На територијата на паркот денес постојат 4 одморалишта што во споредба со податоци од 1980 година кога постоеле 6 одморалиште бројниот на овој вид на сместувачки капацитети е намален. Со другите сместувачки капацитети хотели и мотелите се зголемени бројот од хотелите до сега 13 хотели со 3 до 5 ѕвезди и две мотели. Во брегот на Мавровско езеро постои локација за кампинг кои вршат услуги за сместување на туристите, но е потребно да се уреди со соодветна инфраструктура на камп локација со европските стандарди, затоа е потребно исградба на професионални кампови во Мавровскиот и Реканскиот дел за спортско рекреативни туризам од страна на ЈУНП Маврово. Други видови на сместување за туристите во Мавровскиот регион постојат и преку 350 нерегистрирани приватни објекти кои вршат сместувачки услуги, најмногу за време на зимската туристичка сезона¹⁷⁰, а за другите алтернативни видови на туризам се издаваат и во летниот период. Информативниот туристички центар во Маврово има соработка со 20-ина сопственици на приватни сместувачки објекти кои ги нуди инфо центарот за туристите кои доаѓат и бараат приватно сместување. Покрај сместувачките објекти за туристите постојат и други просторни ресурси кои можат да ги користат за нови форми за сместување со соодветна реконструкција и реновирање на постоечки објекти.

Графикон бр.8 Структура на угостителските објекти во НП Маврово

¹⁷⁰ Општина Маврово и Ростуше (Одделение за урбанизам), с.Маврови Анови

*Извор; ЈУНП Маврово–Државен завод за статистика-Скопје

На територијата на паркот постојат вкупно 49 угостоителски објекти со 4425 столови, меѓу нив има ресторани при хотелите, кафе барови, ноќни клубови, дискотеки, гостилници, бурекилници и др. Угостителството треба да се насочи кон ресторани со традиционална кујна што ја карактеризира и овој регион, со тоа ќе се промовира и селскиот туризам со понудите од локалното население како традиционална кујна со готов туристички производи за туристите што ќе ги посетат селата во овој регион. Како резултат од богатството од културно-историски споменици, природните вредности овој регион е атрактивно туристичко место за разни видови на туризам. Посетите се зголемени во зимскиот период поради зимско-рекреативни активности (скијањето), како и за време на државните празници и традиционалните манифестации кои се одржуваат во територијата на Маврово.

Табела бр.10 Туристи и ноќевања во НП Маврово по земји на регионот во 2020 година

По земја / структ.		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Тотал
Косово	Туристи	2.143	1.780	254	-	-	3	8	2	2	66	70	148	4.476
	Ноќевање	4.409	3.769	421	-	-	3	17	2	2	91	95	230	9.039
Албанија	Туристи	1.206	631	88	-	-	8	17	34	-	16	44	345	2389
	Ноќевање	677	370	67	-	-	4	7	14	-	12	35	162	1348

Турција	Туристи	64	11	-	-	-	-	7	8	2	2	5	97	196
	Ноќевање	174	11	-	-	-	-	8	12	2	4	19	214	444
Србија	Туристи	48	61	9	-	-	-	12	12	6	18	13	7	186
	Ноќевање	89	121	24	-	-	-	27	67	10	34	29	13	414
Грција	Туристи	18	42	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	78
	Ноќевање	29	73	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	129
Булгарија	Туристи	5	30	6	-	-	-	1	6	3	6	3	4	65
	Ноќевање	5	52	30	-	-	-	2	12	4	8	5	5	123
Црна Гора	Туристи	4	9	1	-	-	-	3	5	1	2	-	-	25
	Ноќевање	8	22	2	-	-	-	7	32	6	2	-	-	79

Вкупен број на туристи во 2020 година во НП Маврово– 7,415 туристи
Вкупен број на ноќевања во 2020 година во НП Маврово–11,576 туристи

*Извор:<http://makstat.stat.gov.mk> (лични пресметувања)

Вкупен број на посетители во 2020 година бил околу 7.415 туристи регистрирани од општина Маврово и Ростуше и 11.576 ноќевања сместени во туристичките објекти и приватните апартмани.

Табела бр. 11. Обем и структура на бројот на посетители во општина Маврово и Ростуше 2011-2020 година

Година	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Домашни туристи	12128	12384	11488	11220	9861	10179	10015	11288	12741	14613
Странски туристи	9332	9604	10922	8558	9055	8204	10636	12022	13338	7443
Вкупно	21460	21988	22410	19778	18916	18383	20651	23310	26079	22056

Извор: Државен завод за статистика на РСМ, макстат база, 2021

Гарфикон бр. 9 Структура на бројот на посетители во период 2011–2020 година

Зголемувањето на овие цени делува дестимулативно на туристичката побарувачка што се појавува и на туристичкиот центар на зимските спортови во Ресорт Маврово и во угостителските објекти. Без промотивните активности не е можно вклучување на туристичката клиентела во туристичката дејност. Според сезоналноста најголема туристичка побарувачка во НП Маврово се јавува на зимскиот и летниот период, што е прикажано во табелата на туристите и ноќевањата на 2020 година.

Табела бр. 12. Обем и структура на остварени ноќевања на туристите 2011-2020г.

Година	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Домашни туристи	23,002	22,406	22,107	20,852	19,952	17,745	19,060	21,652	24,205	27,875

Странски туристи	16,577	18,855	21,625	17,114	16,955	14,808	19,683	21,823	26,142	14,824
Вкупно	39,579	41,261	43,732	37,966	36,907	32,553	38,743	43,475	50,347	42,699

Извор: Државен завод за статистика на РСМ, макстат база, 2021

Табела бр.13. Обем и структура на бројот на посетители и ноќевања во општина
Маврово и Ростуше на 2020 година (јануари–декември)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Домаш. туристи	1.227	1.109	324	-	-	134	1.294	2.910	2.237	1.863	1471	2.044
Странски туристи	3.230	2.665	423	-	-	8	75	153	74	223	162	430
Вкупно	4.457	3774	747	--	--	142	1.369	3.063	2.311	2.086	1.633	2.474
Ноќева	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Домашни туристи	2.626	2.345	450	-	-	251	2.772	6.629	4.219	3.167	2.336	3.080
Странски туристи	6.462	5.531	689	-	-	12	191	409	168	351	223	788

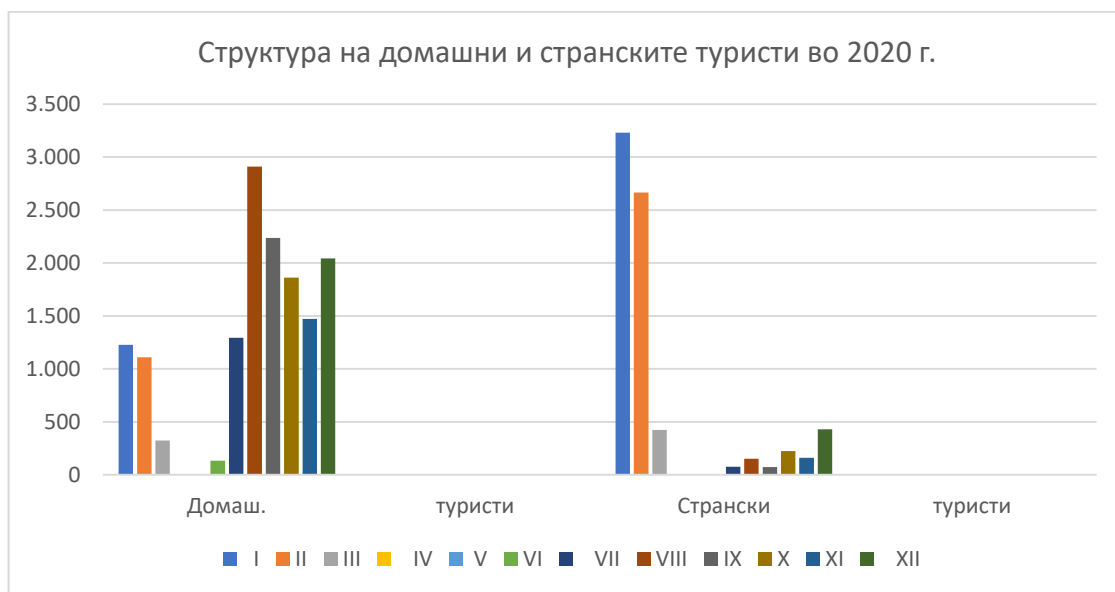
Вкупно	9.088	7.876	1.139	--	--	263	2.963	7.038	4.387	3.518	2.559	3.868
--------	-------	-------	-------	----	----	-----	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Извор*: Државен завод за статистика на РСМ, макстат база, 2021, (лични пресметувања)

Од табеларниот преглед се гледа дека вкупниот број на домашни туристи во општината во 2020 година изнесувал 14,613 и бројот на странските туристи изнесувал 7,443 туристи. Бројот на домашните туристи во овој период на 2020 година поради кризата со COVID-19 бил поголем по разлика од странските туристи со исклучок на последната анализирана година е во извесна мерка поголем од бројот на посетители од странските земји. Вкупниот број на остварени ноќевања во општината во последната анализирана година на 2020 изнесува 27,875 на домашните ноќевања и 14,824 на странските ноќевања. Ако се погледа соодносот на домашните и странските остварени ноќевања може да се заклучи дека две пати бил поголем бројот на домашните туристи по разлика од другите поминати години.

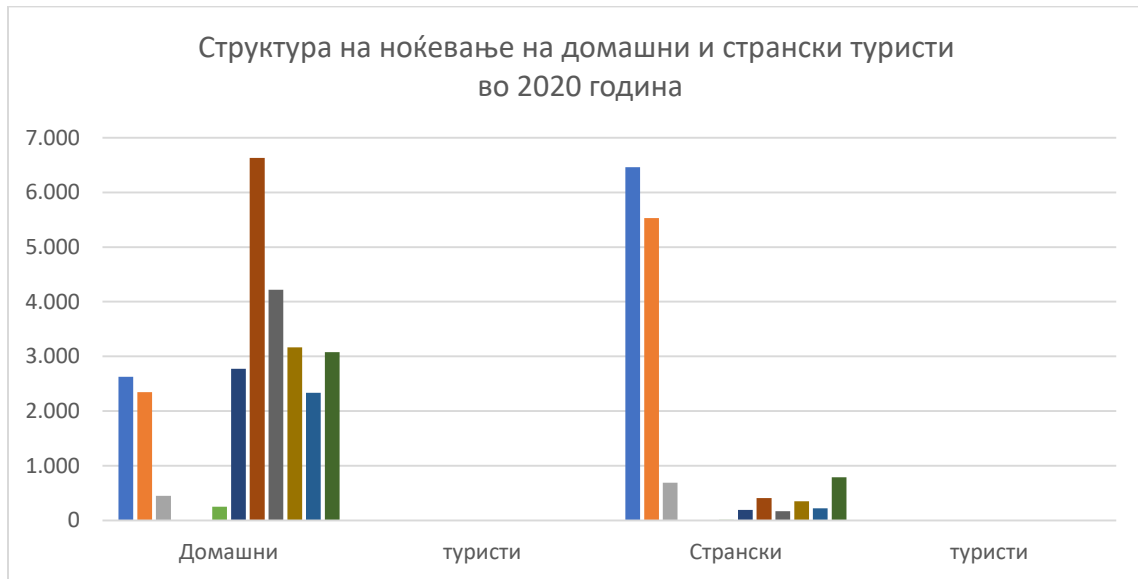
Просечниот престој биле околу 2 дена и кај домашните и кај странските туристи повеќе на неработните денови на неделата. Со оглед на тоа дека се работи за преовладително стационарна форма на престој ова се релативно скромни резултати.

Графикон бр.10 Структура на домашни и странските туристи во 2020 година

Од прегледот на табелите бројот на домашните туристи во период од 2000-2012 година се намалува од 19.471 во 2000 год. до 12.384 туристи, а од странските туристи се зголемени од 3.642 во 2000 год, до 9.604 во 2012 год¹⁷¹. Од посетеноста по месеци, Јануари и Фебруари се месеци во кои е најизразен туристичкиот промет и е остварена најголема туристичка посетеноста, по споредба се месец Април и Мај е намалена посетеноста за близу 4 пати.

Графикон бр.11 Структура на ноќевања на домашни и странските туристи во 2020г.

Овој податок укажува дека треба да се работи на интернационална промоција со акции за маркетинг на меѓународно ниво. Од вкупниот број на анализираниот период учеството на странските туристите е 32,1 %, додека учеството на домашните туристи изнесува 67,9%. Можеме да заклучиме дека од странски туристички промет по потекло најголемиот број се туристите од Р.Албанија (31%), и туристите о Р.Косово (12%), и 57 % се туристите од другите балкански земји и останатите европски земји Холандија, Германија, Франција, Италиа, Турција Велика Британија и др. Бројот на остварени ноќевања на домашни и странски туристи за период 2000-2012 изнесува вкупно 459,169 ноќевања, во кои домашните учествуваат со 334,117 или 72,7 % од вкупниот број, додека странските со 125,052 ноќевања или 27,3% од вкупниот број на туристите. Користејќи ги прогнозите и проекциите од просторниот план и стапката на зголемување на бројот на легла до 2020 година, односно 5000 легла во Маврово-Дебарскиот регион, наспроти

¹⁷¹ Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 г.

постојниот број од 1259 легла во НП Маврово, оформен е проектиран број на легла до 2100 легла во границите на паркот до 2030 година¹⁷², односно бројот на легла да се зголеми за вкупно 841 легла, тоа претставува пораст на капацитетите на туристичката понуда. Во однос на вкупниот проектиран број од 110.000 легла до 2020 година, во сите видови сместувачки капацитети во земјата, проектираниот број на легла во НП Маврово зема учество од 19%.

Во однос на вкупниот проектиран број од 1.500,000 домашни туристи до 2020 година во земјата, проектираниот број на туристи во НП Маврово за до 2030 година ќе земе учество од 26,7%. Вкупно проекција за сите категории на туристи за период од 17 години (2013-2030) изнесува 537.557 туристи, или годишно просечно од 31.621 туристи. За да се оствари ваков развој на туризмот до 2030 година потребно е континуирано да се унапредуваат стратегиите за туристичкиот развој во регионот Маврово.

Во наредниот период задолжително е да се направат унапредувања на постојните туристички капацитети, локалитети и простори, како и соодветна промоција на туристичката понуда, во задолжителните активности на паркот Маврово и општината Маврово и Ростуше за периодот до 2030 година.

Анализа на туристичките карактеристики во туристичките локации

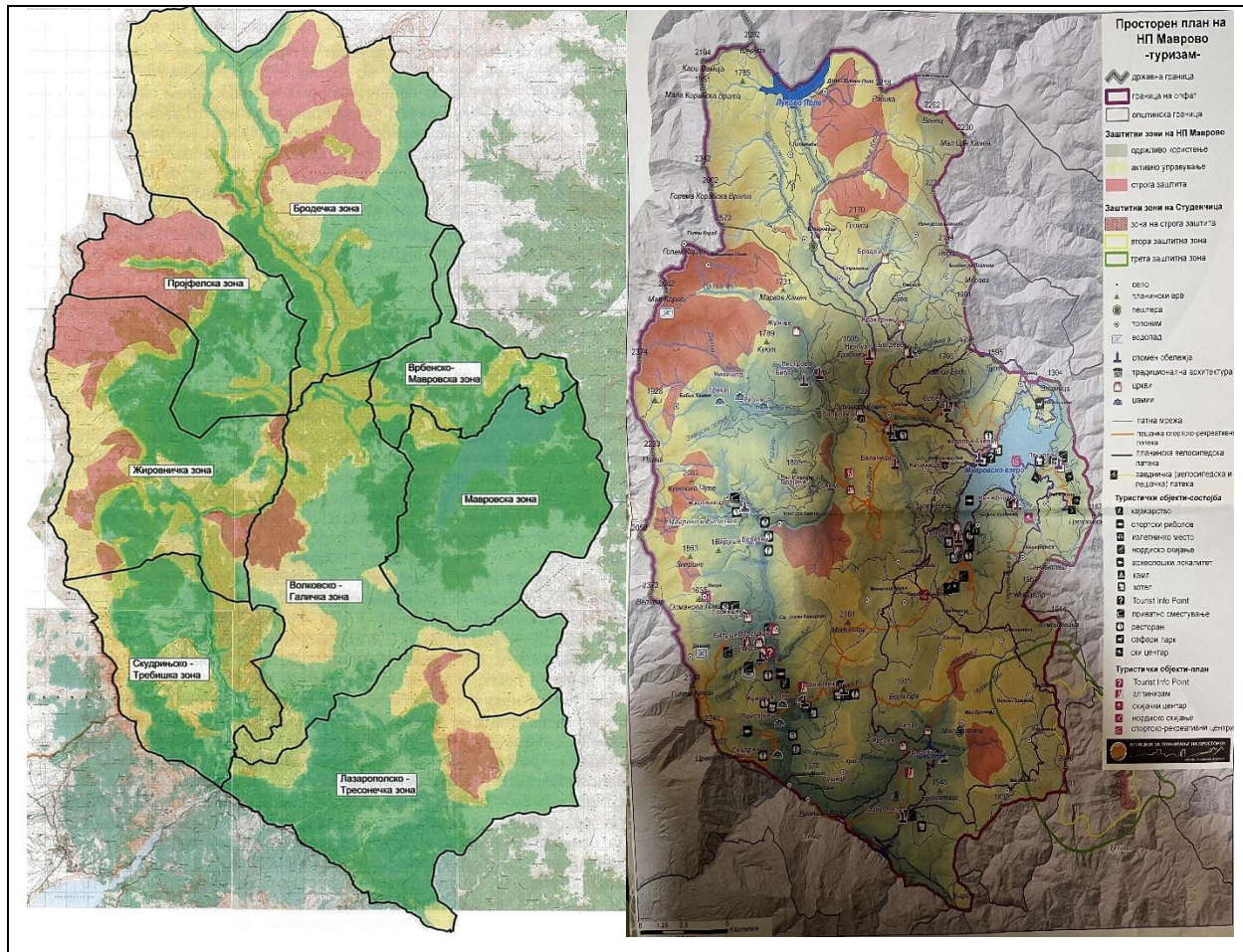
НП Маврово има бројни и разновидни природни и културно-историски вредности како потенцијал за идеен развој на регионот како што се: геолошки, релјефни, климатски, хидрографски и биогеографските вредности. Регионот во Мавровскиот крај исто така поседува богато и разнообразно културно–историско и археолошко наследство и вредности. Археолошките локалитети, црквите, манастирите, џамиите, спомениците и спомен обележјата, фестивалите и другите манифестации поседуваат изразен потенцијал за развој на културниот туризам во територијата на НП Маврово¹⁷³. Притоа, доколку тие умешно и креативно се искористат како целина или бидат употребени со еден свој дел, сегмент или значење можат да придонесат и во развивањето на интегрирани туристички производи.

---

¹⁷² ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

¹⁷³ ЈУНП Маврово–Управа на паркот во с.Маврови Анови

Слика бр. 17. Поделба на туристичките зони и туристичка карта по планот на НП Маврово

Од аспект на проценка на нивната туристичката поврзаност, пристап, опременост, содржајност, специфичност и сезоналност, како атракции со највисок потенцијал се издвојуваат поголем број од нив во туристичките локации на паркот. Врз основа на изработените мапи со концентрација на атракции, очигледно е дека презентираниите локалитети од областа природното и културно наследство се сместени најчесто околу населените места во територијата на паркот. Ваквата позиционираност дополнително ја збогатува туристичката понуда на селските населби и претставува голема предност за нивен развој на туристичкиот сектор во нив.

Во територијата на паркот дефинирани се 8 туристички зони што се:

- ✓ Мавровска зона
- ✓ Врбенско-Мавровска зона
- ✓ Бродечка зона
- ✓ Пројфелска зона

- ✓ Жировничка зона
- ✓ Волковско-Галичка зона
- ✓ Скудрињско-Требицка зона
- ✓ Лазарополско-Тресонечка зона

Во територијата на паркот се 34 туристички локалитети¹⁷⁴, со национално и меѓународно значење за развој на туризмот. Највисоко оценети како атракции се следните туристички локации во паркот се: Мавровско Езеро, Сафари парк Бунец, Планина Бистра, Река Радика, Дуфски водопад, Длабока река, Пештера шаркова дупка, Планина Кораб, Ледничко езеро Локув, Манастир св.Јован Бигорски, Галичката свадба, Црква Св. Никола, с.Лазарополе и др. Ретките природни појави, простори и културните објекти се предложени за заштита, така што паралелно со туристичкиот развој на паркот треба да се води сметка и за тие уникатни вредности кои лесно можат да се загрозат или уништат од посетителите. Ова културно-историското наследство може да биде искористено со различни тематски и интегрирани туристички производи и понуди за посетителите на паркот низ целата година.

Карактеристики на туристичката понуда на НП Маврово

НП Маврово како туристички регион треба да промовира туристичките активности за да привлече вниманието на туристите и да го презентира чистата и здрава животна средина на паркот со Мавровското езеро, реките, планини, водопади, пештери, манастири, но и со локалните манифестации, здравата и традиционална храна од населените места што се во границите на паркот Маврово и др. Одржливиот туризам во територијата на паркот претпоставува валоризација на компаративните предности што ги има регионот и креирање на квалитетна и иновативна туристичка понуда, прилагодена на современиот туристички пазар. Туристичката посетеност и престој претставува најрелевантен индикатор на нивото на развој на туризмот во НП Маврово. Овие параметри се однесуваат на вкупниот туристички промет и неговата структура која се однесува на домашните и на странските туристи. За да се утврдат тенденциите во оваа сфера дадени се и движења во

---

¹⁷⁴ ЈУНП Маврово, Агенција за планирање на просторот во РСМ

периодот од 2011 година до 2017 година¹⁷⁵. Периодот кој се зема за анализа е период во кој се води евиденцијата по општини од страна на Државниот завод за статистика на РСМ што зборува за релевантноста на податоците, бидејќи е покриен целиот период. Анализата го опфаќа бројот на туристи, бројот на остварени ноќевања и нивната динамика. Оваа анализа ги опфаќа активните деловни субјекти и капацитети во хотелите и рестораните, сместувачките капацитети и вработеноста во овие капацитети. Активните деловни субјекти во паркот е добиена врз основа на макстат база на ДЗС на РСМ. Во табелата се прикажани бројот во споредба со Полошкиот регион и РСМ.

Табела бр. 14 Активни деловни субјекти во хотелите и рестораните

Туристичка дестинација	Хотели и ресторани
Република Северна Македонија	3.938
Полошки регион	52
Маврово и Ростуше	26

Извор*: Активни деловни субјекти по сектори на дејност според макстат база на ДЗС на РСМ

---

¹⁷⁵ Општина Маврово и Ростуше

Од податоците во табеларниот преглед може да се види дека во однос на бројот на активни деловни субјекти во територијата на паркот е скромен. Таа учествува со само 0,66%, во вкупниот број на државата. Тоа зборува дека скромното учество може да се надмине со преземање на мерки на подобрување на претприемништвото, интензивирање на процесот на концесионирање и субвенционирање на регистрацијата на нови деловни субјекти. Релативно високото учество на деловните субјекти на територијата на паркот и во Полошкиот плански регион значи дека таа сепак има водечка улога. Капацитетот во угостителството кои се однесуваат на услуги на храна и пијалаци, и учеството на овие објекти, седиштата и површините на објектите во општината, Полошкиот плански регион и РСМ се дадени во табела¹⁷⁶.

Табела бр. 15 Капацитети во угостителството (услуги на храна и пијалаци)

	Вкупно во РСМ	Полошки регион	Маврово и Ростуше учество во РСМ
Број на угостителски објекти	4383	1090	32
Угостителски објекти (%)	100,00%	24.87%	0.73% 2,9%
Број на седишта	192.461	50748	1360
Број на седишта (%)	100,00%	26.37%	0.71% 2.7%
Површина објектите (м²)	339289 м ²	106091 м ²	2433 м ²
Површина на објектите (%)	100,00%	31.27%	1,92% 2,7%

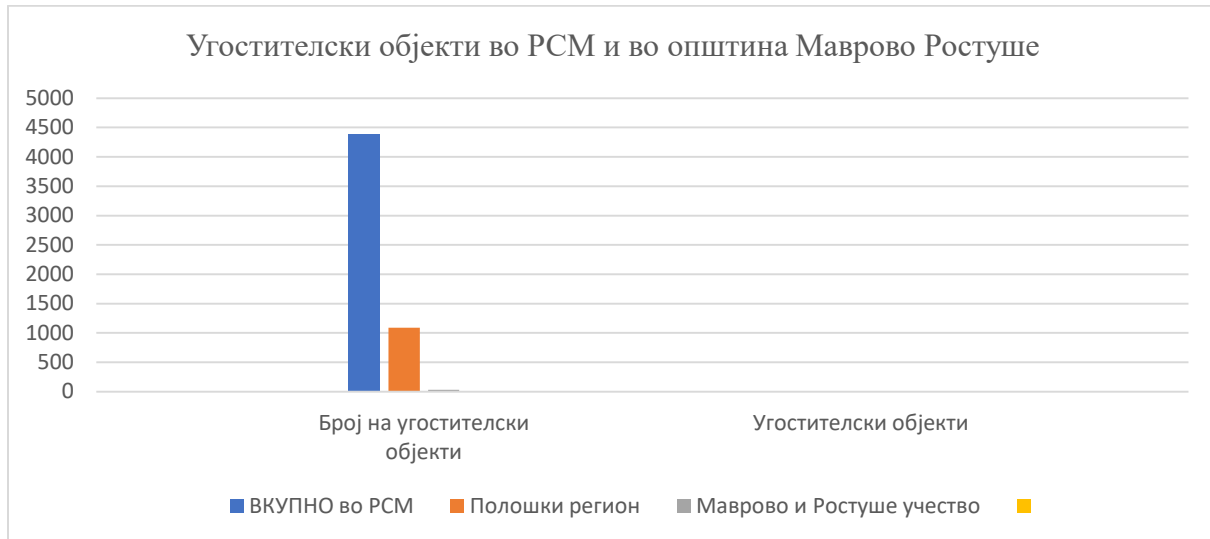
Извор: Попис на капацитети во угостителството во Република Македонија, 2016, ДЗС на РМ

Од табеларниот преглед може да се констатира дека во општината Маврово и Ростуше бројот на угостителски објекти изнесува 32 што претставува учество од само 0,73%, во вкупниот број јод 4,383 објекти во РС.Македонија. Во Полошкиот плански регион

¹⁷⁶ Општина Маврово и Ростуше

бројот на угостителски објекти од овој вид изнесува 1,090 или 24,8 % , што значи дека учеството на оваа општина и на ова ниво е релативно ниско.

Графикон бр.12 Угостителските објекти во територија на паркот Маврово

Релативно симболично е учеството на вакви објекти на општината во Полошкиот плански регион. Тоа изнесува само 2,9%. Ако бројот на објекти се спореди со бројот на деловни субјекти кои регистрирале ваква дејност, се гледа дека деловни субјекти имаат најмалку по еден објект кој што е вклучен во угостителската понуда. Веќе констатиравме дека тоа е основа за потреба од активен однос во поглед на зголемување на бројот на угостителски објекти (објекти за исхрана и пијалаци) во општината. Бројот на седишта покажува уште поголемо заостанување и изнесува 4,219 седишта или само 1,9% од вкупниот број (192,461) во државата. Учеството на општината во Полошкиот плански регион по овој основ се изнесува 2,7%. Ова зборува дека во наредниот период е неопходно да се очекува зголемување на бројот на седишта во угостителските објекти. Анализата на вкупната површина на објектите коинцидира со бројот на седишта. Таа во општината изнесува 9,089 м²¹⁷⁷, што исто така претставува учество од 1,9% во земјата, односно само 2,7% во Полошкиот регион. Тоа значи дека е потребно да се прошири површината за урбана опрема за угостителска дејност со што ќе се придонесе и бројот на седишта да се

¹⁷⁷ Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегијата за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше периодот (2019-2028)

зголеми и ќе се даде придонес и во зголемувањето на површините и бројот на седишта во регионот на територијата на паркот Маврово.

Табела бр.16 Капацитети за сместување по општини според пописот на угостителството

	Вкупно во РСМ	Полошки регион	Општина Маврово и Ростуше		
			Учество во РСМ	Учество во Полошки регион	
Бр.на угостителски објекти	574	52			26
Угостителски објекти (%)	100%	9.06%	4.53%	50%	
Број на соби	17.235	1092			580
Број на соби (%)	100%	6.34%	3.37%	53,1%	
Број на легла	46.289	3170			2012
Број на легла (%)	100%	6.85%	4.35%	63,4%	
Површина на објектите (м2)	908.345 м ²	47394 м ²			23339 м ²
Површина на објектите (%)	100%	5.22%	2.57%	49,2%	

Извор: Попис на капацитети во угостителството во општина Маврово и Ростуше, 2016, ДЗС на РСМ

Параметрите во табела бр.16 покажуваат дека во поглед на обемот и структурата на сместувачките капацитети имаат, забележителна застапеност. Посебно тоа се однесува на учеството на општината во овој поглед во Полошкиот плански регион. Бројот на угостителски објекти за сместување изнесува 26 угостителски објекти. Тоа е учество, од само 4,53% во вкупниот број на објекти во РСМ кој изнесува 574. Но, учеството во Полошкиот плански регион е 50%, што значи дека се работи за доминантно на општината во овој поглед. Бројот на соби кои се регистрирани во општината Маврово и Ростуше изнесува 264. Во поглед на учеството во на овие капацитети во вкупниот број на Р. Македонија тоа изнесува 3, 37% , но ова учество во Полошкиот регион е 53,1 %, што исто така претставува доминантно учество. Овој податок за состојбите коинцидира и со бројот на легла и со површините на овој вид на објекти. Бројот на легла 2,012 изнесува, што е

учество од 6,48% во земјата или учествува од дури 63,4% во Полошкиот регион. Вкупната површина на објектите изнесува 23,339м², односно учество во овој поглед од 2.57% во РСМ и 49,2% во полошки регион. Врз основа на овие показатели може да се види дека постои изразен простор за подобрување на состојбите. Во Полошкиот плански регион е добра ресурска основа за подобрување на состојбите во поглед на отворање на нови капацитети и подигнување на квалитетот на услугите на повисоко рамниште.

За да се преземаат активности со кои ќе се проши капацитетот и ќе дојде до ставање во функција на нови објекти на хотелиерството и во приватно сместување. Споредувањето е според учеството кое го има вработеноста на општината. Тоа овозможува да се дојде до можните предвидувања за подобрување на состојбите како во поглед на вработеноста во објектите во кои се даваат услуги на храна и пијалаци.

Табела бр.17 Вработеноста во угостителството во општина Маврово и Ростуше

Капацитети за сместување и угостителство (храна и пијалаци)			
	Вкупно во РСМ	Полошки регион	Маврово и Ростуше
Број на вработените во сместувањето	6.981	293	102
Учество во (%)	100%	4.20%	34,8%
Вработени во угостител.бјекти	19.718	3.118	62
Учество во (%)	100%	15.81%	2 %

Извор*: Пописна капацитети во угостителството во општина Маврово и Ростуше и во земјата, 2016, ДЗС

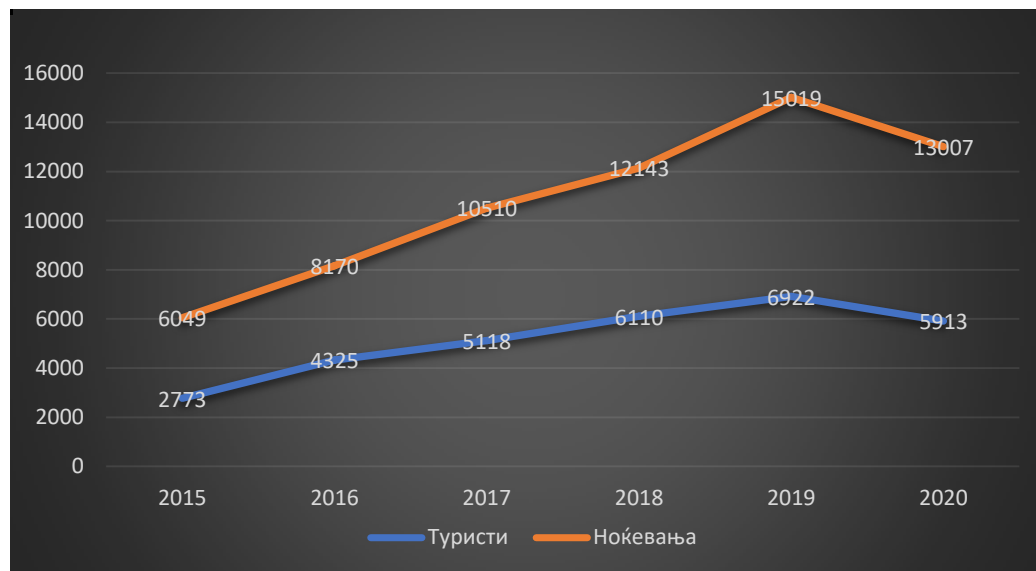
Од податоците може да се констатира дека вкупниот број на вработени во капацитетите за сместување се 102, што е 1,46%, во вкупната вработеност во овој сектор во државата. Во поглед на вработеноста во угостителските објекти за храна и пијалаци кој изнесува 62 или 0,31%. Скромно учество на општинската вработеност во угостителските објекти за храна и пијалаци во регион е само 2%. Учеството на вработеноста во општината, во секторот на сместувачки капацитети изнесува 34% односно од 293

вработени 102 се во општината, овие показатели покажуваат дека вработеноста во периодот до 2028 година треба да се подобри во контекст на зголемување на туристички капацитети¹⁷⁸.

Графикон бр.13 Број на вработените во угостителство во НП Маврово

Графикон бр.14 Динамика на посетеноста на туристи и ноќевања во период 2015–2020 г.

Табела бр.18 Број на туристи и ноќевања во период 2015–2020 година¹⁷⁹

Година	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Туристи	2773	4325	5118	6110	6922	5913

¹⁷⁸ Општина Маврово и Росуше, (2018), Стратегијата за развој на туризмот во општина Маврово и Ростуше периодот (2019- 2028), Охрид

¹⁷⁹ Ресорт Маврово, с.Маврово

Ноќевања	6049	8170	10510	12143	15019	13007
-----------------	------	------	-------	-------	-------	-------

Промоција на туристичките активности во регионот

Националниот парк Маврово и општина Маврово и Ростуше ќе го подобруваат и зголемуваат туристичките активности и туристичката понуда на природните вредности и културо-историските вредности во овој крај. Реализираните проекти во 2020 година од двете страни што ги опфаќа изградба на излетнички точки, набљудувачници, обновување на планинарски патеки, набавка на возила за фото-сафари и други содржини наменети за престој во природата на паркот. НП Маврово и општината ќе ги зголемуваат туристичките активности и престојот на посетителите низ територијата на паркот во целата година со подобрување на туристичката понуда од природните убавини во овој крај.

Слика бр.18 Туристички активности од Маврово Максимум Адвентуре

*Извор: <http://mavrovomaximumadventure.com>

Планираните инвестиции во инфраструктурата поврзана со туризмот се дел од проект што треба да овозможи развој на туризмот во Мавровското поле и по долината на реката Радика. Партнерите во проектот ”Развој на туризмот во Мавровската долина” добија подгрант од Светската банка преку Владата на РСМ, а проектот се имплементира преку Единицата за спроведување на проектот од Локална и регионална конкурентност.¹⁸⁰ Атрактивни содржини за подолг престој во природата се предвидените зафати на територијата со која управува националниот парк Маврово, по реализацијата на предвидените содржини, посетителите ќе имаат подобрани услови и можности за да уживаат во контактот со природните убавини во паркот со кој има корист целата заедница. По завршувањето на активностите, веруваме дека нашиот регион ќе биде попримамливо место за сите посетители, Самир Ајдини директор на НП Маврово. Со проектот што е предвидено да заврши до крајот на годината, реканско-мавровскиот крај ќе добие нови и обновени содржини како: три уредени излетнички локации во близина на селата

¹⁸⁰ <https://nrmavrovo.org.mk>

Велебрдо, Присојница и Леуново. Предвидено е уредување на патеката до водопадот Дуф кај Ростуше со проширување на патеката на одредени места, поставување нови мостови и премини, поставување на заштитна ограда. Како новитет во туристичката понуда на територија на НП Маврово ќе биде поставување на три набљудувачници за следење на животни. Организирањето на туристички прошетки, планинарски тури и тури за набљудување диви животни ќе биде овозможено со набавка на две транспортни возила. Љубителите на планинарењето и возење на планински велоспидизам, ќе добијат уредени нови маркации на 24 планинарски патеки и патеки за планински велосипедизам. Информирањето значајно ќе се подобри и со пет инфо киосци на пет најпосетувани туристички локации на територија на паркот и општината. На овие места ќе има интернет и електрична енергија, а секој посетител, преку нив ќе може да ги добие потребните туристички информации за регионот. Од аспект на екологијата, ќе се овозможи користење електрични велосипиди. За оваа цел ќе се набават 10 електрични велосипеди. На повеќе места ќе бидат поставени нови корпи за отпадоци и клупи и изградба на мини детски парк во близина на инфо центарот наменет за посетителите и локалното население. Новост ќе биде и мапа-макета 3D на паркот наменета за интерактивен приказ на територијата, која веќе е нарачана и ќе им користити на посетителите во инфо-центарот. Популаризацијата на паркот и неговите особености ќе прави со видео спотови за промоција на летната и зимската туристичка сезона. Со оваа инвестиција предвидено е да се работи на нова десетгодишна стратегија за туризам, обновување на технички помагала и мебел во Информативниот туристички центар. За реализацијата на проектот, ЈУНП Маврово и општината Маврово и Ростуше од сопствени извори издвоија средства во износ од десет проценти вредноста на проектот за негово кофинасирање¹⁸¹. Туризмот е комплексна гранка, бидејќи за да се создаде туристички производ, потребна е заедничка соработка помеѓу сите чинители што се НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и другите институции, за успешен маркетинг во туризмот во одредена туристичка дестинација, регион или држава, потребна е интензивна и координирана соработка помеѓу сите учесници во подготовката на туристичкиот производ, за да може истиот да му се понуди на крајниот потрошувач, односно турист. Основната цел на промоцијата како инструмент на маркетингот во туризмот, се однесува на комуницирање помеѓу производителот и

---

¹⁸¹ ЈУНП Маврово, с.Маврови Анови и Општина Маврово и Ростуше

потрошувачот, односно помеѓу носителите на туристичката понуда и потенцијалните туристи, каде предмет на самото комуницирање е размена на информации кои треба да ја поттикнат и истовремено да ја зголемат продажбата на туристичките производи и услуги. Современите туристи бараат однапред да знаат за какво туристичко патување станува збор, бидејќи тие уште во првата фаза при носење на одлука за патувањето, се одлучуваат за дестинации кои можат да ги задоволат нивните специфични туристички потреби. За да се изврши успешна промоција на туристичките активности во регионот на НП Маврово како одредена туристичка дестинација, потребно е да се постават неколку основни прашања и да се најде соодветен одговор на истото. Само на овој начин, се ветува дека промоцијата на дестинацијата ќе донесе позитивни резултати и ќе создаде услови за развој на туризмот во туристичката дестинација на Мавровскиот регион.

Придонес на туризмот во економскиот развој на регионот

Поради многубројните влијанија што ги има, туризмот станува сè поважен фактор за регионален развој¹⁸². Во прв план се истакнуваат позитивните економски влијанија кои ги предизвикува на локално, регионално и национално ниво. Особено во местата кои се туристички развиени, дава можност за креирање нови работни места и намалување на невработеноста. Во случај пак да се работи за помалку развиени подрачја, тогаш туризмот им овозможува интегрирање на помалку развиените региони давајќи можност за еднаков пристап, за економски раст и развој. Оттука, се настојува туризмот да се развива во сè поголема мерка најпрво преку подобрување на конкурентноста, а потоа и преку обезбедување одржлив и урамнотежен туристички развој на регионално и национално ниво. Последователно, за регионалниот развој на туризмот се вели дека предизвикува

---

¹⁸² Серафимова.М.,&Петревска.Б.,&Јаковлев.З.,&Котески.Ц.,&Жежова.А.,(2016),Современи предизвици на претприемништвото и туризмот во Република Македонија, Универзитет “Гоце Делчев”, Факултет за туризам и бизнис логистика, Штип

економски раст преку создавање нов динамичен развој. Во развиените зѐмји, тој придонесува за подобро користење на земјиштето преку плански развој на урбанизацијата и преку привлекување посетители и туристи во региони во кои се развива туризмот. Сепак, потребно е да бидат дефинирани одредени насоки за туристичкиот развој, со цел да се заштитат ресурсите, да се обезбеди комплементарност помеѓу регионите и да се дефинираат туристичките центри. Истовремено, туристичкиот развој во помалку развиените области овозможува развој на периферните делови, спречува миграција на локалното население, ја подобрува инфраструктурата и иницира спроведување активности коишто овозможуваат просперитет на регионот и земјата во целина. Тешко е да се пресмета колку сега туризмот придонесува за економскиот развој на регионот, бидејќи нема доволно податоци од надлежните локални институции. Статистички податоци за овој сектор главно се податоци од хотелските и угостителските објекти, а податоците кои ги имаат институциите не се поделени по различни дејности, како што се превозот и останатите услуги. Покрај директниот придонес на туризмот преку сместување и превоз, како и услуги поврзани со малопродажба, спорт и рекреација исто така го оценува и индиректниот придонес на овој сектор од инвестициите за патување и туризам.

Согледување на досегашните проблеми на туризмот

Изградба на сместувачки капацитети започнува во периодот меѓу двете светски војни и тоа првите туристички градби се изградени во Мавровската котлина¹⁸³, поточно во с.Маврови Анови. Во 1937 година бил изграден првиот туристички дом со 70 легла со сретства одобрени од Бадовината, а во 1939 година имало три приватни вили со вкупно 25 легла, кон крајот на оваа прва фаза во Маврово имало вкупно 125 легла¹⁸⁴. Галичник својот прв хотел го добил во 1935 година, без соби за сместување, туку само со кафеани, соби за забава, додека во 1939 год. Изградена првата вила со 8 соби и 32 легла. До крајот на 1980 година биле изградени вкупно 19 сместувачки капацитети, од кои 2 хотели, 2 мотели, 6 одморалишта, 1 скијачки дом, 1 детско одморалиште, 1 преноќувалиште и 1 планинарски дом, со вкупно 1331 легла¹⁸⁵. На

---

¹⁸³ ЈУНП Маврово – с.Маврово и Анови

¹⁸⁴ Стојмилов А, (2001),Туристички региони во Р.М, Географски зборник, Скопје

¹⁸⁵ ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

територијата на паркот денес постојат 4 одморалишта што во споредба со податоци од 1980 година кога постоеле 6 одморалиште бројот на овој вид на сместувачки капацитети е намален. Со другите сместувачки капацитети хотели и мотелите се зголемени бројот од хотелите до сега 13 хотели со 3 до 5 ѕвезди и две мотели. Во брегот на Мавровско езеро постои локација за кампинг кои вршат услуги за сместување на туристите, но е потребно да се уреди со соодветна инфраструктура на камп локација со европските стандарди, затоа е потребно исградба на професионални кампови во Мавровскиот и Реканскиот дел за спортско рекреативни туризам од страна на ЈУНП Маврово.

Други видови на сместување за туристите во Мавровскиот регион постојат и преку 350 нерегистрирани приватни објекти кои вршат сместувачки услуги, најмногу за време на зимската туристичка сезона, а за другите алтернативни видови на туризам се издаваат и во летниот период. Информативниот туристички центар во Маврово има соработка со 20-ина сопственици на приватни сместувачки објекти кои ги нуди инфо центарот за туристите кои доаѓат и бараат приватно сместување. Покрај сместувачките објекти за туристите постојат и други просторни ресурси кои можат да ги користат за нови форми за сместување со соодветна реконструкција и реновирање на постоечки објекти. На територијата на паркот постојат вкупно 49 угостоителски објекти со 4425 столови, меѓу нив има ресторани при хотелите, кафе барови, ноќни клубови, дискотеки, гостилници, бурекџилници и др. Угостителството треба да се насочи кон ресторани со традиционална кујна што ја карактеризира и овој регион, со тоа ќе се промовира и селскиот туризам со понудите од локалното население како традиционална кујна со готов туристички производи за туристите што ќе ги посетат селата во овој регион.

Моменталната состојбата со кои се соочува туризмот во Маврово

Во текот на теренското истражување во период од 2018 до 2022 година на овој докторски труд посебно внимание ни беше посветено на развој на туризмот и економските ефекти врз развојот и подобрување на туристичка состојба во овој туристички регион со цел да се утврди реалната состојба со кои се соочува туризмот во НП Маврово и идни можности за развој,¹⁸⁶ беа донесени следните заклучоци:

- ✚ Има генерално добро развиен сместувачки капацитет кој има потреба од осовременување во форма на подобрување на условите за посетителите преку понуди на високо квалитетни турстички елементи,
- ✚ Во НП Маврово и во општината нема формиран кластер или организирана форма во која се здружуваат турстичките раководни лица или органи со цел заеднички да се работи на одредени генерални услови и можности кои може да придонесат за целиот регион освен информатичкиот туристички центар во Маврово,
- ✚ Советодавната улога од областа на туризмот се реализира од страна на Општината која учествувала на неколку проекти и активности чија цел била приближување на ЕУ и светските стандарди во Општината;
- ✚ Организирани се неколку семинари и обуки во областа на усогласување на стандардите, посебно кога станува збор за развојот и одржувањето на руралниот туризам;
- ✚ Стратегијата за модернизирање на туристичките капацитети зависи од самите сопственици на турстичките објекти бидејќи турстичка инфраструктура – хотели, ресторанти и останати објекти – е во приватна сопственост;
- ✚ Транспортната инфраструктура е еден од најважните фактори на влијание кои треба да се обработат со цел да се зголемат можностите на туризмот;
- ✚ Во тек се неколку проекти за подобрување на руралниот и зимскиот туризам предвидена е изградба и модернизација на неколку ски патеки со комплетна туристичка сигнализација; пуштена е пешачка патека во Маврово со должина од 2,5 км; често пати се разменуваат и се прават планови за изградба на објекти на реката Радика (уредување на речното корито); се разменуваат планови за

---

¹⁸⁶ Општина Маврово и Ростуше, (2014–2018), Стратегија за локален економски развој.

објект на ледничкото езеро Локув; сеуште нема готов проект, но во договор со Агенција за промоција и поддршка на туризмот има некој идеи за алтернативни видови на туризам планирано и во НП Маврово,

- ✚ Проектите за развој на ловниот и риболовниот туризам се во надлежност на менаџментот на Националниот парк Маврово;
- ✚ Туристичките објекти настапуваат на саеми и промоции самостојно;
- ✚ Стандардизација и категоризација на туристичките и угостителските капацитети според ЕУ од мал обем кој веќе е во фаза на категоризирање на објектите;

Посетеноста во паркот Маврово од страна на двете категории на туристи (домашни и странски) е сезонски зависна. Најголема посетеност на туристичките капацитети се забележува во периодот од Декември до Февруари и послабо зголемување во периодот на Јули и Август. Според анализите на официјалните резултати од Заводот за статистика за бројот на туристи кои ја посетиле Општината за периодот од 2007 до 2010 година, забележано е дека бројот на странски туристи е приближно ист или незначително помал од бројот на домашни туристи.

Негативни дејствија врз животната средина и природата

Загадувањето на животната средина, исцрпувањето на природните ресурси, загубата на биолошката разновидност, осиромашувањето на озонската обвивка, климатските промени со сета своја сериозност се наметнуваат на глобалната сцена. Станува јасно дека да се зачува животната средина значи да се зачува животот. Оттука потекнува и стремежот на секоја земја која се декларира како одговорна, да изгради законодавство кое ќе овозможи колку што е можно повисоко ниво на заштита на животната средина, како и да креира стратегии за одржлив и одговорен економски развој во чии рамки посебно внимание треба да се посвети на одржливиот развој на туризмот. Често пати туризмот е причина за деградација на животната околина⁹⁰. Туризмот се јавува како корисник на животната средина и фактор за нејзина деградација и уништување, а од друга страна, пак, со туризмот се создаваат можности за заштита на животната околина. Колку повеќе се искористува туристичката дестинација во туристички цели, толку повеќе доаѓаат до израз негативните последици на туризмот врз животната околина: промена на еко-балансот на животинскиот свет, зголемено ниво на аеро-

загаденост, загадување на водните ресурси, загадување на почвата, зголемена бучавост, уништување на растителниот и животинскиот свет, естетско нарушување на просторот, неконтролирана урбанизација, присуство на енормен број на сообраќајни средства во туристичките дестинации, зголемени трошоци за превенција на ваквата состојба итн. Други проблеми кои се појавуваат во животната средина како резултат на развојот на туризмот во територија на паркот се:

- Кога се искористува природната средина на едно место во насока на развој на туризмот, најпрво треба да се создадат основни предуслови тоа место да биде попосетено од страна на туристите и поатрактивно за нив, а тоа пак од друга страна значи заштита и зачувување на основните природните вредности на тоа место. Ова се смета за еден од најголемите проблеми во областа на заштитата на природното наследство, како еден од најважните фактори за економски развој и главен услов за развој на туризмот,
- Управувањето со природното богатство не значи и придонес за зачувување на идентитетот и разновидноста на природата,
- Недоволна еко-свест и недостаток на информации за природните богатства и ресурси,
- Не постои инвентаризација на биодиверзитетот,
- Нема доволни информации, како ни објавени научни трудови за специфичните (ендемични) видови на животни и растенија во Косово,
- Заштитата на реликтните, ендемореликтните и автохотните видови на флора и фауна не е на соодветно ни на доволно ниво,
- Нема доволна ни соодветна заштита на видовите на шумска вегетација од деградација, ловокрадство и дрвокрадство,
- Нема доволна заштита на еколошките елементи од загадување и деградација,
- Нема нов план за управување за десеет години НП Маврово,
- Нема постојано мониторирање на водените површини од деградација,
- Спроведување на користење на природни ресурси е во почетна фаза,
- Нема иницијативи за изготвување на програми и преземање на истражувања на природата од научен карактер, кои би можеле да помогнат во развојот на туризмот,

- Не постои доволна меѓусебна соработка помеѓу владините и невладините организации на централно и локално ниво во областа на заштитата,
- Неконтролираната употреба на хемиски средства и/или вештачки ѓубрива на места кои се многу блиску до националните и природните паркови,
- Создавање на депонии во природата на недозволен и непропишани места за тоа,
- Планирање на просторниот и урбан развој, дозволи за градба и употреба на користење,
- Воспоставување на комисији за надгледување на објектите,
- Регулација на инфраструктурата, итн.

Ловот и риболовот во паркот е регулиран со закон според кој секое лице кое се занимава со лов и / или риболов треба да има одредена дозвола од ЈУНП Маврово. Законот ги одредува местата каде што е дозволено да се врши лов и риболов, оружјето што може да се користи за лов и риболов, начинот на лов и риболов итн. Сето тоа зависи од целите на активностите кои можат да бидат рекреативни, економски, од научно-истражувачки карактер итн. Иако постои закон за заштита на животната средина, како и поодделните нејзини компоненти, сепак постојат пропусти во спроведувањето на законот

Влијание на туристичките објекти врз животната средина

Недоразбирањата настанати околу политичките прашања во земјата и во регионот, резултирале со сериозни негативни влијанија врз туризмот, поради отежнатиот проток на туристи, туристички производи и услуги. На ваквата состојба може да се додадат деструктивните елементи произлезени од воените немири. Друга причина за слабата развиеност на туризмот е фактот дека туризмот се развива без концепција, а оној на другите земји функционира организирано, плански, со точно утврдена регулатива и според однапред утврдени визии за развојот. Во тој контекст, мора да се направи подетален преглед на сите позначајни проблеми кои влијаеле во насока на попречување на развојот на туризмот. Туристичките субјекти не преземаат мерки да го дефинираат проблемот, не обезбедуваат доволно информации, процесот на анализирање на информациите е на ниско ниво, не се одлучни во изборот на најдоброто можно решение за третман на отпадните води што произлегуваат од туристичките објекти директно во

Мавровското езеро и не се презема одлучна акција за решавање на проблемите со изградба на колекторскиот систем низ Мавровското поле. Исто така, појавата на тенденцијата на опаѓање на бројот на легла како во основните, така и во комплементарните сместувачки капацитети, како и непочитувањето на правилникот за категоризација на објектите за сместување и исхрана, се причини кои бараат итно решавање. Територијалната разместеност на капацитетите за сместување не е поволна. Сместувачките капацитети се користат многу кратко време, најчесто во зимската сезона. Има тенденција на постојано опаѓање на степенот на искористеност на сместувачките капацитети, со што значително се отежнува деловното работење на туристичките субјекти. Бројот на вработените во туристичкиот сектор е мал како резултат на неангажирање на сезонска работна сила и отпуштање на постојаните вработени поради намалениот обем на работење. Тука може да се надворзе и фактот дека структурата на вработените во туризмот не ги задоволува потребите поради недостаток на академски лица во услови на поголеми и посложени потреби за знаење кои ги диктира големата конкуренција на светскиот туристички пазар. Посебен проблем кој се појавува кај туристичките субјекти е многу малото учеството на странски директни инвестиции, односно капитал.

Слика бр.19. Поглед на туристичките објекти во Маврови Анови

Туристичките субјекти не ја согледуваат можноста за пронаоѓање прифатливи опции за финасирање на проектите од туристичката инфраструктура. Тие, исто така, не прават напори да соработуваат со мултилатералните или регионалните финансиски институции. Овие институции би ги стимулирале туристичките претпријатија да се вклучат во многу значајни проекти од областа на туристичкото работење. Овие субјекти не промовираат адаптација на туристичкиот сектор според пазарните трендови, со квалитетот на услугите, со можностите кои ги даваат човечките ресурси и слично. Проблем од слична природа е и непостоењето на соработка меѓу малите и средните туристички претпријатија. Друг недостаток е неможноста за интензивирање на интегративните процеси и соработка со останатите субјекти како од домашен, така и од меѓународен карактер.

ДЕЛ СЕДМИ

МЕРКИ И ПРЕПОРАКИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ

МЕРКИ И ПРЕПОРАКИ ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ Стратегија за развој на туризмот во НП Маврово

Општина Маврово и Ростуше имаа Стратегијата за развој на туризмот за периодот (2019-2028) и претставува документ кој овозможува туризмот да биде одржлива развојна област која ќе овозможи да придонесе во оптималното користење на туристичките ресурси¹⁸⁷. Имено туризмот во овој простор има посебно значење затоа што во него потенцијалите за развој се со изразита димензија. Тој е фактор нестопанскиот прогрес на подрачја кои се недоволно развиени така што го забрзува стопанскиот, социјалниот и

---

¹⁸⁷ Општина Маврово и Ростуше

културниот развој. Врз основа на стратегиското планирање на туризмот во општина Маврово и Ростуше ќе може да ги валоризира и користи своите ресурси на одржлив начин со оглед на богатството што го поседува, како во природата така во културната сфера. Овие ресурси се основни туристички вредности. Таа е карактеристичен по застапеноста на изразитата конфигурација на просторот и проткаен степенот на природни вредности кои и овозможуваат да се стекне со пиетет на заштита од највисок ранг. Покрај тоа, таа има забележително културно-историско и етнографско наследство.

Целите на стратегијата за развој на туризмот во наредниот десетгодишен период произлегуваат од мисијата која тој ја има на овој простор, посветеноста на власта на Локалната самоуправа предводена од градоначалникот и утврдените компоненти на визијата. Со оглед на сложеноста на туристичкиот феномен во кој свое место имаат различни развојни фактори и функционални придобивки целите се определени на два нивоа. Во стратегијата е определена општа цел и утврдени се специфични цели. Препознатливоста на Општината Маврово и Ростуше преку брендот „*Туристички сјај на природата и културата*“ ја определува како туристичка дестинација во која одржливиот развој, пред се однесува на доминантноста на еколошките стандарди. Стратегискиот план за развој на туризмот во паркот претставува подлабока анализа на заедницата која го нагласува фокусот и потребите на општината за развојот на туризмот. Стратегискиот план за развој на туризмот треба да биде алатката која треба да му помогне на инфоцентарот на паркот зголемување и забрзување на развојот на туризмот преку преземање на конкретни мерки и активности, како и преземање на проекти од областа на туризмот. НП Маврово е свесен дека треба да преземе стратешки напори и насоки доколку сака да се постигнат конкретни резултати во областа на туризмот. Оваа стратегија за развој на туризмот дава визија за општината која ги вклучува специфичните цели за развој на туризмот во сите идентификувани приоритетни области и проекти за постигнување на овие цели. За да се исполнат овие амбициозни цели, општина треба да ги мобилизира и ангажира сите ресурси кои се достапни, кои очигледно ќе бидат недоволни за спроведување на целиот план, односно стратегија. Така одржливиот развој се јавува како приоритет кој е во врска со заштитата на просторот на паркот во целина, но и во инфраструктурната и комуналната уреденост и опременост, ефикасност на комуналните служби во санацијата на појавите на диви депонии, одржување на хигиената, санацијата на отпадни води, нерационална сеча

на шумите во паркот и хортикултурното уредување на просторот. Тоа само по себе ја наметнува општата цел на развојот на туризмот. Имајќи ги предвид овие основи, во наредниот десетгодишен период треба да се реализира следниве цели: Унапредување на институционална и правна рамка, како основен столб во успешното управувањето со одржливиот развој на паркот Маврово како туристичка дестинација во земјата што се ;

- Подобрување на инфраструктурната и комуналната опременост и уреденост во функција на овозможување подобрена атрактивност и конкурентност на услугите;

- Обезбедување на рационално користење на постојните ресурси и преку туристичка валоризација проширување на просторот и активирање на нови локалитети и објекти;

- Унапредување на човечките потенцијали и управување со квалитетот во општината;

- Успешност во настап на туристичкиот пазар и

- Основање на туристичка развојна зона Маврово

Стратегискиот период во развојот на туризмот во наредниот десетгодишен период, треба да придонесе за подобрување на содржината на престој на посетителите, постојно да го унапредува квалитетот на услугите во насока на овозможување на потполно задоволство на посетителите. Така туризмот ќе биде во функција на интензивно вклучување на овие недоволно развиени средини во развојните процеси. Реализацијата на стратегиските определби ќе биде фактор на поттикнување на економските процеси, социјалната и интеркултурната соработка и разбирање, а самата општина и паркот ќе ја афирмира на домашен и, на меѓународен план своите туристички капацитети и понудата што ја има.

Учество на централната и локалната власт во развој на туризмот

Централната и локалната власт во паркот располагаат со мноштво законски мерки и институционални средства кои можат да придонесат за развојот на туризмот, да поддржат активно учество во меѓусекторската соработка вклучувајќи усвојување на политики и стратегии за соработка, формирање канцеларии за соработка или канцеларии за другите туристички организации на државно или локално ниво, формирање совети на чинители за развој на туризмот; фондови на невладини организации од областа на туризмот; прописи за задолжително учество на заинтересираните страни во туризмот и јавни консултации во различни фази на креирање политики и легислативи. Повеќето од

општините треба да усвојат политики (стратегии, прописи, меморандум за соработка итн.) со цел да се создадат основи за зајакнување на улогата на туризмот во економскиот развој на земјата, односно на конкретната општина. Особено важно е здружување на субјектите од областа на туризмот и угостителството, зголемена комуникација и соработка како помеѓу субјектите на локално ниво, така и соработка помеѓу централната и локалната власт, како и соработка со други меѓународни организации. Вклучувањето на локалните чинители во развојот на туризмот преку застапување на интересите на туристичките субјекти и локалната власт во Призрен е во корист на заедницата во целост. Практиката на учество на власта (локална и централна) во областа на туризмот може да служи како алатка за размена на знаење и искуства и развивање на понатамошна успешна соработка. Таа соработка може да биде како од аспект на заедничко донесување на разни развојни програми, планови и стратегии; давање на финансиска помош, размена на искуства и знаења; капитални инвестиции; кадровски потенцијал; од областа на преземање на мерки за заштита на животната средина и културното наследство итн. За развој на туризмот од големо значење е да се зацврсти и зголеми соработката помеѓу сите субјекти од областа на туризмот на локално ниво, но и помеѓу локалната и централната власт. Исто така има огромен недостиг на финансиски и човечки капитал како за реализација на проектите од областа на туризмот, така и за преземање на разни иницијативи од областа на инфраструктурата воопшто. Во тој контекст неопходно е преземање на засилени мерки и активности на овој план во иднина што ќе доведе и до зголемен развој на туризмот.

Унапредување на природните и културните вредности на паркот

Националниот парк Маврово за прв пат за заштитено подрачје е прогласено во 1949 година со указ на Народното Собрание на НРМ, поради особените природни убавини, историското и научно значење на шумите и шумските предели околу Мавровското Поле. Со Законот за изменување на Законот за прогласување на шумските предели околу Мавровското Поле за национален парк, донесен 1952 година површината на националниот парк е зголемена за шестпати, односно од 11,750 ха на 73,088 ха.

Земајќи ја во предвид карактеристичната местоположба, особените природни убавини, пејзажните и естетски вредности и исклучително богатиот и ендемичен

растителен и животински свет, Маврово ги исполнува критериумите да биде прогласено за заштитено, во категоријата–национален парк. Постапката за прогласување на Маврово за заштитено подрачје во категоријата национален парк е отпочната врз основа на извршената научна анализана природните вредности на Маврово, препораката за предлог категорија на заштитеното подрачје Маврово, предлогнадворешните и предлог внатрешните граници (зони), кои се содржани во Студијата за ревалоризација на заштитеното подрачје Маврово 2011г. За да се обезбеди долготрајна заштита на подрачјето и соодветен менаџмент планирано е и обука и сертифицирање на ренџерска служба во НП Маврово¹⁸⁸.

Веруваме дека заштитеното подрачје НП Маврово има огромен туристички потенцијал да порасне во дестинација која на посетителите ќе им нуди еко-туризам, авантуристички туризам, меѓутоа и можност за заработка на локалното население преку одржливо користење на она што веќе природата во паркот го нуди.

Забрзана урбанизација и тотално несоодветно менаџирање од страна на општина Маврово и Ростуше над природните убавини кои во себе чуваат скапоцен биодиверзитет, влијае негативно врз унапредувањето на природните и културните вредности на НП Маврово. Како една од обврските на управата на паркот е чување на природните извори, планинските убавини по паркот и целото заштитено подрачје за идните генерации.

Заштитата на животна средина и културното наследство

Намалениот број на посетители генерално може да се смета за позитивно влијание врз намалувањето на притисоците врз животната средина. Сепак, промената во структурата на посетителите и поголем број на неодговорни туристи, во комбинација со неможноста на управителите да обезбедат редовна присутност во подрачјата, резултирале со повеќе негативни примери и притисоци врз заштитеното подрачје Маврово поточно вознемирување на животните, уништување на биодиверзитетот, на инфраструктурата во подрачјето, оставање отпадоци, нелегален лов и сеча и др. Искуствата од регионот покажуваат дека негативните ефекти од пандемијата значително се амортизирани со

---

¹⁸⁸ ЈУНП Маврово, Маврови Анови

редовното буџетско финансирање на заштитените подрачја. Од страна на државните институции треба да воспостави механизам за финансирање на јавните установи на парковите со цел да се заштити природните и културните богатства во заштитените подрачја во земјата, кои ќе овозможат одржливо функционирање на заштитата. Туризмот во заштитените подрачја може да се дефинира како туризам кој содржи патување и привремен престој на туристи во дестинации со автентични природни области заштитени со закон¹⁸⁹. Современото третирање на националните паркови го прифаќа ставот дека заштитата на природата и туризмот се нивни две доминантни компонентни, и туризмот има економски интерес да го финансира одржувањето на природата основа врз која впрочем и го темели својот развој, додека пак заштитата на природата на тој начин обезбедува средства за непречено обавување на сопствената функција. На тој начин најдобро се етаблира силен интеракциски однос меѓу туризмот и заштитата на природата. Туризмот ги валоризира природните добра во остварување на своите економски цели, но не ги троши, како што тоа го прават сите други стопански дејности, во случај на развој во заштитените подрачја туризмот е принуден максимално да ја чува природната основа бидејќи таа претставува есенцијална суровина на квалитетниот туристички производ. Управувањето на заштитените подрачја го вршат субјекти задолжени за управување под услов и начин утврдени со Законот за заштита на природата, набљудувањето врз управувањето и заштитата на заштитените подрачја го врши МЖСПП. Управувањето, набљудувањето и заштитата на националните паркови го вршат јавни установи Национален парк, кои за таа цел се формирани од страна на Владата на Република Македонија, како што е НП Маврово. Финансирањето на заштитата и управувањето на заштитените подрачја е регулирано со Законот за заштита на природата. Животната средина се подразбира комплекс на сите влијанија кои дејствуваат врз организмите на местото каде што тие живеат, тие влијанија доаѓаат како од неживата така и од живата природа на околината која ги опкружува. Основните прашања во врска со заштитата на животната средина се уредени со Законот за заштита и унапредување на животната средина и природата од 1996 година¹⁹⁰. Туризмот може да придонесе кон промени кои

---

¹⁸⁹ Тунтев,З.,(2006), Животна средина и туризмот, Охрид

¹⁹⁰ МЖСПП, (2003),Студија за состојбата со биолошка разновидност, Скопје

можат да бидат позитивни и негативни врз животната средина и природата¹⁹¹. Така на пример развојот на туризмот во некои простори доведува до несакани последици во врска со деградацијата и квалитетот на земјиштето кои, понатаму, се одразуваат врз опстанокот на биолошката разновидност во тие средини. Еден од забележливите случаи е и непланската изградба на одредени туристички објекти (викендици), покрај Мавровското Езеро над 1200 викендички во склоп на Националниот парк Маврово. Многу од карактеристиките на физичката природна средина се туристички атракции, туристичките објекти и инфраструктурата сочинуваат еден дел од антропошката средина. Туристичкиот развој и туристичката употреба на просторот предизвикуваат влијанија врз животната средина, со оглед на веќе посочената взаемна условеност на туризмот и животната средина, сосема е очекувано предизвикувањето и појавата на потенцијални проблеми. Видот и интензитетот на влијанијата на туризмот врз животната средина и обратно, зависат од многу фактори, но првенствено од видот и интензитетот на туристичкиот развој, што било предмет на истражувања и предизвикало внимание кај многу истражувачи уште многу одамна. Во продолжение ги посочуваме најмаркантните позитивни и негативни влијанија кои туризмот може да ги предизвика врз животната средина. Позитивни влијанија на туризмот врз животната средина, може да помогне во зачувување и унапредување на животната средина на различни начини¹⁹², туризмот може многу да придонесе во зачувување и конзервирање природни области што претставуваат туристичка атракција, како на пример национални или регионални паркови. Во отсуство на туризмот, може да се случи нивно еколошко уништување, што би довело до загуба на природното богатство. Туризмот овозможува преку него да може да се платат сите трошоци околу конзервирањето археолошки и историски наоѓалишта кои претставуваат туристички атракции¹⁹³, без него, би се дозволило постепено уништување, па дури и исчезнување на значајно културно наследство, туризмот учествува во подобрување на квалитетот на животната средина преку контролирање на загадувањата на воздухот, водата, бучавата и други проблеми. Истовремено, туризмот се грижи и за подобрување на естетиката во животната средина преку посебни програми за уредување на природата,

---

191 Димитријевиќ,Ј. (2007), Животна средина, туризам и одржлив развој, Скопје

192 Национална стратегија за рурален туризам, 2012-2017 година, Министерство за Економија на Република Македонија, Сектор за туризам

193 Димитријевиќ,Ј. (2007), Животна средина, Туризам и одржлив развој, Скопје

соодветна градба и дизајн. Значи, туризмот се грижи за квалитетот на сè она од животната средина што е во негова функција. Преку туризмот се овозможува подобрување и унапредување на целокупната инфраструктурата, бидејќи тој е директно условен од неа. Туризмот може многу да придонесе во подигнување на еколошката свести еко грижата на совест, особено кај локалното население во рецептивните места каде тој претставува главен извор на егзистенција. Негативни влијанија на туризмот врз животната средина да не е внимателно и правилно планиран, се јавуваат различни видови негативни т.е непосакувани влијанија врз животната средина¹⁹⁴. Многу од тие негативни влијанија кои ги предизвикува туризмот, не се својствени и специфични само за него, туку се јавуваат и други причинители, но успеваат успешно се кријат позадилицето на туризмот. Кои од многуте негативни влијанија ќе се појават, зависи од видот на туризам кој се развива како и од специфичните карактеристики на дадената туристичка област. Несоодветниот систем на отпадни води од хотелите и другите туристички објекти, или пак, испуштањето фекалии во близина на Мавровското езеро и кај реките може да се предизвика загадување на водата. Кон тоа придонесува и користењето рекреативни и туристички транспортни моторни пловни објекти кои безмилосно ги загадуваат површинските води. Иако за туризмот генерално се размислува како за “чиста индустрија, сепак, како резултат на неговиот развој преку интензивната употреба на моторните возила од и за туристичка потреба, се предизвикува загадување на воздухот. Визуелното нарушување може да биде предизвикано од повеќе извори: неправилно и несоодветно дизајнирани хотели и други туристички објекти кои не се компатибилни и не се вклопуваат во стилот на локалната архитектура, употреба на несоодветни градежни материјали; лошо просторно планирање на туристичките објекти¹⁹⁵, нарушување или попречување на природните пејзажи, употреба на големи и несоодветни рекламни знаци и слично. Доколку туристичкиот развој не ги почитува и не се темели на основните принципи на просторното планирање, може да резултира со појава на проблеми во користењето на земјиштето. Имено, ефтино купеното земјиште доколку се продава во туристички цели може да достигне астрономски цени, неправилното урбанистичко планирање може да предизвика проблеми во инфраструктурата и снабдувањето и слично. Социолошките и културните ефекти на

---

194 Петревска,Б., (2013), Економика на угостителство и туризам, Штип

195 Димитријевич,Г.,(2002), Менаџмент во туризам и угостителство, Охрид

туризмот најчесто се анализираат истовремено како социо-културни ефекти, што е случај и во оваа прилика¹⁹⁶. Притоа, јасно е дека видовите и интензитетот на социо-културните ефекти се условени од видот и интензитетот на туристичкиот развој, но и од самите социо-културни карактеристики на туристичкото место, односно од планирањето, развојот и управувањето со туризмот. Пред да ги посочиме конкретните социо-културни ефекти на туризмот, неопходно е да се објаснат основите зошто тие се случуваат. Туризмот предизвикува социо-културни ефекти и во случај кога локалното население и туристите имаат иста културна позадина и социјална припадност, што е често случај со домашниот туризам. Меѓутоа, како најкарактеристичен, трет вид ефекти, се споменуваат оние кои произлегуваат поради постоење културни разлики помеѓу резидентите и туристите. Туризмот се јавува како главен стимул за заштита на културното наследство, имајќи го предвид фактот што тоа претставува една од главните туристички атракции и преку негова валоризација може да се обезбедат средства потребни за негово конзервирање. туризмот овозможува заштита на археолошките и културните наоѓалишта, аштита и понекогаш заживување на традиционалните уметности, занаетчиството, играта, музиката, традиционалната облека и церемониите, обичаите и традиционалните животни стилови, финансиска помош за одржување на музеите, културните објекти преку наплаќање билети на туристите, како и поддршка на културни настани и фестивали како значајни туристички атракции како што е Галичка свадба во Маврово. Современиот туризам се карактеризира со големи и значајни квалитативни и квантитативни промени, кои се манифестираат преку динамичниот пораст на бројот на туристички движења, пораст на туристичкиот промет, создавање и практикување на нови и флексибилни видови на туристички производи¹⁹⁷. Туризмот е феномен на модерниот свет и современото живеење. Како последица на современите карактеристики, туризмот прерасна во водечка и најголема стопанска дејност во светот. Масовноста на туристичките движења, го претворија туризмот или секторот, не само во најмоќен економски фактор, туку и во фактор кој има силно и големо влијание врз физичко-географскиот простор и врз животната средина. Влијанието врз животната средина е очекувано и нормално, ако се знае дека туризмот како феномен и појава се одвива во географскиот простор. Денес

---

¹⁹⁶ Мариноски,Н.,(1992) „Туристичка географија“, Просветно дело, Скопје

¹⁹⁷ www.geograf.mk

животната средина е основата на современиот туристички производ. Во последните три децении се поголемо внимание и значење се дава на животната средина, нејзината заштита, сочувување и реставрација. Идните проекти кои нема да ја поддржуваат заштитата на животната средина, и покрај нивната економска оправданост и профитабилност ќе бидат неиздржани, ќе останат нереализирани и однапред се осудени на неуспех. Перспективите и профитабилноста се повеќе ќе зависи од сочувувањето и одржувањето на атрактивноста на туристичките дестинации, кои туристите сакаат да ги посетат, видат и доживеат. Поради ова современите субјекти мора да дадат приоритетно значење на заштитата на животната средина.

Туризмот има моќ да влијае и да ја менува животната средина, да обезбеди фондови и средства за конзервација, да ја негува културата, традицијата, историјата и етно-социографските вредности, да обезбеди одржливо користење на ресурсите, да ги заштити природните атрактивности ит.н.¹⁹⁸ Доколку туризмот правилно не се планира и имплементира може да ја уништи флората и фауната, да предизвика и стимулира непланска градба, да го елиминира и деградира просторот, да создаде проблеми со отпадните води, да ги игнорира потребите на население што живеат во овој регион. Туризмот мора да овозможи заштита на животната средина, заштита на природните туристички ресурси и атрактивности, за да се задоволат потребите и мотивите на туристите, а истовремено да се осигура неговата одржливост. Односите туризам - животна средина, не се едноставни, напротив тие се многу комплексни и сложени. Нивниот однос еволуирал и се менувал со текот на времето, зависно од периодот и динамиката на развојот на туризмот. Туристичките активности не биле секогаш компатибилни со потребите на животната средина, но сепак не доведувале до загрозување и нејзино уништување. Ваквиот однос помеѓу туризмот и животната средина се задржал се до појавата на масовните форми на туризам. Во оваа фаза туризмот динамично се развива, драстично се зголемуваат меѓународните туристички движења, се посетуваат нови, далечни и нетрадиционални туристички дестинации ит.н. Сето ова резултира со директни и индиректни, намерни и ненамерни деградациони влијанија врз животната средина, поради што туризмот и животната средина се наоѓаат во меѓусебен конфликт. Еволуцијата на односот помеѓу туризмот и животната средина продолжува, така да денес нивниот

---

¹⁹⁸ Ацковски,Н.,&Ацковска,М, (2005), Политика за развој на туризмот,Охрид

меѓусебен што подразбира дека тие се зависни еден од друг и се во меѓусебна тесна, корисна и трајна заедница, од што зависи и нивниот понатамошен развој. За да се намали и елиминира негативното влијание на туризмот, а истовремено да се иницираат неговите позитивни ефекти врз животната средина, воведени се нови концепти за развој на туризмот. Такви се, концептот на одржлив развој на туризмот, екотуризам, природен туризам и останатите алтернативни форми на туризам, концептот на максимални носечки капацитети и др.

Промовирање на традиционалните туристички активности

Целите на промоцијата на туризмот коинцидираат со општите целии кон кои се стреми туристичкиот развој. Оваа поврзаност подразбира дека промоцијата е една од основните активности кои овозможуваат туризмот да биде фактор на вкупниот општествено економскиот развој на паркот. Актуелната состојба на туризмот во паркот и развојните потенцијали кои ги има не се доволно искористени и традиционалните туристички активности како туристички капацитет не се промовирани како важен општествен вредност за иден туристички развој на регионот. Мисијата на туризмот е да го

поттикне развојот на традиционалните туристички активности во регионот, земјоделието, сообраќајот и вкупниот услужен сектор. Таа треба да создаде услови за унапредување на јавното-приватно партнерство преку кое рационално ќе ги користи природните и антропогените атрактивности и рецептивни ресурси кои не се во изминатиот период користени. Во остварување на мисијата НП Маврово со општината Маврово и Ростуше треба да овозможи концесионирање на локации и објекти, посебно на оние во атрактивни средини како репрезентативни локации, треба да има одлучувачка улога во одржливиот развој на туризмот овозможувајќи оптимални комунално-хигиенски услови, користење на еколошки стандарди и ефикасно функционирање на сообраќајната инфраструктура. НП Маврово треба да има поддршка на руралната туристичка понуда со што ќе им овозможи на жителите од овие населени места да остварат приходи со кои ќе го зголемат семејниот буџет преку изложба на традиционалните туристички активности. НП Маврово како туристичка дестинација заслужува поголема поддршка во сегментот на зголемување на туристичката сезона, но неопходна е и поголема дисциплина во плаќањето на туристичка такса од страна на чинителите од овој сектор, којшто е значаен за локалната економија. Во контекст на поголема промоција на регионот НП Маврово со своите преставници учествува во регионалните саеми за туризам, и успеа да го привлече вниманието на туристите преку презентација на чиста и здрава околина во којашто има територијата на паркот со езера, планини, водопади, етно-села, манастири, но и локални манифестации, традиционална храна и гостопримливи домаќини. Ова е дополнително потврдено со статистичките податоци коишто покажуваат континуитет во растот на домашните и странските туристи, но и во бројот на остварени ноќевања во регионот.

Визија и проекции за развој на туризмот во НП Маврово

Визијата и проекции на развојот на туризмот во НП Маврово во тесна врска е со посветеноста на чинителите и засегнатите страни во рамките на зацртаната мисија. НП Маврово е препознатлива туристичка дестинација во земјата и регионот, која врз основа на расположливите туристички ресурси може да креира туристички производи конкурентни на туристичкиот пазар. Развојот на туризмот овозможува простор за инвестиции,

и овозможува интензивен процес на вработувања, при што се отвораат нови работни места.

Тоа е туристичка дестинација што во функција на афирмација на одржливоста го негува своето културно и природно наследство, ги негува традициите кои произлегуваат од мултиетничките хармонизирани односи. Како туристичката дестинација која има постигнато ниво на извонредна почит кон животната средина и заштита на природата во цела територија на националниот парк Маврово. Подобрување на конкурентноста на туристичката понуда на НП Маврово преку креирање на поволна бизнис клима и зголемена валоризација на природните и културните богатства треба да биде приоритет на идните проекции и визија за развој на туризмот во паркот Маврово како што се ;

- зголемување на бројот на домашни и странските туристи,
- раст на приходите од туризмот со цел зголемено учество на туризмот во вкупниот приход на паркот;
- зголемување на туристичката понуда и градење на препознатлив туристички имиџ со воведување на светски стандарди кај туристичко-угостителските услуги;
- унапредување на меѓународната туристичка соработка со другите институции;
- поддршка на туристичките локации надвор од туристичка сезона;
- конкурентна бизнис клима за раст на бројот на мали и средни претпријатија и нови работни места од областа на туризмот и угостителството;
- натамошен развој на активниот туризам како потенцијал за силен локален економски развој;
- планирање и одржливо искористување на природните богатства;
- зголемување на учеството на обновливите извори на енергија во финалната потрошувачка на енергија и заштита на животната средина и заштита на природата во паркот;
- зголемување на користењето на природниот гас и искористување на сончевата енергија во домаќинствата;
- зголемување на довербата на потрошувачите спрема угостителските услуги;

Заштитени културни и природни вредности се зачувани во својата автентичност, а во туристичката понуда се вклучени нови атрактивности. Така е подобрена конкурентноста на

туристичките производи на туристичкиот пазар, така што НП Маврово се посетува и од странските туристи. Сместувачките капацитети постигнале висок квалитет и примена на современи стандарди, рестораните се карактеризираат со изразита автентичност во понудата, а порастот на бројот на стопански субјекти во туризмот и угостителството ја зајакна конкуренцијата и го подобри квалитетот на услугите¹⁹⁹, и домашното сместување стана рецептивен фактор на развојот на туризмот во паркот. Треба да се овозможи степенот на задоволство на туристите од престојот да биде на високо ниво. Визијата на туризмот во НП Маврово се темели на идентификацијата на можностите и вредностите и активниот однос што има паркот и локалната самоуправа кон туризмот како приоритетна дејност за развој на целиот регион. Визијата на развојот на туризмот во паркот претпоставува забележителни подобрувања во однос со одржлив менаџмент на туристичката дестинација. Општината Маврово и Ростуше и НП Маврово имаат соработка со соседните општини и регионот во целина²⁰⁰. Во областа на човечките ресурси подигнато е нивото на знаења и вештини и зголемен е бројот на вработени и претприемачи и нивото на квалитет на услугите. Населението има позитивен однос кон туризмот и нема антагонизам и недоразбирања. Нашата земја веќе започна да се позиционира како атрактивна и конкурента туристичка дестинација базирана врз организационен стратегиски интердисциплинарен пристап и сеопфатни промотивни активности. Најдобра потврда дека кај меѓународната јавност полека се создава позитивен имиџ за нашата држава е зголемувањето на продажбата на македонските производи на странските пазари, како и враќање на странските туристи во Р.С. Македонија, отворање на нови кредитни линии и грантови за развој на стопанството, изработка на стратешки документи за заштита на животната средина и одржлив развој, унапредување на деловните трансакции и многу други развојни иницијативи, како и вклучување на земјата и нејзините деловни субјекти во меѓународните интегративни процеси. Претходната констатација се потврдува преку реализација на неколку стратегии за развој на туризмот²⁰¹, како што се: Национална стратегија за развој на туризмот 2009 – 2013 година, Национална стратегија за рурален туризам 2012–2017 година и други документи кои веќе наоѓаат примена. Веќе

---

¹⁹⁹ Општина Маврово и Ростуше

²⁰⁰ ЈУНП Маврово, с.Маврово

²⁰¹ Општина Маврово и Ростуше

неколку години видливи се овие резултати: изградени се нови содржини кои предизвикуваат интерес кај туристите, па од тука и зголемен е бројот на посетители, бројот на ноќевања, изградени се поголем број хотели, ресторани, а во руралните средини започнато е субвенционирање на бизниси кои го стимулираат руралниот туризам, итн. Без сомнение, комплексноста и мултидимензионалниот карактер на туризмот бараат голем број активности и координација на сите релевантни фактори. Едноставно, доколку туризмот претставува стратешки сектор на стопанството, тогаш тој бара и активна туристичка политика. Актуелната состојба и развојните потенцијали кои не се доволно искористени како и дејностите кои ги опфаќа во него и надвор од него, како и современите процеси во државата и во светот упатуваат на мисијата на туризмот да ја насочи кон негово етаблирање како приоритетна дејност. Ваквата мисија е во согласност трендовите на туризмот кои покажуваат перманентен раст, како на планот на туристичкиот промет, така на остварените приходи од оваа дејност. Таа треба да биде насочена кон функционална, сеопфатна и ефикасна заштита подразбира користење без искористување. Мисијата на туризмот е да го поттикне развојот на земјоделието, сообраќајот и вкупниот услужен сектор. Таа треба да создаде услови за унапредување на јавното-приватно партнерство преку кое рационално ќе ги користи природните, културните и антропогените вредности. Користејќи ги прогнозите и проекциите од просторниот план и стапката на зголемување на бројот на легла до 2020 година, односно 5000 легла во Маврово-Дебарскиот регион, наспроти постојниот број од 1259 легла во НП Маврово, оформен е проектиран број на легла до 2100 легла во границите на паркот до 2030 година²⁰², односно бројот на легла да се зголеми за вкупно 841 легла, тоа претставува пораст на капацитетите на туристичката понуда. Во однос на вкупниот проектиран број од 110.000 легла до 2020 година, во сите видови сместувачки капацитети во земјата, проектираниот број на легла во НП Маврово зема учество од 19%. Во однос на вкупниот проектиран број од 1.500,000 домашни туристи до 2020 година во земјата, проектираниот број на туристи во НП Маврово за до 2030 година ќе земе учество од 26,7%. Вкупно проекција за сите категории на туристи за период од 17 години (2013-2030) изнесува 537,557 туристи, или годишно просечно од 31,621 туристи. За да се оствари ваков развој на туризмот до 2030 година потребно е континуирано да се унапредуваат стратегиите за

---

²⁰² ЈУНП Маврово – с.Маврови Анови

туристичкиот развој во регионот Маврово. Во наредниот период задолжително е да се направат унапредувања на постојните туристички капацитети, локалитети и простори, како и соодветна промоција на туристичката понуда, во задолжителните активности на паркот Маврово и општината за период до 2030 година. Богатството на природните и културно-историски ресурси претставува значаен потенцијал за развој на туризмот во територијата на НП Маврово ја прави привлечна и препознатлива туристичка дестинација која привлекува како домашни, така и странски туристи од целиот Свет. НП Маврово има потенцијали за развој на различни видови туризам еко-туризам, рурален туризам, планински, велосипедизам, зимски туризам, спелеолошки туризам, научен туризам итн. Меѓутоа, недостатокот на инфраструктура и капитални инвестиции го оневозможуваат искористувањето на тие природни и културно-историски ресурси за развој на туризмот на овој регион. Колку и да располага една дестинација со туристички природни и културни ресурси, ако не постои инфраструктура за уживање во тие природни и културни убавини, тогаш таквите извори остануваат неискористени. За да може да се развие туризмот во паркот, неопходна е соработка, како и преземање на мерки и активности за развој од страна на сите институции како на централно, така и на локално ниво, но и поддршка од јавните институции, приватниот сектор, како и странските инвестиции.

SWOT–анализа на туризам во НП Маврово

Најдобар аналитички приод кон преставување на базичната проценка на туристичките карактеристики и туристички производ преставува SWOT анализата. Таа ги опфаќа интерните силни и слаби страни на туризам, како и екстерните шанси и развојни можности, односно ограничувања и опасности, поврзани со процесот на развој на туризмот во НП Маврово во целост. SWOT анализата произлегува од примарните и секундарните истражувања врз основа на квалификациите кои можат а се извлечат од аналитичкиот пристап. Преку неа се овозможува утврдување на целите, мерките и активностите кои треба а се преземат за подобрување на туризмот во општината Маврово Ростуше. SWOT анализата е дадена во следната табела.

Табела бр. 18. SWOT–анализа на потенцијали за развој на туризмот во НП Маврово

ПРЕДНОСТИ	НЕДОСТАТОЦИ	МОЖНОСТИ	ЗАКАНИ
<ul style="list-style-type: none"> •Туристичко-географска положба •Природни убавини •Културно и историско богатство •Охрид и Охридското Езеро •Населби со изразита специфика •Концентрација на атрактивности на мал простор •Постоење на природни ресурси за развој на туризмот на повисок 	<ul style="list-style-type: none"> •Сместувачки капацитет •Вонпансионска понуда •Алтернативен туризам •Квалитет, негативен однос •Изразена сезоналност •Недоволна едуцираност на домашното население •Немање на поголеми инвестициски можности и директни извори на 	<ul style="list-style-type: none"> •Дестинациски развој на туризмот •Министерство за туризам •Институт за туризам и угостителство •Репозиционирање на туристичкиот пазар •Привлекување странски инвестиции 	<ul style="list-style-type: none"> •Недефинирани државотворни елементи •Организиран криминал •Девијантни појави •Загадување на природната средина •Девастација на културното наследство •Недостиг на инвестиции

<p>степен</p> <ul style="list-style-type: none"> • Природни ресурси за развој на сточарството и прехранбената индустрија • Ресурси за развој на градежништвото во случај на појава на инвестиции • Ресурси за транспорт и превоз кои се веќе активни во Општината • Иницијатива на општинското раководство за реализација на проекти; • Просечен номинален број на активно население • Постојење на обучен кадар за вработување во одредени индустриски гранки • Добра пристапност • Транзитност низ живописни простори • Здрава храна 	<p>средства;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Зависност на економијата од послабо развиената патна инфраструктура • Зависност на сточарството од индивидуални производители • Националниот парк Маврово не е под општинска контрола • Зависност на превозните капацитети само од приватните сопственици • Немање на изразена производствена индустриска дејност • Миграција на населението поради намање услови за вработување • Постепено замирање на занаетчиството и посебните регионални знаења на населението • Слаба развиеност на локалните патишта до одредени села • Зависност на проодноста до 	<ul style="list-style-type: none"> • Наоѓање на инвеститори кои би инвестирале во развојот на туризмот • Наоѓање на инвеститори кои би инвестирале во развојот на сточарството • Аплицирање за грантови и средства од ИПАРД програмата • Промоција на паркот и нејзините капацитети во странство • Наоѓање на инвеститори кои би инвестирале во развојот на туристичка инфраструктура како дополнителен сегмент во регионот • Искористување на моменталната водена инфраструктура во иден процес на инвестиција во производството на вода 	<ul style="list-style-type: none"> • Недоволно симулирање на конкуренција • Континуираност на миграцијата и намалување на активното население • Немање инвестиции за завршување на сите планирани проекти во патната структура • Континуираност на миграцијата и намалување на активното население • Немање инвестиции за завршување на планирани проекти во патната структура • Немање инвестиции за реконструкција на енергетската мрежа • Неуспех на апликации за средства од развојните фондови • Незаинтересираност на населението за нови
---	---	---	---

<ul style="list-style-type: none"> •Единственост и раритетност на •планински релјеф •Регионална стратешка позиционираност на магистралниот пат •Постоечка мрежа на регионални патишта кои поминуваат низ паркот •Реализирани проекти и иницијативи за реконструкција на патната инфраструктура •Големи можности за искористување на водениот фонд и проширување на водената инфраструктура •Постоење на неискористено општинско земјиште како основа за развој на градежната инфраструктура •Традиционална рурална инфраструктура 	<p>одредени региони од временските услови</p> <ul style="list-style-type: none"> •Немање на директни приватни инвеститори кои би инвестирале во локалната инфраструктура •Застареност на енергетската инфраструктура и дистрибутивната мрежа •Миграцијата како фактор кои влијае негативно на развојот на сите инфраструктурни области •Прагматичен менаџментски кадар •Слаба развиеност на локалните патишта до одредени региони •Зависност на бизнис климата од сезонските периоди •Немање на директни инвестиции за зголемување на бизнис можностите •Немање на бизнис кластер или организација за туристички активности 	<ul style="list-style-type: none"> •Аплицирање за грантови и средства од национални и интернационални фондови за развој на туризмот •Промоција на туристичките занаети и традиција •Нови и атрактивни дестинации •Селективен туризам •Изградба на Коридор 8 •Наоѓање на инвеститори кои би инвестирале во развојот на туризмот •Формирање на маркетинг стратегија за широко промовирање на паркот •Едукација на населението и деловните субјекти во процесот на подготовка на апликации за грантови и фондови •Промоција на руралната инфраструктура и традиција 	<p>технолошки и индустриски можности</p> <ul style="list-style-type: none"> •Неуспех на апликации за средства од развојните фондови •Безбедносен менаџмент •Регионална нестабилност •Немање на иницијатива кај малите и средни деловни субјекти •Немање инвестиции за реализација на плановите за проширување на бизнис структурите •Конфликт помеѓу еко-потребите и бизнис-потребите •Неуспех на апликации за средства од развојните фондови и др.. •Загадување на животната средина, •Сеизмичко ризично подрачје,
---	---	---	--

<ul style="list-style-type: none"> •Развиена интерна структура и децентрализација на функциите •Комуникација помеѓу НП Маврово со општинскиот тим и населението •Релативно голема еко свест кај населението •Добри односи со другите паркови во земјата •Следење и реализација на можностите за инвестиции од развојните програми •Гостољубивност итн. •Чиста и богата животна средина, •Мавровско езеро, богата флора и фауна •Добри природни ресурси (земјиште, шуми, вода, еколошка средина, воздух), • Чист воздух, место каде може да се 	<ul style="list-style-type: none"> •Немање на финансиски институции •Застареност на инфраструктурата во областа на комуналните дејности •Зависност на населението од стручни консултантски услуги во областа на аплицирањето за грантови и средства за развој на туризмот •Маркетинг и промотивни активности и др.. •Ниска еколошка свест, локалното население не поседува доволна едуцираност за зачувување на природните богатства, •Голема опасност од пожари, •Не постои локална регулатива за управување со отпад, •Постоење на ХЕЦ 6. Нема регулатива за заштита на автохтоните растенија и производи 	<ul style="list-style-type: none"> •Развој на магистралниот пат до Дебар и др.. •Поголемиот дел од регионот претставува чиста еколошка средина, •Размена на искуство, •Правилно управување со шуми •Прогласување на споменици на природата, •Изработка на “Стратегија за заштита на шумите, •Не постои закон кој регулира палење наоган на јавни површини •Селекција на отпадот и негово рециклирање, • Воведување на екостандарди Користење на грантови за заштита на природата, •Склучување договори за соработка; Формирање работни 	<ul style="list-style-type: none"> •Изумирање на ендемичните видови (растенија и животни) •Неконтролирано искористување на шумите, •Уништување на шумскиот предел од страна на туристите, •Финансирање за изградба на мали хидроцентрали во границите на паркот, •Ограниченост на буџетски средства Нереализирани процеси за придвижување кон ЕУ и евро-атлантските интеграции •Недоволна заинтересираност за планински туризам инвестирање од страна на домашни и странски инвеститори, •Слаба заинтересираност за соработка од страна на други
---	--	--	---

<p>прават најразлични активности во природата на паркот,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Голем број на ендемични видови (растенија и животни) • Поволна клима и разновиден шумски фонд, • Шумски патеки и др.. 	<p>од животинско потекло, земјоделски производи и др..</p> <ul style="list-style-type: none"> • Нема ЛЕАП, • Нема изработено план за амбиентален воздух, • Нефункционалност на инспекциски органи, • Палење на оган на необележано место и др.. 	<p>тимови за креирање на заеднички туристички производи,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Основање на туристичка развојна зона, • Доградба на регионалниот пат до Бошков Мост со средства на државата • Изградба на локална патна мрежа со грантови и донации и др.. 	<p>административни целини и туристички дестинации надвор од паркот,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Слаб пристап кон донации и фондови од национален и интернационален карактер, • Недоволно следење на софистицираноста во информатичките технологии во регионот и светот и др..
--	---	---	--

Теренско истражување и презентација на резултати

За реализација на овој докторски труд користев анкетен прашалник како метод на прибирање на податоци на терен со видови прашања. Предмет на ова истражување беа: туристите од општина Гостивар и Маврово Ростуше. Така, беа спроведени анкети - со туристите на градот Гостивар и во територија на НП Маврово, реализирано во временскиот период (септембер до јануари 2021 година) сознанијата до кои се доаѓа како резултат на истражување се прикажани на крајот на овој труд. Истражувањето спроведено на тема: “Економските ефекти од развојот на туризмот во НП Маврово“ е насочено главно на природно и културнит вредности и економските ефекти на развој на туризмот во територијата на Национален Парк Маврово. Оваа докторска дисертација е фокусирана на западниот дел на земјата кој има посебна туристичка атракција и е исто така важен во привлекувањето странски и домашните туристи. Оваа студија е главно фокусирана на туризмот во општина Маврово и Ростуше. Најголем број туристи од спроведените истражувања имаа општина Маврово и Ростуше и од општина Гостивар, што исто така помогна во економијата на земјата и во регионалниот развој. Важно е да се нагласи дека ова истражување на овој сектор помогна да се предвидат можностите за развој на туризмот и влијанието на овој развој во економска смисла и подобрување на животниот стандард и економскиот раст на земјата. Сите користени методи на истражување ја олеснија работата во извлекувањето на што е можно попрецизни заклучоци и резултати, што ќе служат во иднина на ова поле.

Анкетен прашалник во истражувањето

Туризмот е една од економските активности која може да и донесе највисок просперитет за развој на регионот во Маврово, населението треба да знае за важноста на туризмот за економскиот развој на подрачјето, можностите кои би се искористиле на ова поле и видовите на туризам кои би можеле да бидат најмногу практикувани во НП Маврово. Анкетирање на населението и посетителите во врска со туризмот:

Почитувани,

Ве замолувам да одговорите на прашањата од прашалникот кој треба да се искористи за научно-истражувачкиот докторски труд во врска со Економските ефекти за развој на туризмот во НП Маврово. Причината за пополнување на овој прашалник е докторската дисертација во Факултетот за туризам и угостителство во Охрид. Анкетниот прашалник е спроведен на временскиот зимски период 01.12.2021 до 15.02.2022 година.

Ви благодарам:

М-р Хасан Рустеми _____

Прашалник - за посетителите кои го посетувале НП Маврово и нивното искуство од посетата во временскиот период 01.12.2021 до 15.02.2022 година

Прашалник:

- Прашање бр.1. Пол
- машки пол
- женски пол

Прашање бр.2. Возраст

- До 18 години
- Од 19 до 30 години
- Од 31 до 50 години
- Од 51 до 65 години
- Над 65 години

Прашање бр.3. Професија

- ученик/студент
- вработено лице
- невработено лице
- пензионер

Прашање бр.4 Во НП Маврово доаѓате

- првпат
- вторпат
- повеќе пати (на годината)

Прашање бр.5 Дали посетата ја организиравте сами?

- Дали патувањето е во ваша лична организација или е
- организирано од друго лице?

Прашање бр.6 Која е главната причина за посета на НП Маврово

- одмор и рекреација
- посета на природно и културно-историските споменици
- деловни причини
- друго (наведете)

Прашање бр.7 Колку долго ќе престојувате во Маврово?

- еден ден
- едно ноќевање
- две ноќевања
- подолго од три ноќевања

Прашање бр.8 Како дознавте за НП Маврово?

- на интернет пребарување
- на социјални мрежи
- од роднини и пријатели
- на друг начин

Прашање бр.9 Што планирате да посетите во паркот Маврово?

- културно-историските монументи
- природните атракции
- роднини и пријатели
- искусување на традиционалните јадења и пијалоци
- друго

Прашање бр.10 Како го оценувате туризмот во НП Маврово

- Во високо ниво
- На средно ниво
- На ниско ниво

Прашање бр.11 Како ги оценувате инвестициите на туризмот во овој регион?

- Сиромашни
- Задоволни
- Добри
- Многу Добри

Прашање бр.12 Дали престојувате во хотел, мотел или друг објект за сместување?

- хотел
- мотел
- приватен апартамент
- камп
- одморалиште
- друг вид на објект за сместување

Прашање бр.13 Дали објектот во кој се сместивте ги исполнува вашите очекувања?

- да, ги исполнува моите очекувања
- не ги исполнува моите очекувања

Прашање бр.14 На скала од 1 до 10 оценете го на објектот каде сте сместени

1   2   3   4   5   6   7   8   9
10

Прашање бр. 15 Што мислите дека е приоритет за подобрување на инвестициите во туризмот?

- Инфраструктурата
- Менаџирањето
- Квалитет на услугите
- Друго

Прашање бр.16 За време на престојот во Маврово, дали посетивте некоја од природните атракции?

- да, посетив
- не, не сум посетил
- не сум љубител на природата
- друго

Прашање бр.17 За време на престојот во Маврово, дали посетивте некоја од културните-историски вредност?

- да, посетив
- не, не сум посетил
- не сум љубител на културното наследство
- друго

Прашање бр.18 Колку сте задоволни од сместувањето во туристичките објекти?

- Незадоволни
- Среднозадоволни
- Задоволни
- Многу задоволни

Прашање бр.19 Дали сте задоволни од традиционалната кујна во регионот?

- Не сум задоволен/на
- Средно задоволен/на
- Задоволен/на
- Многу задоволен/на

Прашање бр.20 Што мислите за цените во угостителските објекти?

- Ниски
- Добри

- Високи

Прашање бр.21 Какво е вашето мислење за услугата на храна?

- одлична услуга
- многу добра услуга
- добра услуга
- слаба услуга
- лоша услуга

Прашање бр.22 Колку влијае безбедноста која ја чувствувате низ паркот?

- Многу влијае
- Делумно влијае малку влијае
- Воопшто не влијае

Прашање бр.23 Што од природното наследство во регионот најмногу ви се допаѓа?

- Релиевските атракции
- Хидрографските атракции
- Пеисажот на паркот
- Мавровско Езеро

Прашање бр.24 Доколку посетивте некоја од природните атракции во паркот наведете дали според вас околината е чиста или загадена?

- околината е чиста
- околината е загадена
- може да биде подобро
- немам став во однос на ова прашање

Прашање бр.25 Што од културното наследство во регионот најмногу ви се допаѓа?

- Верските објекти
- Историските споменици
- Локални обичаи и фолклорна традиција

Прилог бр.2. Анализа на резултати од теренското истражување

Врз основа на податоците добиени од теренското истражување од спроведена анкета во продолжение се прикажани резултатите и направена е анализа за одговорите од страна на посетителите што беа анкетирани во НП Маврово. Анализа на резултатите од анкетираниите посетители што се одговориле на прашањата:

- Прашање бр.1   Над 60% од испитаниците припаѓаат на машкиот пол, додека околу 40% се припаднички на женскиот пол
- Прашање бр.2   Од анкетираниите во теренското истражување опфатени се младите лица од 18 до 45 годишна возраст, Над 70% од вкупниот број на испитаници се на возраст од 18 до 45 години, сметам дека во моментот на теренското истражување, случајниот избор на испитаници ги опфатил младите лица од годишна возраст
- Прашање бр.3   Најголемиот дел од испитаниците беа вработени лица (над 60%), потоа следат студентите (околу 32%) и учениците (околу 8%).
- Прашање бр.4.   Најголем дел од испитаните доаѓаат повеќе пати во годината
- Прашање бр.5   Од посетителите како главна причина за посета во територијата на НП Маврово се за одмор и рекреација во викендот и посета на природно и културно-историските споменици и др.. Од испитаниците над 84% сами ја организирале посетата во Маврово, а околу 16% од посетителите одговориле дека нивната посета е во организација на некој друг и преку побарувања од интернет страниците за Маврово како туристичка дестинација.

- Прашање бр.6 Поради своите природни богатства и културно-историско наследство што има Маврово како туристичка дестинација претставува мошне значајна туристичка дестинација во земјата. Тие причини всушност претставуваат клучниот фактор што ги привлекува туристите да ја посетат оваа дестинација, над (85%) од туристите дојдени се за одмор и рекреација, посета на природните убавини, посета на културно-историските споменици и знаменитости и др..
- Прашање бр.7 Повеќе од анкетираниите одговориле дека дојдени еднодневно, Од испитаниците биле на еднодневна посета во Маврово само во викенд денови, додека сосема мал е бројот на оние лица кои оствариле една или повеќе ноќевања над 32% од испитаниците биле на еднодневна посета во Маврово, над 68% оствариле едно ноќевање преку викендот, додека сосема мал е бројот на оние лица кои оствариле две или повеќе ноќевања, туристите од Косово и Албанија
- Прашање бр.8 Од анкетираниите лица дознале за Маврово преку своите роднини и пријателите а мал број и од интернет пребарувања, а другите разбрале при некоја претходна посетата од роднини и пријатели од социјалните мрежи, што значи дека околу 65% од испитаниците разбрале за овој регион преку електронските медиуми, додека мал дел од туристите разбрале при некоја претходна посета од роднини и пријатели што беа на Мавровскиот регион
- Прашање бр.9 Туристите посетиле одредена природна атракција на територијата на НП Маврово, биле љубители на природата, и веќе го препознаваат како значајна туристичка дестинација од аспект на пропагирањето на природното богатство со кое располага Мавровскиот регион
- Прашање бр.10 Во прашањето на посетителите како го оценувате туризмот во НП

Маврово, во однос на ова прашање над 70% од анкетираниите лица имале добар впечаток од посетата и го оценуваат со солидна оценка многу мал е процентот на оние кои дале повисока оценка.

- Прашање бр.11   Поголем број од посетителите оценуваат дека инвестициите на туризмот во овој регион се добри но треба да се подобруваат и инфраструктурниот дел низ територијата на паркот
- Прашање бр.12   Над 65% од анкетираниите туристи престојувале во хотел, околу 35% од туристи користат друг вид на објекти за сместување (камп, одморалиште и преноќиште и др.
- Прашање бр.13   Околу 60% од анкетираниите лица сметаат дека објектот во кој се сместиле исполнува одредени стандарди, но се забележува дека голем е бројот и на оние кои сметаат спротивно. Според тоа, мора да се напомене дека угостителските објекти за сместување на посетителите мора да се грижат и да инвестираат во исполнувањето и/или унапредувањето на стандардите за сместување што ја чекаат странските туристи
- Прашање бр.14   Околу 80% од испитаниците сметаат дека стандардот на објектот во кој тие биле сместени може да се оцени со оценка “8“, додека 20% за ова дале оценка “6“. Од ова може да се забележи дека гостите се задоволни од условите за сместување во објектите во регионот
- Прашање бр.15   На анкетираниите испитаници најмалку им се допаднала цената на услугата и хигиената во угостителските објекти, што значи дека на овие аспекти во иднина мора се обрне посебно внимание со цел да се подобри квалитетот на услугите што би резултирало и со зголемен туристички промет и задоволни туристи.

- Прашање бр.16   Околу 70 % од туристите посетиле одредена природна атракција во паркот Маврово, а 30% не посетиле не биле љубители на природата. Од податоците може да се заклучи дека туристите веќе се запознати со природното богатото на паркот и веќе го препознаваат како значајна туристичка дестинација во нашата земја, но сепак тој број е релативно мал што значи дека треба да се преземат значајни мерки од аспект на пропагирањето на природното богатство со кое располага овој регион, со цел да се зголеми бројот на туристите низ целата иднина.
- Прашање бр.17   Од испитаните туристи за време на престојот во регионот на Маврово, посетиле манастирот св.Јован Бигорски и другите села со културни-историски вредности (Галичник, Лазарополе, Јанче и др..
- Прашање бр.18   Повеќе од посетителите што ги прашавме беа задоволни од сместувањето во туристичките објекти и во приватните апартамани
- Прашање бр.19   Над 70% од анкетираниите посетители многу биле задоволни од храната која ја консумирале и дека таквата храна им се допаднала, што значи дека туристите се задоволни од понудената и од традиционалната кујна во регионот
- Прашање бр.20   На анкетираниите испитаници најмалку им се допаднала цената на услугата и хигиената во угостителските објекти, што значи дека на овие аспекти во иднина мора се обрне посебно внимание со цел да се подобри квалитетот на услугите и намалување на цените посебно во ски центарот Заре Лазаревски во зимската сезона но и во угостителските објекти што би резултирало и со помал туристички промет и задоволство на туристите

- Прашање бр.21 Од одговорите може да се забележи дека дадени се речиси подеднакви одговори на мислењето за услугата и храна но туристите уживале со традиционалната кујна во угостителските објекти.
- Прашање бр.22 Од посетителите што се воспитани беа добро влијанието на безбедноста која ја чувствуваат тие низ територија на паркот
- Прашање бр.23 Од природното наследство во регионот најмногу ви се допаѓа на туристите околината на Мавровското езеро и кањонот на реката Радика
- Прашање бр.24 Најголем дел од испитаниците одговориле дека Мавровското езеро и реката Радика се како посебни атрактивни места што најмногу му се допаднале на туристите, а според ниво на природната околина не е многу чиста низ патот до Дебар и во одредени места на селата
- Прашање бр.25 Посетителите од аспект на богатството на културното наследство во регионот најмногу ви се допаѓа традиционалните манифестации и другите културни објекти
- Прашање бр.26 Половина од анкетираниите лица сметаат дека во територија на паркот има доволно информативни табли и инфоцентарот што е лоциран во главен пат Маврово–Дебар, од кои можаат туристите да се информираат од стручните лица што се вработени во центарот, но речиси и голем број се одговориле дека немаат потреба од информативни табли
- Прашање бр.27 Околу половина од испитаниците посетиле селата во паркот што значи дека туристите сеуште не се запознати со целокупната

туристичка понуда на регионот и со сите можности што таа ги нуди за зголемување на квалитетот на туристичкото искуство. Ова е уште една слаба страна на туристичката понуда што мора да се отстрани од страна на локалната власт на општината и управата на паркот. Затоа се неопходни разни промотивни активности од страна на властите во оваа општина, како и од туристичките субјекти, со цел потенцијалниот туристички пазар да се запознае со можностите што ги нуди овој регион за развој на руралниот туризам, еко-туризмот итн. Само со преземање на конкретни мерки и активности на овој план, може туристички да се активираат руралните средини, што ќе доведе до зголемување на бројот на туристи, позитивни економски ефекти, поголема вработеност на руралното население и до побрз економски развој во целина.

Прашање бр.28 На оние туристи кои посетиле некоја рурална средина низ паркот, најголем впечаток им оставила изгледот на посебен инфраструктурен поглед на куќите, храната, традициите кои се негуваат во тие конкретни места, земјоделските активности на населението и целокупниот начин на животот. Ова е уште еден факт дека руралните средини се особено интересни и привлечни за странските туристи кои доаѓаат од развиените земји, па овој потенцијал мора да се искористи за унапредување и развој на туризмот во Призрен и Косово. Странските туристи се импресионирани од целокупниот начин и стил на живот на населението во руралните средини, од сите видови на земјоделски и сточарски активности кои се изведуваат во селата, како и од посебниот вкус на здравата и органска храна.

Прашање бр.29 Позитивните впечатоци од посетата и престојот во паркот Маврово, претставува многу значаен фактор за повторна посета на овие места од страна на туристите. Меѓутоа, голем е бројот и на оние туристи

што се двоумат дали повторно би вратиле во овој регион илѝ не. Затоа треба да се направат одредени напори на подобрувањето на сите аспекти на страната на туристичката понуда со цел да се зголеми туристичката побарувачка за овој туристички регион во иднина. Впечатоци од престојот на туристите во НП Маврово се дадени оценка од 3 до 4, каде значи солиден и не е одличен впечаток

Прашање бр.30 Според испитаните поголем број од посетителите кажуваат дека повторно ќе се вратат другата година во НП Маврово

Најголем дел од забелешките се однесуваат на немањето пристап до одредени природни ресурси и туристички места, лоша патна инфраструктура, преголема урбанизација околу природните ресурси и непостоење на туристичка сигнализација или таа е лоша. Од тоа може да се заклучи дека треба да се преземат итни мерки како од страна на локалните власти, така и од централната власт со цел да се отстранат сите овие недостатоци во туристичкото место Маврово (да се подобри патната инфраструктура и пристапот до туристичките места, да се подобри туристичката сигнализација, но и да се спречи урбанизацијата околу овие природни ресурси, со цел нивна заштита и одржливо користење). Во спротивно, може да дојде до целосно уништување на ресурсите и намалување на атрактивноста на туристичката дестинација како што е Маврово. Затоа се неопходни разни промотивни активности од страна на властите во оваа општина, како и од туристичките субјекти (хотели), со цел потенцијалниот туристички пазар да се запознае со можностите што ги нуди општина Маврово и Ростуше за развој на руралниот туризам, еко-туризмот итн. Само со преземање на конкретни мерки и активности на овој план, може туристички да се активираат руралните средини во Мавровскиот крај како туристички места, што ќе доведе до зголемување на бројот на туристи, позитивни економски ефекти, поголема вработеност на руралното население и до побрз економски развој како на оваа општина, така и во целина. Покрај промоцијата, треба да се преземат и низа други мерки со цел да се стимулира руралното население за развој на видови на

туризам за руралните средини се особено интересни и привлечни за странските туристи кои доаѓаат од развиените земји. Тој контакт со природата, со растителниот и животинскиот свет што го имаа овој регион за туристите претставува нешто ново, интересно и неискусено за нив кои живеат во развиена цивилизација со многу висок степен на урбанизација, галама и загаденост на животната средина. Затоа, овој потенцијал што е карактеристичен за руралните средини кои се карактеризираат со недопрена природа, мора да се искористи во рамките на руралниот туризам како еден аспект за креирање на конкурентска предност на оваа туристичка дестинација. Меѓутоа она што претставува уште една слаба страна на понудата во руралните места, тоа е лошата патна инфраструктура, како и санитарно-хигиенските услови. Затоа треба да се зголемат капиталните инвестиции во руралните средини (да се изградат подобри патишта, да се подобри водоснабдувањето во овие места, да се подобрат хигиенско-санитарните услови) со што би се подобрил квалитетот на целокупната туристичка понуда, што секако ќе резултира и со поголема туристичка посетеност на туристите од регионот. Бидејќи само природните ресурси, без вложување на средства и капитални инвестиции што ќе придонесат за нивна валоризација, воопшто не е доволен фактор за развој на туризмот. Според тоа, локалната власт во регионот на Маврово мора да посвети посебно внимание на овој аспект при креирањето на туристичката политика и стратегија за понатамошниот туристички развој на овие места.

Позитивните впечатоци од посетата и престојот на туристите во Мавровскиот регион, претставува многу значаен фактор за повторна посета на ова место како туристичка дестинација од страна на домашните и странските туристи. Меѓутоа, голем е бројот и на оние туристи што се двоумат дали повторно би вратиле во Маврово или не. Затоа, треба да се направат одредени напори во подобрувањето на сите туристички аспекти од страна на туристичката понуда во регионот Маврово со цел да се зголеми туристичката посетеност на туристите за овие места на идните генерации.

Следните табели прикажуваат дескриптивниот дел на статистичките вредности. Нивните вредности укажуваат важноста на променливите во објаснувањето на проблемот. Колку се повисоки вредностите на променливите, толку е поголема нивната важност.

Вариабли	N	Median	Mode	Minimum	Maximum	Std. Deviation
P1		4.000	1.00	1	17	0.569
		3.000	1.00	1	20	4.003
P2		2.000	2.00	1	3	2.332
		2.000	2.00	1	3	0.896
P3		2.000	2.00	1	4	6.036
		2.000	2.00	1	4	1.236
P4		19.000	19.00	2	66	11.49
		15.000	9.00	2	52	8.55
P5		9.000	9.00	1	20	4.62
		5.000	9.00	1	19	4.78
P6		1.000	1.00	1	3	0.556
		1.000	1.00	1	4	1.025
P7		2.000	2.00	1	2	0.999
		2.000	2.00	1	2	1.036
P8		4.000	4.00	1	4	0.336
		4.000	4.00	1	4	0.963
P9		1.000	1.00	1	2	0.853
		2.000	2.00	1	2	0.367
10		2.000	2.00	1	2	0.869
		2.000	2.00	1	2	0.263

Вариабли	N	Median	Mode	Minimum	Maximum	Std. Deviation
P11		5.000	3.00	1	17	1.639
		3.000	1.00	1	20	2.569
P12		2.000	2.00	1	3	5.02
		9.000	2.00	1	3	2.63
P13		2.000	2.00	1	4	0.965
		2.000	2.00	1	4	1.567
P14		19.000	11.00	2	66	11.49
		15.000	9.00	2	52	8.55
P15		9.000	4.00	1	20	4.62
		5.000	9.00	1	19	4.78
P16		3.000	1.00	1	3	4.558
		3.000	1.00	1	4	1.578

P17		2.000	2.00	1	2	0.256
		3.000	2.00	1	2	0.896
P18		4.000	4.00	1	4	0.963
		4.000	4.00	1	4	4.023
P19		1.000	1.00	1	2	0.569
		2.000	2.00	1	2	1.446
P20		2.000	2.00	1	2	0.886
		2.000	2.00	1	2	0.897

Вариабли	N	Median	Mode	Minimum	Maximum	Std. Deviation
P21		2.000	5.00	2	17	1.569
		1.000	1.00	1	20	0.558
P22		2.000	2.00	1	3	2.69
		2.000	2.00	3	3	2.357
P23		2.000	2.00	1	4	5.028
		2.000	2.00	1	4	0.789
P24		19.000	19.00	2	66	12.49
		15.000	9.00	2	52	8.55
P25		9.000	9.00	1	20	4.62
		5.000	9.00	1	19	4.78
P26		1.000	1.00	1	3	0.559
		1.000	1.00	5	4	2.225
P27		2.000	2.00	1	2	0.963
		2.000	2.00	1	2	0.446
P28		4.000	4.00	1	4	0.569
		4.000	4.00	1	4	0.554
P29		1.000	1.00	1	2	1.963
		2.000	2.00	1	2	3.559
P30		2.000	2.00	1	2	0.878
		2.000	2.00	1	2	0.569

Извор*: Лични пресметки со статистичката програма SPSS

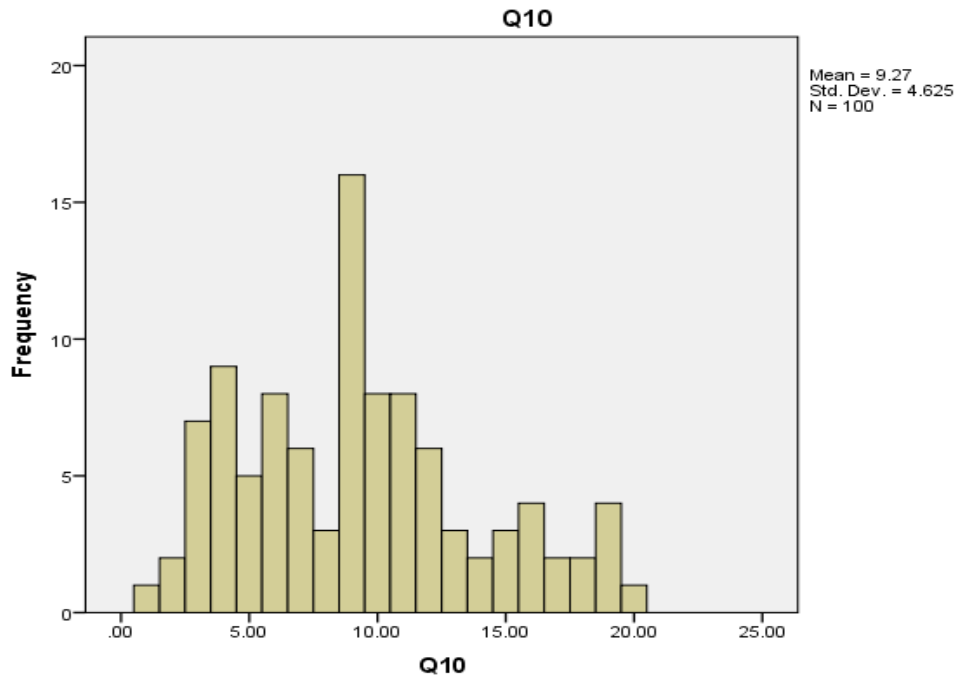
Во следната табела е претставена факторската анализа. Оваа анализа е многу важна бидејќи ја покажува важноста на секоја променлива во објаснувањето на феноменот. Овие варијабли се од особено значење во објаснувањето на оваа појава.

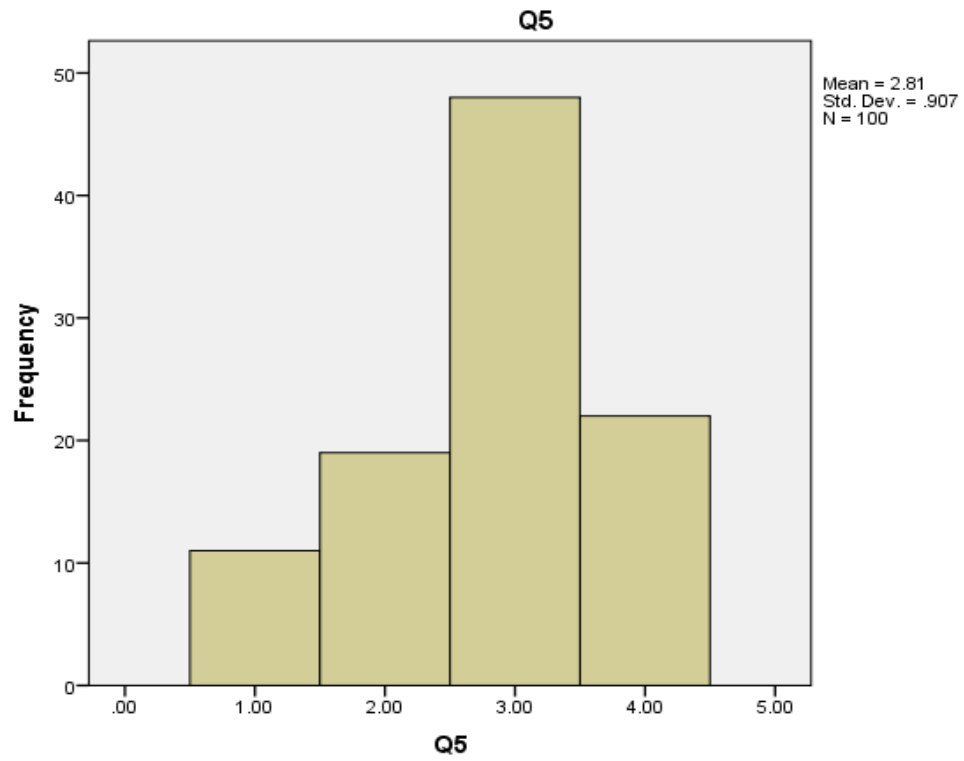
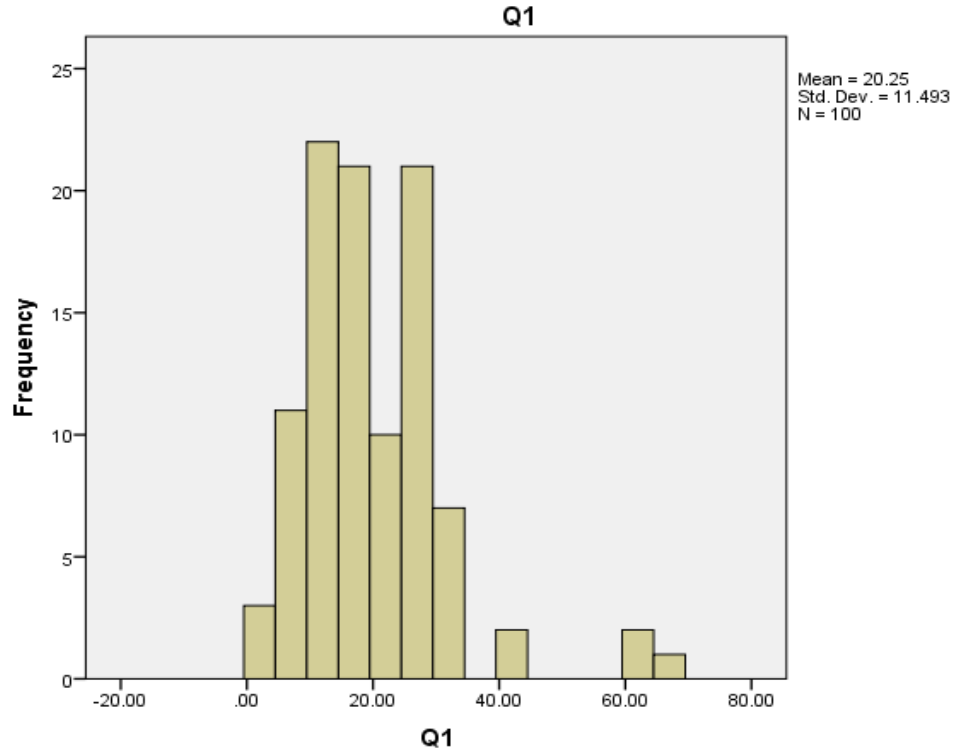
Вариабли	1	2	3	4
P1	0.459			
P2	0.986			
P3	0.786			
P4	0.231			
P5	0.103			
P6	0.851			
P7	0.742			
P8	0.632			
P9	0.269			
10	0.129			
P11		0.453		
P22		0.869		
P13		0.237		
P14		0.186		
P15		0.332		
P16		0.479		
P17		0.502		
P18		0.631		
P19		0.864		
P20		0.723		

P21			0.236	
P22			0.199	
P23			0.876	
P24				0.458
P25				0.963
P26				0.879
P27				0.236
P28				0.489
P29				0.139
P30				0.678

Извор*: Лични пресметки со статистичката програма SPSS

Графиконите што се прикажени подолу прикажуваат истражувачките хистограми кои ја покажуваат дисеминација на истражувачкиот проблем.

Заклучни согледувања и препораки

Со цел да се реализираат целите на тезата, различни материјали беа предмет на проучување, кои се поврзани со областа на развојот на туризмот во НП Маврово. Користени се различни извори од туристички, географски, геоморфолошки, геолошки, хидролошки, флористичка природа, институциите од локална и централна власт. Исто така, користена е различна домашна и меѓународна литература која уште повеќе помогна во објаснувањето и толкувањето на многу проблеми на реален начин кои се дел од сегашното и минатото на Мавровскиот регион. Со ова истражување имаме можност да се запознаеме со туристичките потенцијали на регионот не само ние туку и многу идни генерации. Иако регионот е подрачје кое сеуште не е добро развиено и познато во туристичка индустрија, сепак нуди развој на различни видови туризам и за кратко време може да стане една од најатрактивните туристички дестинации во земјата. Развојот на туризмот во овој регион има големо значење не само за регионот туку и за самата држава, затоа што ќе имаме и подобрување на економијата. Важно е да се потенцира дека во развојот на туризмот треба да се запази заштитата на природата и животинскиот свет на заштитеното подрачје. Да не доаѓа до загадување или други негативни работи кои ќе влијаат негативно врз животната средина и природата. Во границите на паркот важно е да се потенцира дека природните убавини кои се дел од оваа тема играат важна улога во развојот на туризмот. Природните потенцијали кои ги нуди ова подрачје како на пример Мавровското езеро, реката радика, скијачкиот центар, многу бројните извори и водопади, чистиот воздух и солидната клима, растителниот свет на флора и фауна, високите врвови, различните геолошки, геоморфолошки, сите овие се клуч за да стане национален парк Маврово како главна туристичка дестинација во земјата. Ова се само некои од вредностите кои сеуште се во голема мера непознати за туристичката клиентела. Гореспоменатите вредности преставуваат привлечни естетски својства на природните предели кои во исто време се интересни туристички мотиви. Од истражувањата на туристичките, природните и општествените вредности на регионот, можеме да заклучиме дека ова подрачје е едно од ретките области на Р.Македонија, кои имаат големо значење за туризмот. Кога ги спомнавме многубројните извори мора да потенцираме дека неколку од изворите треба да имаат посебно влијание во туристичката понуда. Сите овие

елементи го прават НП Маврово како важен регион кој има интересен биодиверзитет не само во регионот туку и пошироко. Сите овие фактори треба да се анализираат за да се добие заклучок кој ќе влијае во подобрувањето на туризмот или во развојот на туризмот.. Спомнавме претходно дека според стратешките цели, приоритети и мерки можеме да дојдеме до заклучок што би помогнало за подобрувањето на туризмот. Сето ова ќе создаде многу социо-културни и економски придобивки за населението и за државата како целина. Туризмот во сите држави, без разлика дали е развиена или неразвиена, е национален приоритет, и исто така е поддржан од локалните бизниси. Но кога ќе застанеме од компаративен, истражувачки и анализирачки аспект, забележуваме разновидност и разлики меѓу земјите во однос на поддршката на развој на домашниот туризам. Ова го тврдиме бидејќи за да функционира поддршката не само во теорија, туку и во пракса треба да се одвои посебен буџет за да се подготват стандардизирани и усогласени закони со земјите-членки на ЕУ, како и да се одвои буџет за развој на видови туризам. Позитивниот ефект од развојот на туристичката индустрија не е ограничен само на туристичкиот сектор, туку се одразува и на развојот на другите сектори на економијата на една земја. Посетителите кои доаѓаат од странство, со потрошувачка на туристички производи и користење на услугите, стоките и човечките ресурси, влијаат на растот на извозот во земјата. Државата за време на развојот на туризмот треба да изгради механизми за заштита на туризмот и да ги спроведе токму преку поставување стандарди на развиените земји и во согласност со стандардните да ги применат националните закони кои се во сила и да го регулираат и заштитиуваат туризмот воопшто. На туризмот треба да му се овозможи можност за движење на неговиот бизнис во и надвор од територијата. Туризмот се развива не само од природната убавина, туку и од државната деловна поддршка. За да биде примамлив за одредена категорија на лица внатре и надвор од државата, државата треба да создаде безбедност во туризмот, така што луѓето кои го преферираат и обожаваат тој туризам да бидат слободени. Сите овие фактори треба да се анализираат за да се добие заклучок кој ќе влијае врз подобрувањето или развојот на туризмот и анализирање на економските ефекти кои се многу важни во ова дизаертациа. За крај, треба да нагласиме дека сите видови туризам што ги имаме имаат потенцијал да ја направат Мавровскиот регион одлична туристичка дестинација но се јавува потреба за нови инвестиции кои би ја комплетирале туристичката понуда. Според сите овие

карактеристики што ги спомнавме можеме да дојдеме до заклучок кој би помагаал за подобрувањето на туризмот во нашата земја. Планирањето на развојот на туризмот е ефикасен метод за рационални одлуки. Планирањето на развојот на туризмот во Македонија треба да има за цел: воспоставување на комуникациска мрежа за поврзување на туристичките дестинации со најважните туристички пазари, комбинирање на сите начини на транспорт, развој и подобрување на внатрешната сообраќајна мрежа, ресурси на инвестицискиот капитал, проширување, дополнување и обновување на капацитетите за туристичко сместување, видот и квалитетот што ги бараат туристите во туристичка дестинација за да ги задоволат нивните потреби и желби, стручна обука на работната сила потребна за производство на туристички добра и услуги и соодветна едукација на домашното население и на оние кои се занимаваат со туризам во регионот. Националните паркови претставуваат области кои имаат исклучителни природни вредности и се во согласност со нивното име тие имаат национално значење. Како по правило, сите национални паркови во светот се значајни тие претставуваат простори и во зависност од нивната функција предизвикуваат интерес за меѓународните посетители. Затоа, националните паркови претставуваат категорија со туристички мотиви кои со својата сложеност ги имаат сите привлечни атрибути на природата исто така човекот направил атрибути и според тие вредности тие го исполнуваат заменетиот атрибут од вредност. Сите овие атрибути ја претставуваат категоријата вредности на кои се предмет туристички студии и затоа националните паркови претставуваат најсложен природен турист мотиви. Сепак, претходно анализирани индикатори за нивото на развој на туризмот се евидентно е дека туристичкото движење во Националниот парк Маврово има многу мал удел во целокупната туристичка активност во земјата и покрај фактот дека паркот е носител на Туризам во туристичката област Маврово–Дебар. Туризмот треба да биде основна дејност во област, и таа мора да биде поттикнувач на другите економски активности и носител на целокупен развој на областа на Националниот парк. Земајќи ја предвид SWOT анализата, може да се заклучи дека во областа на Националниот парк Маврово има реални можности за зголемен туризам и активирање просторот, првенствено користејќи ги неговите предности. Планирање и дизајн на туризам треба да биде насочени кон збогатување на туристичката понуда во областа преку активирање и обработка на повеќе селективни туристички форми, поголемо вклучување на локалната заедница во процесот на

планирање, професионално управување со туристичкиот сектор локално, подобрување на постојната инфраструктура, изградба на нова туристичка инфраструктура, зголемување на квантитетот и квалитетот на сместувањето и др. НП Маврово има услови за проектиран зголемен развој на туризмот во наредниот период што ќе да се манифестира со зголемување на туристичкото движење во вкупниот туристички сектор во земјата. Во досегашниот развој, но и во актуелната состојба на туризмот во општина Маврово и Ростуше, може да се увидат проблеми, недостатоци и слабости. Овде ќе истакнеме некои од нив, кои се поврзани и со природните атрактивности:

- Недоволна и нерамномерна понуда на сместувачки објекти во областа, посебно во близина на најголемите природни атракции. Според сите расположиви информации, во целата област се нудат само околу 50-тина, главно мали сместувачки објекти (вили, семејни хотели и др.), од кои 70% се околу Мавровското Езеро. Голем дел од понудата е нестандардизирана (на диво), без нудење дополнителни туристички услуги и на ниско ниво (пренокување, издавање на вили, елементарно уредени објекти и сл.).
- Слаба понуда на алтернативни и еко-форми на туризам, иако овде има одлични услови за тоа (трекинг-пешачење, планински велосипедизам, планинарење, алпинизам, спелеологија, еко-сафари, еко-кампување, извиднички туризам, рурален туризам, гео-туризам, јавање на коњи, набљудување на диви животни и др.).
- Лоша сообраќајна инфраструктура, голем дел од регионалните и локалните патишта на овој простор се во лоша состојба, со чест ризик од непроодност, појава на одрони, лавини, свлечишта, со мал број на паркинг-позиции и сл.
- Недоволна и несоодветна интернет промоција на природните атракции,
- Недоволна и/или несоодветна туристичка сигнализација за позначајните природни вредности,
- Непостоење на квалитетни туристички мапи, а посебно за најатрактивните природни локалитети (планини, врвови, кањони, пештери, извори, езерца и сл.),

- Недефинирани туристички рути со кои би се посетиле природните атракции во областа и кои би привлечеле внимание,
- Непостоење на локална мрежа на водичи низ планините во областа и на горска служба за спасување која е неопходна за вакви преубави, но тешко достапни терени,
- Слаба промоција на природните вредности на соодветните велнес-здравствените придобивки: чист воздух, добро осончување, намален стрес, подобрување на имунитетот, подобро здравје, кондиција и др,
- Недоистраженост на сите природни туристички потенцијали (пештери, пропасти, кањони, извори, климатски вредности, геовредности и сл.),
- Несоодветна политика на цени во туристичката понуда,
- Недоволна и нерамномерна понуда и промоција на сместувачките и угостителските капацитети,
- Лоша состојба на туристичката сообраќајна инфраструктура,
- Недоволна туристичка препознатливост на природните туристички ресурси,
- Непрепознаеност на локалното население дека од развој на туризмот може добро да се заработи и да се живее и др.

Препораките за развојот на туризмот во НП Маврово во идниот период се поврзани со природните вредности и подобрување на туристичката понуда за раст на странските туристи како и подобрување на нивниот сместувачки престој и квалитет. За вакво нешто, потребна е поголема работа со постоечките и потенцијалните туристички субјекти во паркот во смисла на нивна подобра информираност за природните и севкупните вредности на областа и современите туристички тенденции. Во таа смисла, овој регион ги има сите предности и природни туристички потенцијални вредности. Со сегашните и потенцијалните туристички работници треба да се работи на подобрување на односот кон туристите, и информации за сето она што е барано од туристите или е интересно за нив, зашто секоја дополнителна активност, носи и свој финансиски бенефит. Во овој дел треба да се обрне внимание кон туристите во смисла на реални цени, нудење на добри услуги, потоа соодветно внимание кон секој турист бидејќи истиот може понатаму да донесе уште десетици други туристи во овој регион. Поради тоа управувањето со природните ресурси

претставува сложен процес за менаџерските структури кои оперираат во туристичките простории на Мавровскиот регион. Во оваа насока е потребно да се изврши соодветна валоризација на ресурсите за истите да можат да се алоцираат и стават во функција на развој на видови на туризмот. Откако ќе се изврши валоризација на туристичките ресурси тие преминуваат во туристички атракции поради нивното својство да ги привлечат туристите и посетителите во просторите каде тие се лоцирани. Туризмот како стопанска гранка во НП Маврово е повеќе зависен од здрава и чиста животна средина, бидејќи само чиста и незагадена средина може да биде основа за успешен и квалитетен туризам. Туризмот како економска дејност во овој регион е главен корисник на природните, бидејќи речиси сите туристичките активности се базираат на користење природното наследство и затоа влијаат и негативно врз природните убавини што се во регионот Маврово. Територијата на паркот има одлични природни ресурси за започнување координирани активности и интегрирање на пристапите во создавањето на основа за развој на туризмот. Стратешкиот пристап побарува мудрост во носењето на одлуки за избор на видови на туризам кој општината треба да планираа проекти за развој на видови на туризам: еко, планинарски, алтернативен, рурален и рекреативен, итн. Постоечката туристичка инфраструктура на општината треба да се санира и да бидат земени во предвид видот на туризам кој најпрво ќе почне да се поддржува во својот развој. Ова треба да биде искористено како една од најефикасните и најевтините варијанти за создавање основа за развој на еко и планинарскиот туризам. Прекрасната природа и постоечката угостителско сместувачка инфраструктура можат да придонесат во создавањето на солидна основа за развој на овој вид на туризам. Водечката улога во ова треба да ја преземе посебна единица на локална самоуправа со поддршка од централна власт и другите заинтересирани инвеститори. Преку природните и културните ресурси треба да ја подобри содржината во туристичкиот производ на регионот Маврово. Во поглед на комуникативноста Маврово како туристичка дестинација имаа добра географска положба пред предизвици кои треба да ги разреши во поглед на користење на сообраќајните ресурси со другите општини во земјата и регионот. Нивното подобрување ќе биде значаен чинител во развој на туризмот и треба да биде во корелативна врска со инфраструктурните карактеристики и приспособеноста на поврзаноста. Туризмот како стопанска дејност во регионот Маврово е главен корисник на природните вредности и

културо-историските вредности, бидејќи речиси сите туристички активности се базираат на употреба на средината и природните вредности и затоа влијаат и негативно на неа. Живееме во време на глобализација која ги менува правилата на природата, организација и работење на туристичките субјекти, стопанските туристички претпријатија, но и на државата. За да се обезбеди задоволство на туристите цел е постојно подобрување на квалитетните услуги на сите што се вработени во угостителските објекти. Туристите и истражувачите се доста заинтересирани за природното наследство што нуди регионот Маврово и нивна заштита на истите, да станува туризмот како значаен економски извор за населението на целиот регион во Маврово.

Користена литература

1. Василески,Д.,(2011), Геоморфолошки карактеристики на паркот Маврово,
2. Студија за ревалоризација на Заштитено Подрачје Маврово. Oxfam Italia во соработка со НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и МЖСПП на РМ, Скопје,
3. Зиков,М., & Анастасовски,В., (1993):Природното наследство на Република Македонија и начините на негова заштита. Екологија и заштита на животната средина. Том1, Бр.1-2, Скопје, стр. 30-42
4. А. Лазаревски,А., (1969), Климата во Македонија, Географски разглед, кн.7, Географско друштво на СР.Македонија, Скопје,
5. Стојмилов,А., (1976), Хипсометриски карактеристики на планините во СР Македонија, Географски разгледи, кн. 14, Географско друштво на СРМ, Скопје
6. АцковскиН., & Ацковска,М.,(2001) Политика за развој на туризмот
7. Ацковски, Н., Ацковска, М. (2003). „Економика и организација на угостителството“, ФТУ, Охрид.
8. Аврамоски Митре,А., (2000), Економика и организација на туризмот, Охрид.
9. Баткоска,Л.,(2005), Методологија на научно истражување, ФТУ Охрид, Центар за научно истражувачка работа, Охрид,
10. Будиноски, М., (2010). „Истражување на туристичкиот пазар“, УТМ, Скопје.
11. Д. Василевски, (1987), Климатски карактеристики на Полошката Котлина, Географски разгледи, кн.25, сојуз на географските здруженија на СРМ, Скопје,
12. Делејни, Ц., Ван Хил, К., „Географски информациски системи“, Три, 2009.
13. Државен Завод за Статистика на РСМ, Развој на Туризам 2000-20014 година
14. Јаковски,Б.,&Блажеска,Д.,(2009),Маркетинг менаџмент во туризмот и угостителството, Европски Универзитет, Скопје.
15. Котески,Ц., (2017), Сообраќај во туризмот, Штип
16. Котлер, Ф.,&Бовен, Ц.,&Макенс, Ц., (2009), Маркетинг во хотелската индустрија и туризмот,
17. Мариноски,Н., (1998), Туристичка Географија на Република Македонија, Охрид
18. Мариноски,Н., (2015), Основи на туристичката теорија и практика, ФТУ-Охрид

19. Методијски, Д., & Петкова, А. Т., & Цуцулески, Н., (2016), Информатички системи во угостителството и туризмот, Штип
20. Миладиноски, С., Миладиноски, С. (2010). „Маркетинг во туризмот“, УТМ, Скопје.
21. Зиков М., Анастасовски В. (1993): Природното наследство на Р.Македонија и начините на негова заштита. Екологија и заштита на животната средина. Том1, Скопје,
22. Колчаковски Д. (2004): Физичка Географија на Р.Македонија, ПМФ, Скопје
23. Тунтев, З., (2006), Животна средина и туризмот, Охрид
24. Панов Н. (1998): Туристичка валоризација на манастирите во Република Македонија, Графички центар "Бато и Дивајн", Скопје
25. Манаковиќ Д. (1967): Геоморфологија на Мавровската Котлина. Геог. раз., Кн. 5, Скопје, стр. 5-32.
26. Панов Н, & Талевска М, (2013), Економика на Туризмот, Скопје
27. Ацковски, Н., & Ацковска, М, (2005), Политика за развој на туризмот, Охрид
28. Аслимоски, Б., (2005), Менаџмент на квалитетот, Охрид
29. Маркоски Б., Милевски И. (2013): Методологија за формирање катастар на природни туристички атрактивности и организација на географски информациски системи. Годишен зборник, Институтот за географија, Кн. 34, Скопје. (на makedonski i angliski).
30. Стојмилов А, (2001), Туристички региони во Република Македонија, Географски зборник, Скопје
31. Панов, Н., (1991), Географски разгледи, книга 28-29, Скопје
32. Димитријевиќ, Ј. (2007), Животна средина, Туризам и одржлив развој, Скопје
33. Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год.
34. Нестороска И. Иванка, “Меѓународен туризам” , 2011, Охрид.
35. Петкова. А. Т., Методијски. Д., Цуцулески. Н., “Истражување на туристичкиот пазар”, Штип, 2016.
36. С. Петковски, Извештај за диверзитетот на фауната на Шар Планина, Скопје, 2000.
37. Симонческа, Л. “ Промотивни активности во туризмот “ , 2015, Охрид.
38. Стратегија за развој на туризмот во РМ – 2010-2020 год.
39. Балабанов, К.; Николовски, А.; Ќорнаков, Д. Споменици на културата на Македонија, Мисла, Скопје 1980 год.

40. Т. Андоновски, Планински врвови во СР Македонија повисоки од 2000 м, Географски разгледи, кн. 15-16, Геоградско друштво на СР Македонија, Скопје, 1978.
41. ЈУНП Маврово (2009), Студија за ревалоризација на Заштитено Подрачје Маврово. Oxfam Italia во соработка со НП Маврово, општина Маврово и Ростуше и МЖСПП на РМ, Скопје
42. UNWTO, A Practical Guide to Tourism Destination Management, Madrid, 2007.
43. Колчаковски Д. (2004): Физичка географија на Република Македонија, УКИМ, ПМФ, Скопје
44. Тунтев,З.,(2006), Животна средина и туризмот, Охрид
45. Панов Н. (1998): Туристичка валоризација на манастирите во Република Македонија, Графички центар "Бато и Дивајн", Скопје
46. Манакоски Д. (1967): Геоморфологија на Мавровската Котлина. Геог. раз., Кн. 5, Скопје,
47. Ацковски,Н.,&Ацковска,М, (2005), Политика за развој на туризмот,Охрид
48. Мариноски,Н.,(1992) „Туристичка географија“, Просветно дело, Скопје
49. МЖСПП, Студија за геодиверзитетот и геонаследство на Република Македонија и другите компоненти на природата (биолошка и пределска разновидност), Скопје, 2016
50. МЖСПП, (2003), Студија за состојбата со биолошка разновидност во Р.Македонија, Скопје
51. Marinoski,N; Nestoroska,I; Tourism in function of developing Mavrovo as most protected area in Macedonia, Tourism as a Generator of Employment (TISC 2019)–Thematic proceedings II, Journal of Environment and Earth Science, Vol 2, No.10, 2012
52. Mijale,G; Milenkovski,A; Dejan,N: The impact of tourism in economic sustainability of protected areas, UTMS Journal of Economics, University of Tourism and Management, Skopje, Vol. 8, Iss. 3, 2017
53. Микулчиќ, И., „Минатото на Гостиварскиот крај преку археолошки наоди“, Гостиварскиот крај, природно-географски одлики и општествено-економски карактеристики, кн. I, Гостивар 1970, 86.
54. Pavlov,K; Bojkovska,R; Pavlovski,G; International Journal of Environmental Protection 2018, Vol. 8, Assessment of the Water Quality of the Radika River in the National Park Mavrovo in the Republic of Macedonia

55. Dimishkovska, B. & Dimishkovski, J.; & Dimishkovski, J.; Quaestus multidisciplinary^{***} research journal climate and meteorological conditions in Mavrovo national park in Macedonia
56. Panov, N.; Taleska, M.; Dimeska, H.; Development of Mountain Tourism in the Republic of Macedonia, with Special References to Bistra Mountain and National Park “Mavrovo”
57. Stojmirova, M.; Petrovska, J.; Ratkovic, J.; Construction of the mountain homes in function of the mountain tourism development of the Republic of Macedonia, The 5th Jubilee International Scientific Congress, The 5th Jubilee International Scientific Congress, University of Tourism and Management in Skopje, Skopje 2016,
58. Mrnjavac, E.; Radisic, Branka Berc; Pavia, N.; Managment in Tourism and Environment Protection, TURIZAM, Volume 12, 2008.
59. Nikola V. Dimitrov & Terzic, A.,; Natural resources and rural tourism; Evaluation of selected areas from North Macedonia and Serbia,
60. Krstanoski, N. & Trpchevska, D., & Angelkovik, R., Macedonian Geographical Society, International scientific symposium on the subject, „Hilly mountain areas-problems and perspectives“, ”Problems and perspectives in sustainable transport modes in the national park of Mavrovo”, (September 2013, Tome 1), Ohrid
61. Panov, N. & Talevska, M. & Dimeska, H.; Macedonian geographical society, International scientific symposium on the subject, „Hilly mountain areas-problems and perspectives“, Tome 1, The importance of mountain regions for tourism development in macedonia, (Ohrid september 2013)
62. Odzaklieska, H.,. Macedonian geographical society, International scientific symposium on the subject, „Hilly mountain areas-problems and perspectives“, Tome 1, Functionality of agro-industrial capacities in national parks on the example of NP Mavrovo, (Ohrid september 2013)
63. Dimitrov, N.; Koteski, C.; Jakovlev, Z.; SocioBrains-International scientific refereed online journal with impact factor, Ski centers (resorts) in the R.macedonia
64. Andonovski, T. (1978): Mountain peaks in R Macedonia higher than 2000 meters, Geographical Reviews, Book 15-16, Skopje, p.127-134 (in Macedonian)
65. Dimitrov, V. N. (2015), Mountain tourism, UGD, Stip (in Macedonian)
66. Dimitrov, N. & Koteski, C. (2015). *Tourism geography*, Shtip (in Macedonian)
67. Evgeniy Dynchev, E. & Atanasov, P. (2001): High Mountains of the Republic of Macedonia, Mountaineering guide, Skopje, p. 336 (in Macedonian)

68. Marinovski, N; (2012), Туристичка Географија, Охрид
69. Markoski, B. (2004), Cartographic definition and differentiation of mountain spatial units in the Republic of Macedonia, Bulletin for Physical Geography, no. 1, Institute of Geography, Skopje, pg. 25-34 (in Macedonian)
70. Petrushevski, I. & Petrusheska, N. (2001): Geographic toponymic dictionary of the Republic of Macedonia, Skopje (in Macedonian)
71. Stamenkov, V. (1987): Guide to Mountaineering Homes in Macedonia, Mountaineering Union of Macedonia, Skopje (in Macedonian)
72. Stojmilov, A (2003) Physical Geography of the Republic of Macedonia; Topographic maps of the Republic of Macedonia (in Macedonian)
73. Stojmilov, A. & Tosevska A B. (2016). Socioeconomic geography of the Republic of Macedonia, Skopje, pp. 374 (in Macedonian)
74. Gashi, M: “Bazat e Turizmit”, Prishtinë, 1986.
75. Gashi, M “Vlerat turistike ne Kosovë”, Plani regional hapësinor i KSAK, Prishtinë 1969.
76. N. Muhaxheri: Ekonomika dhe Menaxhmenti në Turizëm, Prishtinë 2005.
77. Gashi, M: “Kushtet dhe mundësitë e zhvillimit të turizmit në Kosovë”, Prishtinë 1977.
78. Агенција за планирање на просторот, Просторен план на НП Маврово 2012-2030 год.
79. Јавна Установа НП Маврово–Маврови Анови
80. Општина Маврово и Ростуше, (2018), Стратегија за развој на туризмот од 2019 до 2028 година, Охрид,
81. Стратегија за развој на туризмот во Р.С.Македонија, 2010-2020 година, Општина Маврово и Ростуше,
82. Информативен туристички центар–Маврови Анови
83. Општина Гостивар
84. Центар за развој на Југозападен плански регион, Програма за развој на Југозападниот плански регион 2010-2015, 2010
85. Центар за развој на Вардарски регион, Стратегија за промоција и маркетинг на Вардарскиот плански регион 2011-2015, 2011
86. Николовски, А. „Проучувања и археолошки испитувања на манастирската црква“ Манастир Свети Јован Бигорски, Културно-историско наследство на Р. Македонија XXXII, Скопје, 1994,

87. Cesljash S.,(1988) Razvoj razvojnog prostornog planiranja u turizmu, Ekonomski Fakultet Zagreb,
88. Štetić S., Šimičević D., Ničić M., Menadžment turističke destinacije, Srpsko geografsko društvo, Beograd, 2009
89. Wei, C. H., Competitiveness in the Tourism Sector, A Comprehensive Approach from Economic and Management Points, Physica, Verlag HD, 2008
90. World Tourism Organization (UNWTO), Tourism Highlights, 2008 Edition
91. World Tourism Organizacion (UNWTO), 2008
92. Тунтев, З., Туристичка дестинација, Факултет за туризам и угостителство, Охрид, 2007
93. Тунтев, З., Хотелски лексикон, Факултет за туризам и угостителство, Охрид, 2007
94. Унковиќ С., Економика на туризмот, Белград
95. Просторен план на Република Македонија 2002-2020, Годишен извештај за спроведување на просторниот план на Република Македонија, 2010
96. Ракичевиќ Г., Менаџмент во туризам и угостителство, Факултет за туризам и угостителство, Охрид, 2007
97. Ritchie, Crouch, The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective, Wallingford, UK, 2003
98. Агенција за привлекување на странски инвестиции и промоција на извоз во Република Македонија, Мастер презентација за бизнис можностите за инвестирање во Република Македонија 2016
99. Агенција за промоција и поддршка на туризмот во Република Македонија 2016, Програма за промоција и поддршка на туризмот за 2016 година
100. Baud Bovy M., Lawson F., Tourism and recreation development, Boston, 1977
101. Borden N., The concept of marketing mix, Allyn & Bacon, Boston, 1971
102. Будиноски М.,(2010), Развој и планирање на туризмот, Универзитет за туризам и менаџмент, Скопје
103. Серафимова.М.,Петревска.Б., Јаковлев З., Котески Ц., Жежова А., (2016), Современи предизвици на претприемништвото и туризмот во Република Македонија, Универзитет “Гоце Делчев”, Факултет за туризам и бизнис логистика, Штип,
104. Нестороска,И., (2011), Анимации во туризмот, Охрид
105. Тунтев,З & Димоска,Т., (2009), Одржлив развој на туризмот, Охрид

106. Gashi,M,;(1967), Bazat ekonomike–gjeografike për zhvillimin e turizmit malor në Kosovë, Prishtinë,
107. Садику,Т, Економско-финансиски ефекти од развојот на туризмот во југозападниот регион на Република Северна Македонија, Докторски труд, Факултет за туризам и угостителство, Охрид 2021,
108. Симонческа Л., Промотивни активности во туризмот , 2015, Охрид.
109. Dinič J., Turistička geografija, drugo izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 1990.
110. Национална стратегија за рурален туризам 2012 – 2017 Министерство за Економија, Сектор за туризам
111. Штетич,С&Шалов,П.,(2000), Пословање туристичких агенција, Београд
112. Ристески,М,. Туристичка валоризација како основа на управување со туристичкиот простор, (Докторска дисертација), Факултет за туризам и угостителство, 2019, Охрид
113. Красниќи,И,. Проклети како значаен природен туристички ресурс за одржлив развој на туризмот во Косово, (Докторска дисертација), Факултет за туризам и угостителство, 2019, Охрид.
114. Национална стратегија за развој на рурален туризам 2012–2015. Министерство за Економија на Република Северна Македонија.
115. Проект преку USAID, Стратегија за климатски промени на Општина Маврово и Ростуше 2015–2025 година

Користени веб страни од интернет:

1. www.npmavrovo.org.mk
2. www.mavrovoirostuse.gov.mk
3. www.mavrovomaximumadventure.com
4. www.geograf.mk
5. <http://brr.gov.mk/mk/плански-региона-на-р-македонија/>
6. www.stat.gov.mk
7. <https://economy.gov.mk>
8. <http://tourismmacedonia.gov.mk>
9. <https://lrcp.mk/lrcp-uploads/2019>
10. [http://www.sktm.org.mk/strategija za razvoj, 2019-2023](http://www.sktm.org.mk/strategija%20za%20razvoj,%202019-2023)
11. <http://rural.mk>
12. <https://skimavrovo.com>
13. <https://lrcp.mk>
14. [http://tourismmacedonia.gov.mk/2020/02/ESMP-Mavrovo and Rostusha](http://tourismmacedonia.gov.mk/2020/02/ESMP-Mavrovo%20and%20Rostusha)
15. <https://biznisregulativa.mk>
16. [https://faktor.mk/nacionalni parkovi](https://faktor.mk/nacionalni-parkovi)
17. <https://ekosvest.com.mk>, Analiza Alternativen Turizam 2021/04
18. www.world-tourism.org
19. <https://www.igeografija.mk>
20. [https://en.wikipedia.org/Geography of North Macedonia](https://en.wikipedia.org/Geography%20of%20North%20Macedonia)
21. <http://tourismmacedonia.gov.mk>
22. <https://www.macedonia-timeless.com>
23. <https://www.petitfute.co.uk/p63-macedonia>
24. [https://zk.mk/agency for tourism promoting and supporting in macedonia](https://zk.mk/agency%20for%20tourism%20promoting%20and%20supporting%20in%20macedonia)
25. [https://economy.gov.mk/Upload/Editor, Zakon za turisticka dejnost](https://economy.gov.mk/Upload/Editor,%20Zakon%20za%20turisticka%20dejnost)
26. http://brr.gov.mk/mk/плански-региона-на-р-македонија
27. www.istracijamakedonija.com.mk
28. <https://bigorski.org.mk/>
29. <http://cscd.org.mk/>

Список на табели

Табела бр.1 Капацитети за сместување според пописот на угостителството

Табела бр.1 Капацитети за сместување според пописот на угостителството

Табела бр.2 Туристичка потрошувачка во Општина Маврово и Ростуше (2011–2020 г.)

Табела бр.3 Структура на приходи и расходи на НП Маврово за 2010 година

Табела 4. Средна месечна и средна год. темп. на воздухот за периодот 1971-2000 година

Табела бр.5 Просечно месечни и годишни врнежи во територија на НП Маврово

Табела бр.6 Мапирање на нови туристички локалитети во НП Маврово

Табела бр.7 Видови сместувачки капацитети на НП Маврово

Табела бр.8 Хотели и приватно сместување на територијата на НП Маврово

Табела бр.9 Податоци за ресторани на територијата на НП Маврово

Табела бр.10 Туристи и ноќевања во НП Маврово по земји на регионот во 2020 година

Табела бр. 11. Обем и структура на бројот на посетители во општина Маврово и Ростуше
2011-2020 година

Табела бр. 12. Обем и структура на остварени ноќевања на туристите 2011-2020г.

Табела бр.13. Обем и структура на бројот на посетители и ноќевања во општина Маврово
и Ростуше на 2020 година (јануари–декември)

Табела бр. 14 Активни деловни субјекти во хотелите и рестораните

Табела бр. 15 Капацитети во угостителството (услуги на храна и пијалоци)

Табела бр.16 Капацитети за сместување по општини според пописот на угостителството

Табела бр.17 Вработеноста во угостителството во општина Маврово и Ростуше

Табела бр.18 Број на туристи и ноќевања во период 2015–2020 годин

Список на графикони

Графикон бр.1. Примарни и секундарни фактори на Туризам

Графикон бр.2 Рецептивните фактори за развој на туризам

Графикон бр.3 Туристичка потрошувачка во период од 2011 до 2020 година (во денари)

Графикон бр.4 Приход од туристичка такса од туристичките движења (2015–2020г.)

Графикон бр.5 Број на туристи во ски центар во период 2019-2021г.

Графикон бр.6 Месечни температури во Општина Маврово и Ростуша

Графикон бр.7 Просечни месечни врнежи во општина Маврово и Ростуша

Графикон бр.8 Структура на угостителските објекти во НП Маврово

Графикон бр. 9 Структура на бројот на посетители во период 2011–2020 година

Графикон бр.10 Структура на домашни и странските туристи во 2020 година

Графикон бр.11 Структура на ноќевања на домашни и странските туристи во 2020г.

Графикон бр.12 Угостителските објекти во територија на паркот Маврово

Графикон бр.13 Број на вработените во угостителство во НП Маврово

Графикон бр.14 Динамика на посетеноста на туристи и ноќевања во период 2015–2020 г.

Список на слики

Слика бр.1 Сезонален карактер на туристичката понуда во НП Маврово

Слика бр.2 Мавровското Езеро и Манастир Св.Јован Бигорски

Слика бр.3 Патна инфраструктура на територијата на НП Маврово

Слика бр.4 Географска положба и собирајна поврзаност на НП Маврово

Слика бр.5 Геоморфолошка карта и границите на НП Маврово

Слика бр.6 Геоморфолошки форми во територија на НП Маврово

Слика бр.7 Педолошка карта на НП Маврово

Слика бр.8 Средна годишна температура и видови на климата во НП Маврово

Слика бр. 9 Хидрографски ресурси во територијата на НП Маврово

Слика бр.10. Меѓусебна поврзаност на елементите на природата

Слика бр.11 Разместеност на пештерите во земјата и локации на пештерите

Слика бр.11 Разместеност на пештерите во земјата и локации на пештерите

Слика бр.12 Влезот на пештерата Шаркова Дупка во с.Маврови Анови

Слика бр.13 Дуфски водопад во с.Ростуше и водопад Длабока Река (Proi thell)

Слика бр.14 Мавровско Езеро и патеки на Ски центар Резорт Маврово

Слика бр.15 Алтернативни форми на туризам во НП Маврово

Слика бр.16 Алтернативни форми на културно-историски вредности во НП Маврово

Слика бр. 17 Поделба на туристичките зони на НП Маврово

Слика бр.18 Туристички активности од Маврово Максимум Адвентуре

Слика бр.19. Поглед на туристичките објекти во с.Маврови Анови